

บทที่ ๕

คุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์คุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังนี้

๑. คุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา
 - ๑.๑ คุณธรรมจริยธรรมขั้นต้น
 - ๑.๒ คุณธรรมจริยธรรมขั้นกลาง
 - ๑.๓ คุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง
 - ๑.๔ คุณธรรมจริยธรรมอื่น ๆ
๒. คุณธรรมจริยธรรมตามฮีดคองอีสาน

คุณธรรมจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นคุณธรรมจริยธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ทางสังคมให้กับชนชั้นได้ทุกสถานภาพ โดยมุ่งหวังให้สังคมมีความเป็นปกติสุขเรียบร้อยดีงาม

หลักคำสอนทางพุทธศาสนามีส่วนอย่างมากในการกำหนดคุณธรรมจริยธรรมของสังคม โดยเฉพาะสังคมอีสานที่ได้นำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาถ่ายทอดสู่คนในสังคม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม เป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแรงหนุนส่งเสริมให้ผู้คนในสังคมอีสานประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาสังคม อันนำไปสู่ความสงบสุขของสังคมซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีวรรณกรรมคือ แนวทางแห่งเหตุผล ที่เป็นการค้นหาเหตุผลในวรรณกรรมว่า ต้องการให้เกิดความคิดความเชื่ออย่างไร สามารถจำแนกออกเป็นคุณธรรมจริยธรรม ๓ ระดับ ดังนี้

๑. คุณธรรม จริยธรรมขั้นต้น ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม

๑.๑ เบญจศีล

เบญจศีล เป็นศีลในลำดับเบื้องต้นในพุทธศาสนา ที่ศาสนิกชนพึงถือ ศีลห้ามีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “นิจศีล” นั่นคือ ศีลที่ยึดถือเป็นนิจ เบญจศีลมีด้วยกัน ๕ ข้อ (อจ.ปญจก. ๒๒/๒๓๒) ดังนี้

๑.๑.๑ ปาณาติปาตา เวรมณี (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทั้งปวง รวมถึงการทำร้ายสัตว์ หรือมนุษย์ด้วย แม้แต่เกิด หรือวางแผน ก็ถือว่าผิดศีลข้อนี้แล้ว ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...นายปักตุงจึงกล่าวว่า ฉันยังพิจารณาให้ดี ภายหน้าพระยาเจ้าจักกินแห้งเมื่อภายหลังดีหลีตาย ก็จักเป็นดังพระยาตนหนึ่งเมื่อก่อนวันนั้น ยังมีลูกน้อยผู้หนึ่งพอเล่นเล่นกลางบ้าน ครั้นว่าอยากอาบน้ำก็เล่นไปสระอันนั้นแล้วก็ลอยไปมาชูวันหันแลเมื่อนั้นยังมีโจรผู้หนึ่งมันก็เสียดให้พระยา มันก็ไปแบ่งขวากไว้ในสระนั้นหันแล ส่วนตั้งลูกพระยาก็อ้อนลำบากก็เล่นหาสระน้ำอันเพื่อว่าจักลอยไปอาบน้ำ เมื่อสวายนั้นแล้ว ยังมีสุนัขข่าตัวหนึ่ง อันเป็นหมาเลี้ยงแห่งพระยานั้นมันก็เห็นกุมารเล่นไปหาสระน้ำ อันส่วนว่าหมาบังคละตัวมีคุณมากนั้นมันก็เล่นไปตัดหน้ากุมารน้อยผู้หนึ่งไปก็แล้ว เจ้าจักตายในสระที่นั้นก็มีแล ส่วนอันว่าลูกพระยาไปอาบน้ำดังนั้นก็อ่องให้อยู่ที่นั่นแล พระยาบ่พิจารณายังคุณและโทษสืบกริ้วโกรธาครวคฆ่าหมาตัวมีคุณนั้นเสียหันแล เมื่อภายหลังนั้นกุมารน้อยผู้หนึ่งก็เล่นไปสู่สระที่นั้นแล้วก็โดนลง เพื่อว่าจักอาบน้ำนั้นก็ลอยไปลอยมาดังนั้นก็ลวดไปลูกขวากอันโจรหากมาปักไว้ในน้ำนั้นก็ตายหันแล พระยาจินແหมงเมื่อภายหลังอยู่ไ้ ๆ ก็อ่องให้หาลูกตน โอนอผิวว่ากูบ่ฆ่าหมาตัวนี้แต่ตั้งนั้นลูกกูก็มีตายเหตุว่ากูบ่พิจารณาก็จึงจิบหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๖)

ความว่า ให้พิจารณาให้รอบคอบ ดังนิทานที่พระยาเข้าใจผิด คิดว่าสุนัขแก่งลูกของตนไม่ให้ไปอาบน้ำ จึงฆ่าสุนัขตัวนั้นเสีย ทั้งที่สุนัขพยายามบอกสติญาณ

ว่าในระณามีอันตราย เป็นโทษของการไม่พิจารณาให้รอบคอบ

จากข้อความข้างต้น เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่แสดงความสำคัญ ในการเป็นผู้มีสติ มีวิจรรณญาณในการดำเนินชีวิต การตัดสินใจทำสิ่งใดทุกครั้งต้องคิดให้ รอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดผลเสียตามมาในภายหลัง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก พระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย ชาตก ทสกนิปาต ดังนี้

“มิตตพุกโก หิ ปาปโก”

(ขุ. ชา. ทสก. ๒๗ / ๒๕๗)

ความว่า ผู้ทำร้ายมิตรเป็นคนเลวแท้

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าผู้ที่เป็นมิตรกัน จะต้องมิมิตรธรรมต่อกัน คือ ปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์ อนุเคราะห์กันจึงจะเป็นมิตรที่ดี ถ้าทรยศต่อกันหรือประทุษร้าย ต่อกันจัดว่าเป็นคนเลวแท้ เพราะเป็นคนขาดสติที่เคยให้ไว้ต่อกัน คนที่ประทุษร้ายมิตรนั้น ถือได้ว่าเป็นมารร้ายของสังคม เพราะเป็นภัยต่อสังคม จึงได้ชื่อว่าเป็นคนเลว

๑.๑.๒ อทินนาทานา เวรมณี (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔)

คือ เว้นจากการลักทรัพย์ เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ รวมถึงการเบียดบัง น้อราษฎ์บังหลวง เอาเปรียบคนอื่นด้วย แม้แต่คิด หรือวางแผน ก็ถือว่าผิดศีลข้อนี้แล้ว ตัวอย่างที่ปรากฏใน วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...อย่าพากัน ไปที่มืด อย่าปีดเลื้อให้ท่านเห็นหลัง อย่าขังเจ้าหนี...”

(สุกถ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าไปที่ที่โจร อย่าเผยความลับในที่สาธารณะ อย่าเกลียด เจ้าหนี หมายถึง เมื่อเป็นหนีแล้วควรรักษาสัตย์จ่ายหนี้ให้ครบถ้วนตรงตามเวลาที่กำหนด

จากข้อความข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมในด้าน การดำเนินชีวิตคือ ให้ไปในที่ที่ควรไป ไม่ให้นำความลับไปเผยแพร่แก่ผู้อื่นอันจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนและ ไม่ให้ใช้จ่ายเกินกำลังของตนจนเป็นหนี้และมีหนี้แล้วก็ให้ชำระให้ตรงเวลา

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก พระไตรปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกุกนิปาต ดังนี้

“อิณาทานิ ทุกขัง โลเก”

(อง. นกค. ๒๒ / ๓๕๔)

ความว่า การกู้หนี้เป็นทุกข์ในโลก

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าคนที่ครองชีวิตด้วยความสุรุษสุร่าย ไม่รู้จักประหยัดใช้จ่ายจนเกินฐานะ รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ต้องกู้เงินเขามาใช้ ต้องตกเป็นหนี้ต้องแบกภาระหนัก เพราะรายได้ไม่เพียงพออยู่แล้ว เมื่อหนี้มากก็ต้องเสียดอกเบี้ยให้แก่เจ้าหนี้ยีก เมื่อเสียดอกเบี้ย เจ้าหนี้ยิ่งทวง และอาจถูกฟ้องร้องในศาลได้ ผู้เป็นลูกหนี้จึงมีความทุกข์ใจตลอดเวลาหาผู้เคารพนับถือ ได้ยากและการกู้เงินนั้นหากกู้มาประกอบกิจการ อันจะทำให้มีรายได้เพิ่มพูนสามารถใช้ดอกเบี้ยยและเงินต้นได้ตามกำหนดก็ไม่เป็นทุกข์มากนักแต่หากกู้มาใช้เฉยๆ ไม่คำนึงถึงความสามารถของตนในการใช้หนี้แล้วย่อมจะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อย่างยิ่งหนี้สินมากเท่าใดความทุกข์ก็มากขึ้นเท่านั้น

๑.๑.๓ กามสมุจฺจจาจารา เวรณณิ (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔)
คือ เว้นจากการประพฤติดิในกามทั้งหลาย ข้อนี้เพียงแต่คิดก็ผิดแล้ว ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...นอนหงายอย่าเล่นดาบ อย่าคาบนมเมีย อย่าซัวเขี้ยวเมียท่าน...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าประมาท อย่าหลงมัวเมาในกาม อย่าไปพัวพันเกี่ยวข้องกับทางชู้สาวกับภรรยาของผู้อื่น

จากข้อความข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมในด้านความไม่ประมาท ลุ่มหลงในเรื่องของกามอันจะทำให้ตนเอง ได้รับความเดือดร้อน นอกจากนี้“อย่าคาบนมเมีย” ความหมายโดยนัย ณ ที่นี้ สุภณ สมจิตศรีปัญญา (๒๕๕๑ ก : ๘๘) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับ ข้อความข้างต้นไว้ว่า การคาบนมเมียมี ๒ กรณี ได้แก่

กรณีแรก คือ ผู้ชายที่เป็นสามียกย่องภรรยาของตนให้เป็นบุคคลสำคัญ เรียกว่า “แม่” และขอมคาบนมเมียเสมือนตนเป็นบุตร

กรณีที่ ๒ เวลาทำกามกิจมีการคาบนมเมียเมื่อเสร็จกามกิจแล้ว ก็คาบนมเมียต่อจนหลับไปทั้งสามภรรยา ทำให้สามีอาจเผลอกัดคนภรรยาจนได้รับบาดเจ็บ

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เอกนิပါတ ทสกนิပါတ ดังนี้

“นตฺถิ กามา ปรี ทุกขํ”

(ขุ. ชา. เอกทสก. ๒๗/ ๓๑๕)

ความว่า ทุกข์อื่นยิ่งกว่ากำยอมไม่มี

พุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นโทษของกำว่าเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ไม่มีทุกข์ใด
จะเปรียบได้ เพราะกำทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน จึงชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะสิ่งใด
ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนสิ่งนั้นยอมเป็นทุกข์ และกำทั้งหลายนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์
นานาประการ เป็นตัวการที่ก่อให้เกิดปัญหานับไม่ถ้วน เพราะคนเราจะทะเลาะกัน
รบราฆ่าฟันกัน เบียดเบียนกันหรือประทุษร้ายร้ายต่างๆ ก็เพราะกำเป็นเหตุ กำเป็น
ตัวการ ดังนั้นกำทั้งหลายจึงเป็นทุกข์ด้วย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ด้วย และนับเป็นทุกข์อย่างยิ่ง
ไม่มีทุกข์ใดเสมอเหมือน นอกจากนี้ปราชญ์พื้นบ้านอีสานยังได้สร้างสรรค์สุบแต้มที่
สอดคล้องกับคุณธรรมจริยธรรมข้างต้น ดังภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ การหลงมัวเมาในกำ สุบแต้ม สิมวัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง
อ. เมือง จ. อุบลราชธานี

๑.๑.๔ มุสาวาทา เวรมณี (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) คือ
 เว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ หรือพูดต่อเสียด รวมถึงการพูดให้คนแตกสามัคคีกันด้วย
 ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคดียุทธธรรม ดังข้อความว่า

“...อย่าว่าคำเก่า พี่เจ้าขุนพบกัน ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

คำว่า อย่าพูดคำเก่า หมายถึง อย่างนำเรื่องเก่าในอดีตที่พูดแล้ว
 ไม่เกิดประโยชน์

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้าน ความเหมาะสม
 ในการดำเนินชีวิตซึ่งไม่ควรนำเรื่องไม่ดีในอดีตมาพูด อันจะเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง
 คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
 พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เอกนิပါတ ดังนี้

“มनुญญเมว ภาเสยฺย”

(ขุ. ชา. เอก. ๒๗ / ๑๐)

คำว่า ควรกล่าวแต่วาจาที่น่าพอใจ

พุทธพจน์นี้สั่งสอนให้รู้จักวาจาที่ควรพูด กล่าวคือ วาจาที่พูดนั้น ได้แก่
 วาจาที่น่าพอใจ น่ารัก อันหมายถึงวาจาสุภาษิต ซึ่งมีความไพเราะ เป็นสัจวาจา และต้อง
 เป็นวาจา ที่มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น

“...อย่าออกปากเสียงแข็ง อย่างนุ่งผ้าลายให้หมาเห่า อย่าเล่าความเก่า
 เลียงกันเฮ็ดกินบ่ขึ้น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

คำว่า อย่ากล่าววาจาที่ไม่ไพเราะ อย่าประพฤตินิสัยที่ไม่เหมาะสม
 อย่างรื้อฟื้นเรื่องเก่ามาทะเลาะกันจะทำให้ไม่มีความสุขในชีวิต

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมความสำคัญของการพูด
 ซึ่งควรพูดด้วยความสุภาพเหมาะสมให้เป็นที่ยินดีสำหรับผู้ฟัง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เศรสนิปาต ดังนี้

“สนฺเห คิริ อตุลวคิ ปมฺญเจ”

(ขุ. ชา. เศรส. ๒๗ / ๓๕๐)

ความว่า ควรเปล่งวาจาที่ไพเราะที่มีประโยชน์

พุทธพจน์นี้สั่งสอนให้กล่าววาจาที่ไพเราะและเป็นวาจาที่มีประโยชน์แก่ผู้ฟัง หมายความว่า วาจาที่พูดออกไปนั้นแม้จะไพเราะอ่อนหวานเพียงใด แต่หากพูดในสิ่งที่ไร้ประโยชน์ก็ไร้คุณค่าผู้ฟังอาจเห็นว่าเป็นคนที่ดีแต่พูด ดังนั้นคำพูดที่ดีที่เป็นสุภาษิตนั้นต้องเป็นคำที่ไพเราะด้วยมีความจริงและเป็นประโยชน์ด้วย

๑.๑.๕ สุราเมรยมชฺชปมาทฐฎานา เวมณี (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกกสิกรรม ดังข้อความว่า

“...อึปู้ท่านว่าน้ำหล้าย่ำว่าน้ำตาล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าล่งวงเกินคำสอนของผู้อาวุโสที่ว่าสุราเป็นสิ่งที่มิโทษเมื่อดื่มเข้าไปทำให้ขาดสติ

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านที่เตือนสติไม่ให้ ลุ่มหลงสุรา ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความหายนะในชีวิต

คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก คิสนิปาต ดังนี้

“อปฺปมาโท อมตํ ปหิ”

(ขุ. ชา. คิส. ๒๗ / ๕๒๔)

ความว่าความประมาทเป็นทางไม่ตาย

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าความไม่ประมาท คือ ความมีสติรอบคอบ รู้จักระมัดระวังเสมอ การดื่มสุราถือเป็นเหตุของความประมาทอันนำไปสู่ความเสื่อม

คุณธรรมจริยธรรมข้อนี้นับเป็นทางไม่ตาย ดังภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ การดื่มสุราอันเป็นเหตุของความประมาทซึ่งนำไปสู่ความเสื่อม
 สุปเต็มสิมวัคหุงศรีเมือง ตำบลในเมือง อ. เมือง จ. อุบลราชธานี

๑.๒ เบญจธรรม

เบญจธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ ๕ ประการซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดี
 งาม เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า ปลอดภัย เพิ่มพูนความคิดแก่ผู้ทำ เบญจธรรม
 ๕ ประการ ดังนี้ (จุ. เถร.๒๖ / ๖๑๒ / ๔๔๕)

๑.๒.๑ เมตตากรุณา คือความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตัวอย่างที่
 ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ตอนที่ชายทุกคนจะไปพบนางหงส์คำลวดฟ้า
 ถูกโจรลักตัวไปข่มขืนแล้วได้ช่วยเหลือนาง ถือเป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นต้องการให้ผู้อื่น
 พ้นทุกข์ ดังข้อความว่า

“...เมื่อนั้น ยังมีชายทุกคนผู้หนึ่งชื่อว่า อ้ายทุกคนตามันก็คว้าไปหา
 กินมันก็ไปเห็นยังโจรหมู่นั้นเอานางไปนอนสมเสพกามคุณแล้วละปะเสีย
 ตั้งนั้น มันก็รีบเอานางหนีพลัน เอาไปได้ ๗ วัน ๗ คืนแล้ว นางก็บด้นมันตา

จ๊กที่อหั้นแล เหตุว่านางลำบากอีกนอนเมื่อนั้นนางก็ตื่นมาแล้วกระซาย
 ผู้นั้น จึงกล่าวว่พื้ก็เอน้องมาชอดนี้แล้ว พื้ก็หากลำบากอยากนอนพื้ก็จัก
 นอนแลครั้นว่าเห็นโจรมา น้องจึงปลุกพื้แต่ว่ดั่งนั้นแล้ว มันก็นอนอยู่เหนือ
 ตักแห่งนางหั้นแลนานได้ ๗ คืน ๗ นี้แล้ว ตททาในกาล เมื่อนั้นอันว่กระซาย
 ผู้นั้นก็ตื่นมาแล้วเมื่อนั้นนางจึงกล่าวว่พื้ตื่นมาแล้ว ช้อยจักนอนก่อนแล้ว
 ครั้นว่าเห็นโจรมาจกริบเอาช้อยหนีพลันเทอญ ว่อันแล้วนางก็นอนอยู่เหนือ
 ตักชวยทุกคตตะผู้้นั้น ๗ วันหั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่ ยังมีชายเส็ญใจได้ไปหากินในป่าแล้วไปพบโจรที่นำนางหล่า
 หงส์คำลวดฟ้าไปข่มขืน ชายเส็ญใจได้ชวยเหลือนางหล่าหงส์คำลวดฟ้าจากโจรที่ลักพาตัว
 นางไปข่มขืน แล้วให้นางหลับพักผ่อนบนตัก

จากตัวอย่างข้างต้นการที่ชายเส็ญใจชวยนางหล่าหงส์คำลวดฟ้า
 ที่ตกระกำลำบากทั้งที่ไม่ว่จักมาก่อนเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการชวยเหลือโดยไม่หวัง
 ผลตอบแทน

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์
 ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุทฺทกนิกาย ชาตก ทสกนิปาต ดังนี้

“ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวาตติ”

(ขุ. ชา. ทสก. ๒๗ / ๒๕๐)

ความว่ธรรมที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นประโยชน์ของการประพฤติธรรม กล่าวคือ
 ธรรมอัน ได้แก่ คุณธรรม จริยธรรม ศีล ปัญญา เป็นต้น เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติตนดี
 แล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ประพฤติตาม หากประพฤติไม่ดีก็ไม่อำนวยความสะดวกให้
 เพราะธรรมที่ประพฤติดี ปฏิบัติถูกต้องแล้วย่อมทำให้เกิดความสงบกายวาจาใจ ทำให้จิตใจ
 สะอาดและสว่างเป็นสุขอยู่เสมอ

๑.๒.๒ สัมมาอาชีวะ คือการประกอบสัมมาชีพ ตัวอย่างที่ปรากฏใน
 วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม เป็นตอนที่มรณทกาศเรษฐีสั่งสอนลูกก่อนตายว่าให้
 ตั้งใจประกอบสัมมาอาชีวะ ดังข้อความว่

“...เชื่อทั้งสองอย่าได้แตกเบ็ดมาเลี้ยงไพร่ อย่าได้ต่อโก้ม่าเลี้ยงเมีย
อย่าได้แบกหน้าไม้ไปเที่ยวยิงนกมาเลี้ยงเฮือนพ่อเด้อ เชื่อเจ้าทั้งสองจงพากัน
สร้างสวนพลู สวนหมากให้ได้พอพันพ่อเด้อ อันว่าเงินแก้คำแก้คำเจ้าจักมาสู่
มาหาเจ้าพ่อแล้วครั้นว่าเชื่อทั้งสองอยากให้เต็มเยี่ยดั่งนั้นให้ใสใจสร้างใส
ให้หนาสร้างนาให้กว้าง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ให้เลี้ยงคนในครอบครัวไม่ให้ลำบากไม่เบียดเบียนผู้อื่น และ
ตั้งใจทำมาหากินด้วยความขยันขันแข็ง

จากตัวอย่างข้างต้นการสอนให้ลูกทำมาหากินและดำเนินชีวิตที่สุจริต
ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่นถือเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านสัมมาอาชีวะ

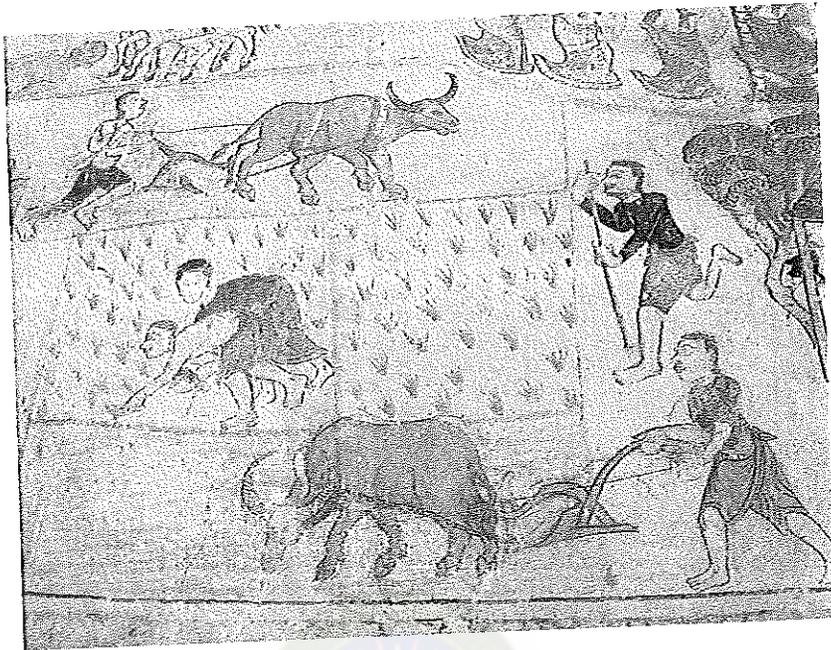
คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย ชาตก ปุณณกนิปาต ดังนี้

“ยถา ยถา ยตุล ลลเถ อตุถิ ตถา ตถา ตตุล ปรกุกเมขุ”

(จุ. ชา. ปุณณก. ๒๗ / ๑๘๐)

ความว่า ฟังได้ประโยชน์ในทีใด ๆ ควรบากบั่นในที่นั้น ด้วยประการ
นั้น ๆ

พุทธพจน์ที่เป็นคำสอนนี้เตือนให้รู้จักแสวงหาประโยชน์ที่ควร
ด้วยความบากบั่น มุ่งมั่น ประกอบกิจด้วยความชอบธรรม รู้จักกาลเทศะ โดยไม่ละ
ความพยายาม สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมที่ต้อง
อาศัยความบากบั่นพยายาม ดังภาพที่ ๓

ภาพที่ ๓ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมถือเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความบากบั่นพยายาม สุปแด้ม สิมวัด โพรธาราม บ้านคงบัง ตำบลคงบัง อ. นาอุดม จ. มหาสารคาม

๑.๒.๓ กามสังวร คือการสำรวมในกาม ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า
 “...เห็นท่านเฝ้าหนั่งอย่าได้ถามถึงหัว เห็นแม่หญิงอย่าได้โลภเลี้ยว...”
 (สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ผู้หญิง
 ความว่า อย่าถามหาในสิ่งที่ไม่มี อย่าหลงมัวเมาโลกมากในเรื่องของ

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านความพอดีในกามไม่ให้โลกมากลุ่มหลงในเรื่องของสตรีอันเป็นบ่อเกิดของความขัดแย้งที่จะตามมาในอนาคต
 คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ปกิณณกนิပါတ ดังนี้

“ปาปานี กมฺมานิ กโรนฺติ โมหา”

(ขุ. ชา. ปกิณณก. ๒๗ / ๓๘๐)

ความว่า คนทำบาปเพราะความหลง

พุทธพจน์ชี้ให้เห็นมูลสำคัญของการทำบาป อันได้แก่ อกุศลมูลที่สำคัญคือ โมหะ ความหลง ความโง่เขลา ไม่รู้จักสิ่งใดคิดสิ่งใดถูก ไม่รู้คุณรู้โทษ หากผู้ใดมีโมหะ ผู้นั้นก็ย่อมมีความโลภะความอยากและโทสะความคิดประทุษร้ายตามมา ดังนั้น โภภะและโทสะก็เป็นมูลเหตุให้ทำบาป

๑.๒.๔ สัจจะ คือการพูดความจริง ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรม ดังข้อความว่า

“...ปากบ่ข่างปากอย่าปาก...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า การพูดต้องมีวาทศิลป์หากพูดไม่ดีก็ไม่สมควรพูด

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการพูดที่ต้องพูดแต่เรื่องที่เหมาะสมกับกาลเทศะอันจะทำให้ผู้ฟังเกิดความพอใจและลดปัญหาความขัดแย้งที่มาจาก การพูด

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย เถรคาถา ดังนี้

“สจฺจํ เว อมตา วาจา”

(ขุ. เถร. ๒๖ / ๔๓๔)

ความว่า คำสัตย์แต่เป็นวาจาไม่ตาย

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า คำพูดที่ทรงคุณค่ามากที่สุดนั้น ได้แก่ คำสัตย์ คือ คำพูดจริงอันเป็นวาจาไม่ตาย คือไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เช่น พระพุทธทวณะ เมื่อก่อนนี้เป็นความจริงมาถึงบัดนี้ก็จริง ต่อไปก็เป็นความจริงอยู่ อย่างนั้น แม้คำสัตย์จะเป็นวาจาที่ไม่ตาย แต่ต้องให้ถูกต้องตามกาลเทศะ และต้องเป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วย จึงจะเกิดประโยชน์สมประสงค์

๑.๒.๕ สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้และความรู้ตัว

ความไม่ประมาท มัวเมา ขาดสติ มีความรู้สึกตัวทั่วแม้ก่อนจะทำจะพูด หรือขณะทำ ขณะคิด ขณะพูด ก็ต้องมีสติอยู่เสมอ ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่อง

คติโลกคิธรรม ดังข้อความว่า

“...อย่าห่อข้าวให้คนท่านลัทธิ อย่าซื้อขอนฝามาไว้ อย่าปล้ำไม้ ขวางทาง
หลวง...หัวใจเนาให้คิดดีดี หมั่นหลับให้หมั่นตื่น อย่าได้สิ้นครองเมือง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่ายุ่งเรื่องของผู้อื่น อย่างนำของไม่มีประโยชน์อ้อมงกลมาไว้
จะสร้างความทุกข์ใจให้ตนเอง อย่าทำตนให้เป็นที่เคียดแค้นของสังคม ให้เป็นคนใจเย็นและ
รู้จักระงับใจตนเองใช้สติปัญญาเข้าข่มอารมณ์ของตน

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการมีสติ การนำของที่
เป็นอ้อมงกลมาไว้กับตนถือเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการยอมรับ การตัดต้นไม้ขวางทางหลวง
โดยนัยนี้หมายถึงไม่ให้ทำตนขัดกับสังคม ทางหลวงคือสถานที่สาธารณะที่ทุกคนต้องให้
ประโยชน์หากตัดต้นไม้ขวางทางผู้คนย่อมได้รับความเคียดแค้น ดังนั้นก่อนทำสิ่งใดต้องมี
สติโดยคิดถึงผลดีผลเสียของการกระทำที่จะตามมาทุกครั้ง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับธรรมพจน์ ดังนี้

“นิสมม กรณิ เสโย”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๒๑ : ๘)

ความว่า ใคร่ครวญแล้วจึงทำดีกว่า

ธรรมพจน์นี้สอนให้มีความสุขรอบคอบ ไม่ทำอะไรด้วยความผลีผลาม
ก่อนจะพูดหรือทำอะไรต้องใคร่ครวญให้รอบคอบ ถึงถึงผลได้ผลเสียให้ทั่วถ้วน โดยใช้สติ
และพิจารณาญาณและปัญญา

จากตัวอย่างข้างต้นจะพบว่าศีลแต่ละข้อมีเบญจธรรมเป็นเครื่อง
สนับสนุน บุคคลผู้มีศีลจึงต้องมีธรรมคอยหนุนกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ถือเป็น
เครื่องขัดเกลาบุคคลธรรมคาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะเห็นว่าคำสอนเรื่องคุณธรรมที่ปรากฏ
ในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรมทำให้เห็นว่าชาวอีสานมีความเชื่อในคำสอนทาง
พระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะหลักเบญจศีล เบญจธรรม เป็นเครื่องควบคุมหรือ
แบบแผนในการประพฤติปฏิบัติชอบทางกาย วาจา และใจ ที่เป็นบรรทัดฐานให้หมู่มนุษย์
ประพฤติปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้สังคมเป็นปกติสุข

๒. คุณธรรมจริยธรรมชั้นกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ

กุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติ เป็นธรรมส่วนสุจริต ๑๐ ประการ จึงเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ (อภ. ทสก. ๒๔ / ๓๐๓) ได้แก่ กายกรรม ๓ วชิกรรม ๔ และมโนกรรม ๓ คำว่า กรรมบถ (อ่านว่า กำมะบถ) แปลว่า ทางแห่งกรรม คือ การกระทำที่เข้าทางเป็นกรรมหรือที่นับว่าเป็นกรรม หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม คือการกระทำที่นับว่าเป็นความดีกุศลกรรมบถ จึงหมายถึง ความสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ

กุศลกรรมบถมาจากพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาต ดังนี้

“ธมฺมญฺเจว สุจฺริตํ น ตํ พุจฺจริตํ จเร
ธมฺมจาริํ สุขํ เสติ อสุมิํ โลกํ ปรมุหิ จาติ”

(อภ.ทสก. ๒๔ / ๓๐๓)

พุทธพจน์นี้มีเนื้อความว่า บุคคลพึงประพฤติธรรมส่วนสุจริตอยู่ทุกเมื่อเกิดไม่พึงประพฤติธรรมส่วนทุจริตเลย ผู้ประพฤติธรรมส่วนสุจริต ย่อมนอนเป็นสุข หรือเป็นสุขในทุกอิริยาบถ ทั้งในโลกนี้ด้วย โลกเบื้องหน้าด้วย ดังนี้

๒.๑ กายกรรม ๓ หมายถึง ประพฤติดีด้วยกาย คือ ทำกิจการงานด้วยกาย อย่างไม่ให้ทุกข์เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น กายกรรมที่ทำให้เกิดทุกข์แก่ผู้อื่นนั้น มี ๓ ประการ ได้แก่

๒.๑.๑ อย่างเบียดเบียนร่างกายของท่าน คือ อย่างฆ่า อย่างฟัน อย่างทุบ อย่ำตี ร่างกายของผู้อื่น โดยที่สุด เว้นถึงสัตว์ดิรัจฉาน ได้ยังเป็นการดี ตรงภาษาบาลีที่ว่า ปาลมาติ ปาตาเวรมณี ฯ (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคิโลกคคีธรรม ตอนที่นายประตุัดค้าน ไม่ยอมประหารชายทุกคตะ ตอนกลางคืน แต่ให้กลับไปพิจารณาให้ดีกว่านี้ ดังนี้

“...ผู้ยุดินบ่ให้ไ้ ผู้ยุดินบ่ให้เขียน...”

(สุกณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า “ไม่ให้รังแกผู้อื่นไม่ว่าผู้นั้นจะมีฐานะอย่างไรก็ตาม
(สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการเบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าเป็นคน
หรือสัตว์ก็เป็นเรื่องที่ไม่สมควร สอดคล้องกับ มนัส สุขสาย (๒๕๕๑ : สัมภาษณ์) ที่ได้
อธิบายว่า “...ผู้ยุติคนบ่ให้ไว้ ผู้อยู่ไม่บ่ให้เฉียน...” เป็นคำสอนของชาวอีสานในอดีต
ที่ไม่ต้องการให้เกิดการเบียดเบียนหาผลประโยชน์ต่อกันในทางที่ไม่ดี
คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิาย ฆมมปท คังนี้

“อกคัม พุกกภูมึ เสยโย”

(พ.ธ. ๒๕ / ๕๖)

ความว่า ความชั่วไม่ทำเลยเสียดีกว่า
พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ไม่ควรทำนั้น ได้แก่ความชั่ว คือ สิ่งที่เป็น
บาปเป็นอกุศล เพราะความชั่วนั้นเป็นบาปอย่างเดียวกัน จึงควรเว้นไม่ควรรทำ หากงดเว้น
ได้อย่างเด็ดขาดก็จะเป็นการดีที่สุด

๒.๑.๒ อย่าเบียดเบียนทรัพย์สินสมบัติข้าวของของท่านผู้อื่น คือ
อย่าลักขโมย อย่าลื้อโกง ตรงภาษาบาลีที่ว่า อทินนาทานาเวรมณี ฯ (ที.มหา. ๑๐ / ๑๕๕. ที.ปา
๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...เห็นควายฟ้าไล่ฆ่า เห็นพ่อค้ามักใส่ไหมก็จับหาย ฆ่าคนไข้เที่ยว
เมืองก็จับหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าโลภฆ่าสัตว์ อย่าปรับเงินหรือรีดไถทรัพย์สินพ่อค้าและ
รังแกผู้ส่งสารระหว่างเมือง

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการไม่ให้ไปเบียดเบียน
ในทรัพย์สินของผู้อื่น ในอดีตมีการนำควายเดินทางไปค้าขายตามที่ต่าง ๆ มักมีการปล้นอยู่เป็น
ประจำ รวมถึงการรีดไถพ่อค้าที่มาจากต่างเมือง สิ่งดังกล่าวถือเป็นการเบียดเบียนทรัพย์สิน
ของผู้อื่นถือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ฌมมปท ดังนี้

“หนนุติ โภคา ทุมเมธ”

(จุ.ธ. ๒๕ / ๖๓)

ความว่า โภคทรัพย์ ย่อมฆ่าคนมีปัญญาทราวม

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าคนมีปัญญาทราวมหรือคนโง่งนั้น เมื่อได้
โภคทรัพย์แล้ว โภคทรัพย์ก็กลับกลายเป็นภัยแก่ตน ก็จะทำให้เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง
ทำให้เป็นคนน่ารังเกียจ ทำให้ได้รับความพินาศ

๒.๑.๑ ออย่าแย้งซึ่งลักลอบด้วยอำนาจของภายในหญิงที่ท่านหวงห้าม
ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า กามเมสุมิจฉาจาราเวรมณีฯ (ที. มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที. ปา ๑๑ / ๒๕๔)
ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...เห็นท่านเฝ้าหนั่งอย่าได้ตามถึงหัว เห็นแม่หญิงอย่าได้โลกเดียว...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าตามในสิ่งที่ไม่มี อย่าโลกในเรื่องของผู้หญิง

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมที่ต้องการให้สำรวจในเรื่อง
กาม ไม่ให้ล่วงละเมิดสตรีที่มีสามีอันจะทำให้เกิดความขัดแย้งได้

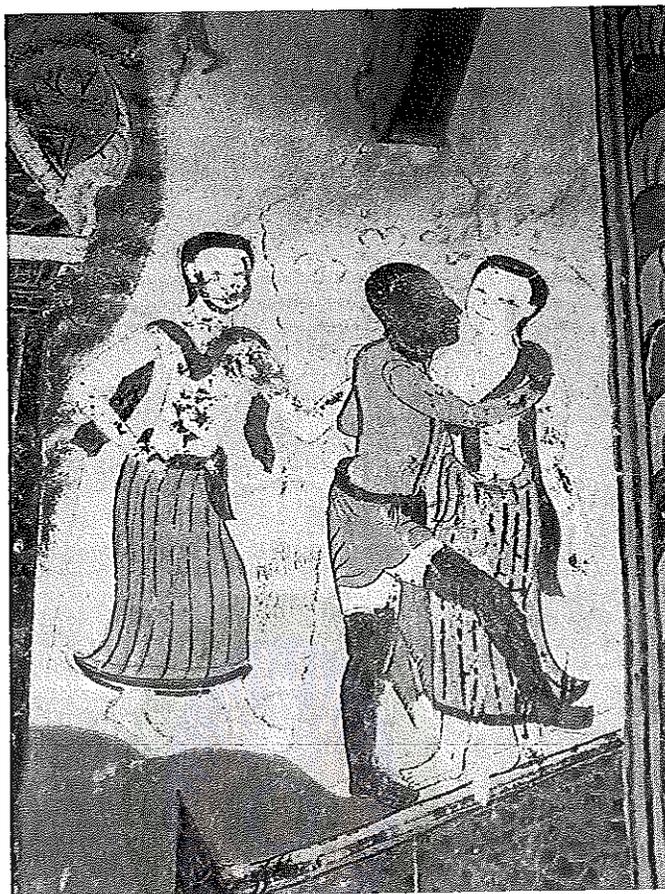
คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ฌมมปท ดังนี้

“นตุถิ รากสโม อคฺคิ.”

ความว่า ไฟเสมอด้วยรากะ ไม่มี

(จุ.ธ. ๒๕/๔๒, ๔๘.)

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นโทษของกามหรือความมักมากทางเพศเป็น
สิ่งอันตรายเสมือนไฟที่พร้อมจะเผาไหม้ให้เกิดความทุกข์ ดังภาพที่ ๔

ภาพที่ ๔ พฤติกรรมของชายที่ลุ่มหลง โลกในสตรี รูปแต้มสิมวัดโพธาราม
บ้านคงบัง ตำบลคงบัง อ. นาควน จ. มหาสารคาม

๒.๒ วชิกรรม ๔ หมายถึง ประพฤติดีด้วยวาจา ๔ ประการ ได้แก่

๒.๒.๑ ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำที่สัตย์ที่จริง ให้เว้นจากวาจาที่เท็จ
ไม่จริงเสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า มุสาวาทาเวรมณี ฯ (ที. มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที. ปา. ๑๑ / ๒๙๔)
ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดียุธรรม ดังข้อความว่า

“...ตาบ่ช่างคูอย่าคู หุบช่างฟังอย่าฟัง ปากบ่ช่างปากอย่าปาก...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้เป็นผู้รู้จักแยกแยะความเหมาะสมว่าสิ่งใดไม่ควรดู
สิ่งใดไม่ควรฟัง สิ่งใดไม่ควรพูด

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นแสงให้เห็นถึงความสำคัญด้านการพูด
ที่ต้องพูดเรื่องที่คิดที่เป็นประโยชน์และที่สำคัญต้องเป็นเรื่องที่เป็นจริง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ธรรมปท ดังนี้

“อภุตวาที นิริยํ อุเปติ”

(พ.ธ. ๒๕ / ๕๕)

ความว่า คนพูดไม่จริงย่อมเข้าถึงนรก

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า คำพูดที่ทรงคุณค่ามากที่สุดนั้น ได้แก่
คำสัตย์คือคำพูดจริงอันเป็นวาจาไม่ตาย คือไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้คำสัตย์จะเป็น
วาจาที่ไม่ตาย แต่การพูดคำสัตย์ก็ต้องให้ถูกต้องตามกาลเทศะ และต้องเป็นคำสัตย์ที่เป็น
ประโยชน์และเป็นธรรมด้วย จึงจะเกิดประโยชน์สัมประสงค์

๒.๒.๒ ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำอันสมานประสานสามัคคีให้ท่านดีต่อ
กัน ให้วันวาจาเสื่อมเสียของเสีย ตรงกับภาษามาลีที่ว่า ปีสุณยา วาจา เวรมณีฯ (ที. มหา. ๑๐ /
๑๕๕. ที. ปา ๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม
ดังข้อความว่า

“...อย่าเล่าความเก่าเถียงกันเฮ็ดกินปิ่นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่ารื้อฟื้นเรื่องเก่ามาพูด จะทำให้ทำมาหากินไม่เจริญ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพูดที่ต้องคิดก่อน
พูดเนื่องจากการพูดในเรื่องที่ไม่ดีอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งได้

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ชาตก เอกนิปาต ดังนี้

“มนุญญเมว ภาเสยย”

(พ.ชา.เอก. ๒๗ / ๑๐)

ความว่า ควรกล่าวแต่วาจาที่น่าพอใจ

พุทธพจน์นี้แนะนำให้รู้จักควเว้นวาจาที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่ว่าจะ
 ในกาลไหน ๆ คือ วาจาใดไม่ไพเราะ เป็นวจีทุจริต ไม่เป็นสัจวาจา และไม่มีประโยชน์
 ไม่มีใครชอบ ไม่มีผู้ใดพอใจหากพูดวาจาเช่นนั้น ย่อมจะเกิดโทษได้ เข้าทำนองว่า
 “อึ่งอ่างตายเพราะเสียงร้องของตนเอง”

๒.๒.๓ ให้กล่าวแต่วาจาด้วยคำอันอ่อน โชน ให้เกิดความยินดีแก่ผู้ฟัง
 ในกวันวาจาที่หยาบคายขึ้นกขึ้นมึง บริภาษตัดพ้อหยาบคายให้ผู้ฟังได้รับความเดือดร้อน
 ต่าง ๆ เสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า พรุสุสายวาจาเยวรัมณิ ฯ (ที. มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที. ปา ๑๑ /
 ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรม ดังข้อความว่า

“...ลูกเมื่อเข้าอย่าเอาตีนที่บเสือน อย่าออกปากเสียงแข็ง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าสร้างความรำคาญให้คนในครอบครัว อย่างกล่าววาจาที่ไม่
 ไพเราะ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของการพูด ซึ่งควรพูดด้วย
 ความไพเราะให้เป็นที่ยินดีสำหรับผู้ฟัง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
 พระไตรปิฎก สัตยุตตนิทาย สกาลวคค ดังนี้

“วาจ มุญเจยย กลยาณิ”

(ถ. ส. ๑๕ / ๖๐)

ความว่า ควรเปล่งวาจางาม

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า วาจางามมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเป็น
 สื่อให้เกิดความเข้าใจต่อกันระหว่างคู่สนทนา และวาจางามนั้น เป็นการสร้างไมตรี และ
 ส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์ที่ดียิ่งวาจางามในที่นี้ หมายถึงวาจาที่ไพเราะเป็นวาจาสุภาษิต
 ซึ่งได้แก่ วาจาสัตย์ วาจา มีประโยชน์และวาจาชอบธรรมหรือวาจาวิสุจริต ๔ นั้นเอง
 ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเจริญแก่ตนเองจึงควรเปล่ง ควรพูดแต่วาจางาม คือ วาจาที่เป็น
 สุภาษิต

๒.๒.๔ ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำที่เป็นไปกับด้วยประโยชน์ ให้เว้นวาจาที่เหลวไหล คือพูดเล่นหาประโยชน์มิได้เสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า สมุขฺยปฺลาปาวาจายเวรมณิ ฯ (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...ช่างไปช่างมาก็จิบหาย ช่างปากปช่างจาก็จิบหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า หากไม่รู้จักการหลบหลีกและพูดโดยไม่เกิดประโยชน์ ก็จะนำมาซึ่งความฉิบหาย

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพูดที่ต้องพิจารณาเรื่องเวลาและสถานที่ว่าเหมาะสมมากน้อยเพียงใด

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เทรสนิปาต ดังนี้

“สณฺหํ คิริ อตุตฺวาตี ปมฺลูเจ”

(ขุ. ชา. เทรส. ๒๗ / ๓๕๐)

ความว่า ควรเปล่งวาจาไพเราะที่มีประโยชน์

พุทธพจน์นี้ แนะนำให้รู้จักวาจาที่ควรพูด กล่าวคือ วาจาที่พูดนั้น ได้แก่ วาจาที่น่าพอใจน่ารัก อันหมายถึงสุภาษิต ซึ่งมีความไพเราะ เป็นสัจจะวาจา และเป็นวาจาที่มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น คำพูดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ คำพูดนั้น นับเป็นคำพูดที่น่าพอใจ เป็นคำที่ควรพูด

๒.๓ มโนกรรม ๓ หมายถึง ประพฤติดีด้วยใจ ๓ ประเภท ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นชอบตามคลองธรรม หรือสัมมาทิฐิ คือ (ที. มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔)

๒.๓.๑ ให้ระวังเจตนากรรม ให้สัมประยุตต์ด้วยเมตตาอยู่เสมอ คือ ความดำรงใจ อย่ให้ลู่อำนาจแห่งโลภะ คืออย่าเพ่งเอากิเลสตามและวัตถุตามของท่านผู้อื่น อันไม่สมควรแก่ฐานะของตน ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า อนภิขฺมา โหติ ฯ (ที. มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...คือว่าโลกตัณหาแห่งตนนั้นก็สวดจิตหายบ้านเมืองก็หม่นหมอง
 ป่ตามครองอันชอบปรัักษาศีลฟังธรรมและบ่ย่ำชาวเจ้าสมณพราหมณ์
 ทั้งหลายบ้านเมืองก็หาเดชะรุ่งเรือง บ่ได้...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ความโลภและตัณหาเป็นสาเหตุทำให้บ้านเมืองไม่เจริญ
 หากผู้คนมีความโลภ สังคมก็จะไม่สงบสุข อาจเกิดความวุ่นวายฉิบหายได้

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นโทษของความโลภและตัณหา
 หากสังคมขาดคุณธรรมจริยธรรม ผู้คนต่างแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนสังคมย่อมเสื่อม
 และเกิดความฉิบหายตามมา

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก
 พระไตรปิฎก สัตตนิคาย สคาถกคัคค ดังนี้

“โลโก ฆมฺมานํ ปริปนฺโน”

(ถี. ส. ๑๕ / ๕๕)

ความว่า ความโลภเป็นอันตรายแก่ธรรมทั้งหลาย

พุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นโทษของความโลภนั้นเป็นอันตรายอย่างมากแห่ง
 ธรรมทั้งหลาย กล่าวคือธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลายจะเป็นหิริ ความละอายแก่บาป ความเกลียด
 บาป โศกตปเปความสะดุ้งกลัวผลร้ายของบาปก็ตาม เมื่อความโลภเกิดขึ้นในใจแล้วย่อมตัด
 โอกาสมิให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นได้ ดังนั้น ความโลภจึงเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย
 ผู้ตกอยู่ในอำนาจของความโลภ จึงตกอยู่ในห้วงอันตราย ยากที่จะทำความดีได้

๒.๑.๒ ให้ระวังเจตนากรรมให้สัมประยุตต์ด้วยกรุณาอยู่ทุกเมื่อ
 อย่าให้โทษะ พยาบาท เข้าครอบงำได้ ตรงกับภาษามาลีที่ว่า อพฺพยาปาโท โหติฯ (ที. มหา. ๑๐
 / ๓๕๕. ที. ปา. ๑๑ / ๒๘๔) ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม
 คั่งข้อความว่า

“...ท้าวพระยาตนใด ป่ตามค่านักปราชญ์ก็วินาศฉิบหายตายไป
 บ่สงสัยแท้ดีหลินา บ่พิจารณายังคุณและโทษรีบกริ้วโกรธโกรธาแก่ตน
 พลอยใช้ท่านไปในตัวอยู่ภายนอกเป็นภาระลำบาก...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากผู้ปกครองไม่ปฏิบัติตามคำสอนของนักปราชญ์ก็จะนำมาซึ่งความล่มจมของบ้านเมือง ดังนั้นต้องมีสตินึกถึงคำสอนของปราชญ์ ให้ใช้สติพิจารณาสิ่งต่าง อย่างนำเอาอารมณ์เป็นที่ตั้ง

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นโทษของการใช้อารมณ์แก้ปัญหา ซึ่งอาจทำให้ตัดสินใจผิดพลาดอันจะนำมาซึ่งผลเสียทั้งต่อตนเองและส่วนรวม
คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ฌมมปท ดังนี้

“นตฺถิ โทสสโม กฺลฺลิ”

(ขุ.ธ. ๒๕ / ๔๘)

ความว่า ความผิดเสมอโทษะไม่มี

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นโทษของโทษะว่าเป็นโทษที่ร้ายแรงยิ่งกว่าความคิดอื่น ๆ เพราะความคิดอื่น ๆ ย่อมทำให้เกิดความไม่สบายใจและอาจเกิดขึ้นในบางครั้ง บางคราว ส่วนโทษะเป็นความคิดที่ร้ายแรงกว่าเพราะเป็นสิ่งที่อยู่กับใจตลอดเวลา

๒.๓.๓ ให้ระวังเจตนากรรมให้สัมประยุตต์ด้วย มุทิตา อุเบกขา
(อภ. วิภจฺก. ๓๕ / ๓๖๕) อยู่ทุกเมื่อ อย่าให้ไหลไปในทางผิด ให้เห็นตรงตามคลองธรรม
อยู่ทุกเมื่อ ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า สมมุทิกุสิโก โหติ ฯ (ที.มหา. ๑๐ / ๓๕๕. ที.ปา ๑๑ / ๒๘๔)
ดังปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...อยู่บ้านอย่ารวี อยู่ดีอย่าถามหาหมอ ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าหาเรื่องไม่ดีใส่ตนหรือสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการมีสติ การหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตนมีสาเหตุมาจากขาดการใคร่ครวญในทางที่ถูกต้องที่ชอบและดี สุขภาพร่างกายเป็นปกติ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยอะไรอย่าไปหาหมอ เป็นภูมิปัญญาในการสั่งสอนของปราชญ์อีสานที่ให้เห็นความสำคัญของการมีสติในการดำเนินชีวิต

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ฌมมปท ดังนี้

“กณห์ ฆมฺม วิปฺปหาย”

(พ. ฐ. ๒๕ / ๒๖)

ความว่า บัณฑิตควรละกรรมคำเสีย

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เชื่อว่าเป็นบัณฑิตได้ ก็คือคนฉลาด คนดำเนินชีวิตด้วยปัญญา พึงเข้าใจว่าอกุศลกรรมหรือความชั่วทั้งหลายนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ เสรีหมอง มีคมนผู้ประกอบกรรมคำจึงเป็นคนเสรีหมอง ชีวิตมีคมน ไม่เจริญก้าวหน้า ดังนั้นจึงควรละกรรมคำเสีย

๓. คุณธรรม จริยธรรมชั้นสูง ได้แก่ มรรค ๘ และทศก

๓.๑ มรรค ๘ (ม. ญ. ๑๒/๒๖. อภ. วิภงฺก. ๓๕/๓๑๗.)

มรรค คือ หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ (เรียกว่า มัคคสัจจ์ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งใน พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหนทาง ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” หรือ “มรรคแปด” (อัญจติกมรรค) (สุชีพ ปุณฺณานุกาพ. ๒๕๔๐: ๕๔-๕๗) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๑.๑ สัมมาทิฐิ (ม. ญ. ๑๒ / ๒๖. อภ. วิภงฺก. ๓๕ / ๓๑๗) คือ ปัญญา

เห็นชอบ หมายถึง เห็นถูกต้องความเป็นจริงด้วยปัญญา ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรม อีสานเรื่องคดีโลกคิธรรม ดังข้อความว่า

“...อยากไปควนฮีบให้ถ่อยกลาน อยากไปช้านานให้รีบเล่น
อย่าฟังความผู้ปากเกลี้ยง ...”

(สุกณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อยากประสบความสำเร็จในการงานให้ทำอย่างต่อเนื่อง
อย่าหูเบา อย่าฟังความเห็นของคนประจบสอพลอ (ปรีชา พิณทอง. ๒๕๒๘ : ๕๘)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการที่จะทำสิ่งใดต้องใคร่ครวญ พิจารณาโดยใช้ปัญญา การฟังนั้นเป็นการรับสารที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ ปัญหา ความขัดแย้ง อาจมาจากการฟังโดยขาดวิจรณญาณ ดังนั้นต้องเป็นผู้รับฟังอย่างเป็นกลาง รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่คล้อยตามสารที่ได้รับ ซึ่งจะต้องใช้ปัญญาใคร่ครวญใช้วิจรณญาณทุกครั้งในการฟัง

คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ชมมปท ดังนี้

“ปัญญา นตฺถิ อมายิโน”

(พ. ฐ. ๒๕ / ๖๕)

ความว่า ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่พินิจ

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ความเพ่งพินิจ คือความเพ่งอารมณ์ หรือ
การทำใจให้เป็นสมาธิเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา กล่าวคือ ถ้าใจไม่เป็นสมาธิ ปัญญาที่เกิด
ไม่ได้ เมื่อใดที่ใจเป็นสมาธิเมื่อนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น

๓.๑.๒ สัมมาสังกัปปะ (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภิ. วิภงฺก. ๓๕ / ๓๑๗) คือ
คำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม ตัวอย่างที่
ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคิธรรม ตอนที่มรณทากาเศรษฐีสั่งเสียลูกทั้งสอง
ถือเป็นการคำริชอบ คือ การคำริให้ลูกดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ควร ดังข้อความว่า

“...ครันว่าเชื้อทั้งสองอยากให้เต็มเย็บ ดังนั้นให้ใส่ใจสร้างไฮให้หมา
สร้างนาให้กว้าง ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ให้ช่วยกันตั้งใจทำไร่นา

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่ามรณทากาเศรษฐีเป็นผู้มีความคิด
ริเริ่มในทางที่ดี คือการวางอนาคตให้ลูกโดยแนะนำสั่งสอนให้ประกอบอาชีพด้วยความขยัน
คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย สุตตนิปาต ดังนี้

“ชมฺมกาโม ภวํ โหติ”

(พ. ส. ๒๕ / ๓๔๖)

ความว่า ผู้ชอบธรรมเป็นผู้เจริญ

พุทธพจน์นี้ชี้หลักการอ่านคน คือถ้าอยากจะคุณคนออกว่าใครเป็น
คนเจริญ ก็ให้สังเกตจากความชอบใจหรือไม่ชอบใจของคนนั้น เมื่อเห็นว่าผู้ใด
มีความชอบใจ รักธรรม นิยมธรรม เคารพบูชาธรรม ฟังทราบบว่าผู้นั้นเป็นคนเจริญ

ด้วยเป็นคนมีคุณธรรม มีจิตใจสูง

๓.๑.๓ สัมมาวาจา (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภิ. วิภังค. ๓๕ / ๓๑๗) คือ เจรจา
ชอบ หมายถึง การพูดสนทนา แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรม
อีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...เมื่อไม่ควรชี้ข้อชี้ ตีนบ่าข้าง ไปอย่าไป ค้างบ่าข้างคมอย่าคม ตามข้างดู
อย่าดู หุบข้างฟังอย่าฟัง ปากบ่าข้างปากอย่าปาก ชาติเสนาอาฆาตย์
คนคฤหัสถ์ นักบวชให้พิจารณาให้ถ้วนถี่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ไม่ควรกระทำการใด ๆ ที่ไม่เหมาะสม เรื่องที่ไม่ควรพูด
อย่าพูดให้ใคร่ครวญพิจารณาโดยใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของการพูด การพูดดี
ย่อมถือว่าเป็นคุณสมบัติเด่นที่จะสร้างสรรค์หา ความเลื่อมใสให้เกิดแก่ผู้ฟัง ในทาง
พระพุทธศาสนาขบถของการพูดดีว่า วจีสุจริต หรือ มธุรสวาจา เพราะเป็นการพูดในทาง
สร้างสรรค์ เป็นการพูดของคนฉลาด สามารถให้เกิดประโยชน์แก่ผู้พูดและผู้ฟัง ดังสุนทรภู่
จินตกวีเอกของไทยได้ประพันธ์กล่าวถึงความสำคัญของการพูด ไว้ในสุภาษิตสอนหญิงว่า
“เป็นมนุษย์สุดนิยมที่ลมปาก จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา แม้นพูดดีมีคนเขาเมตตา จะพูดจา
พิเคราะห์ให้เหมาะสม” ในนิราศภูเขาทอง ท่านสุนทรภู่ก็ได้ประพันธ์เน้นความสำคัญของการ
การพูดเอาไว้ตอนหนึ่งว่า “ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยร้อยจิต แม้นพูดชั่ว
ตัวตาย ทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างข้างต้นสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย ชาตก เอกนิปาต ดังนี้

“นามนุญญ์ กุทาจนั”

(ขุ. ชา. เอก. ๒๗ / ๑๐)

ความว่า ในกาลใดก็ไม่ควรกล่าววาจาไม่น่าพอใจ

พุทธพจน์นี้แนะนำให้รู้จักวาจาที่ควรพูด กล่าวคือ วาจาที่พูดนั้น ได้แก่
วาจาที่น่าพอใจน่ารัก อันหมายถึงสุภาษิต ซึ่งมีความไพเราะ เป็นสุภาษิต และเป็นวาจา
มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น คำพูดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ คำพูดนั้น นับเป็นคำพูดที่

น่าพอใจ เป็นคำที่ควรพูด

๓.๑.๔ สัมมาสัมมันตะ (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภ. วิภังค. ๓๕ / ๓๑๓) คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรม อีสานเรื่องคดีโลกคดียุทธธรรม ดังข้อความว่า

“...อย่ามุ่งฆ่าลายให้หมาเห่า อย่าเล่าความเก่าแก่ถึงกันเสียดกินบั้ง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าประพฤติสิ่งที่ไม่เหมาะสม ยำนำเรื่องในอดีตมาพูด และ เกียงกันจะทำให้ไม่เจริญ

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของความประพฤติ หาก ประพฤติดีก็จะมีแต่คนนิยมชมชอบ หากประพฤติไม่ดีก็จะนำมาซึ่งความฉิบหาย เสียหาย ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ความไม่ดีในที่นี้เปรียบได้กับ ฆ่าลาย คนที่ประพฤติไม่ดี มักจะ ได้รับคำดูต่ำ คนที่ชอบดูต่ำว่ากล่าวคนอื่นอยู่เสมอ นั้น โบราณเปรียบได้กับ หมาที่คอยเห่าหอน ก็เอารกแล้วกัดเตือนให้รู้สีกตัว (ปริชา พินทอง. ๒๕๒๘ : ๘๖)

คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวสอดคล้องกับธรรมพจน์ ดังนี้

“นิสมม กรณํ เสโย”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๒๑ : ๕)

ความว่า ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำดีกว่า

ธรรมพจน์นี้ สอนให้มีความสุขุมรอบคอบ ไม่ทำอะไรด้วยความ ผลีผลาม ก่อนจะทำอะไรต้องใคร่ครวญให้รอบคอบ ถึงถึงผลได้ผลเสียให้ทั่วถ้วน โดยใช้สติและวิจรรณญาณปัญญาให้ถึงที่สุด

๓.๑.๕ สัมมาอาชีวะ (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภ. วิภังค. ๓๕ / ๓๑๓) คือ การประกอบอาชีพอย่างสุจริตชน ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดียุทธธรรม ตอนที่มรณาอากาศเศรษฐีตั้งเสียลูกทั้งสอง ดังข้อความว่า

“...เชื่อทั้งสองอย่าได้ตกเบ็ดมาเลี้ยงไพร่ อย่าได้ต่อไก่อมาเลี้ยงเมีย
อย่าได้แบกหน้าไม้ไปเที่ยวยิงนกมาเลี้ยงเฮือนพ่อเด้อ เชื่อเจ้าทั้งสองจงพากัน
สร้างสวนพลู สวนหมากให้ได้พอพันพ่อเด้อ อันว่า เงินแก้วกำคำแก้วค่าจักมาสู่

มาหาเจ้า...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ลูกทั้ง ๒ จงตั้งใจทำมาหากินโดยชอบธรรม ด้วยความขยัน
อดทน แล้วจะได้รับความสำเร็จ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการประกอบอาชีพ
อย่างสุจริต อาชีพที่ชอบเป็นที่มาแห่งความบริสุทธิ์ บุคคลผู้มีความสุจริตย่อมมีความอึดใจ
ในขณะที่แสวงหา ในขณะที่ได้มา ในขณะที่บริโภครวมและในขณะที่บริโภครวมแล้วอยู่ไม่ร้อน
นอนไม่ทุกข์ ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขเสมอมา ส่วนอาชีพที่ผิด เป็นที่มาแห่งความเศร้าหมอง
ไม่โปร่งใส เป็นไปเพื่อความเดือดร้อน โทษ ทุกข์ เหว ภัย และอันตรายนานาประการจ
คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มา
จากพระไตรปิฎก ขุพุทธกนิยาย สุตตนิปาต ดังนี้

“วิริเยน ทุกุขมัจเจติ”

(ขุ. สุต. ๒๕ / ๑๖๑)

ความว่า คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้ว่า ความทุกข์ยากทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่
คนไม่ชอบ คนจึงต้องต่อสู้กับความทุกข์ เพื่อกำจัดความทุกข์ยากนั้นให้หมดสิ้นไป
ในทางพระพุทธศาสนาสอนว่าวิธีกำจัดความทุกข์นั้นที่ดีที่สุดได้แก่การใช้ความเพียร คือ
มีความขยันประกอบหน้าที่การงานอาจกล่าวได้ว่า ความขยันเป็นยาแก้ความทุกข์ข้านนอก
แต่ความเพียร ความขยันนั้นต้องให้ถูกกาลเทศะ และมีความเป็นธรรม

๓.๑.๖ สัมมาวายามะ (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภ. วิภงฺก. ๓๕ / ๓๑๗) คือ
ความอุตสาหพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรม
อีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...อยากไปคว่นฮีบให้ค้อยคลานอยากไปช้านานให้รีบแล่น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ความสม่ำเสมอในหน้าที่การงานนำมาซึ่งความสำเร็จ

จากตัวอย่างข้างต้น หมายความว่า การทำสิ่งใดหากต้องการความสำเร็จ ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และละเอียดรอบคอบ ถ้าทำแบบลวก ๆ รีบร้อนในการงานนั้น จะไม่เสร็จเรียบร้อย ต้องแก้แล้วแก้อีก ทำให้เสียเวลามากซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์จาก พระไตรปิฎก สุตตตนิทาย สกาลวรรค ดังนี้

“วายเมเถว ปุริโส ยาว อตุลสุส นิปปทา.”

(ถี. ส. ๑๕/๓๓๐.)

ความว่า บุรุษพึงพยายามไปกว่าจะสำเร็จประโยชน์

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นถึงการรู้จักต่อสู้กับอุปสรรค ไม่ทอดทิ้งในการดำเนินชีวิต เพราะการดำเนินชีวิตย่อมมีอุปสรรค ดังนั้นการจะทำสิ่งใด เพื่อประโยชน์ใด ควรตั้งใจอย่างแท้จริงจึงจะประสบความสำเร็จ

“...เข้าอย่าว่าสวย งามอย่าว่าอ่อนลำบาก มุคน้ำอย่าให้กันฟู ครั้นจกฐ
อย่าว่าแขนสั้น ปล้ำไม้อย่าเส็ดหลังยาว เพ็นจำส่งข่าวสารอย่าว่ามาวัด
ปฏิบัติกวาดตาดอย่าว่าเจ็บมือ...”

(สุกณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าเก็งและเล็งในการงาน อย่าเห็นแก่ความสบาย ให้มีความอุตสาหะ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ไม่ควรเป็นคนเกียจคร้าน เลือกลงาน
เกียจงาน การทำงานใด ๆ ต้องทำอย่างเต็มความสามารถ ความขยัน คือ ความตั้งใจเพียร
พยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ อคทน ความขยันต้องปฏิบัติควบคู่กับ
การใช้สติปัญญา แก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก วิสณิปาต ดังนี้

“หิโยติ หิโยติ โปโส ปเรติ ปรีหายติ”

(ขุ. ชา. วิส. ๒๗) / ๔๖๖)

ความว่า คนที่คิดว่าพຽນนี้ยอมเสื่อมยิ่งมะรินนี้ก็ยังเสื่อม

พุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นโทษของการผัดวันประกันพรุ่ง หรือการผัดเพี้ยน เวลาในการประกอบกิจ เมื่อมีกิจเกิดขึ้น ไม่รีบจัดริบทำโดยคิดว่าพรุ่งนี้ก่อนจึงจะทำ ก็ย่อมเสื่อมจากประโยชน์ที่ควรได้จากงานนั้น ยิ่งถ้าผัดว่ารอให้ถึงมะรืนนี้ก่อนจึงจะทำก็ยิ่งเสื่อมใหญ่ ยิ่งผัดเพี้ยนเวลาออกไปนานเท่าใด ก็ยิ่งเสื่อมจากประโยชน์เท่านั้น ดังนั้น ถ้ามีกิจที่เป็นประโยชน์เกิดขึ้น ต้องควรริบทำทันที

ซึ่งพุทธองค์ได้สอนถึงความเกียจคร้านการทำงาน มีโทษ ๖ ดังนี้
(ที. ปาฎิ. ๑๑ / ๑๕๗)

- ๑) มักให้อ้างว่า หนาวนักแล้วไม่ทำงาน
- ๒) มักให้อ้างว่า ร้อนนักแล้วไม่ทำงาน
- ๓) มักให้อ้างว่า เวลาเย็นแล้วแล้วไม่ทำงาน
- ๔) มักให้อ้างว่า ยังเช้าอยู่แล้วไม่ทำงาน
- ๕) มักให้อ้างว่า หิวนักแล้วไม่ทำงาน
- ๖) มักให้อ้างว่า ทรายหนักแล้วไม่ทำงาน

๓.๑.๗ สัมมาสติ (ม. มุ. ๑๒ / ๒๖. อภิ. วิภังค. ๓๕ / ๓๑๗) คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งพลาด จิตเดือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดียุทธธรรม ดังข้อความว่า

“...ช่างหลับให้ช่างตื่น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้เป็นคนมีสติ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของการเป็นคนมีสติ ในการดำเนินชีวิต ช่างหลับให้ช่างตื่น คือต้องรู้สติตลอดเวลา เมื่อมีปัญหาหรือภัยต่างๆ ก็จะแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่ (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) สอดคล้องกับ โสรัจ นามอ่อน (๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) ที่อธิบายคำว่า “ช่าง” นั้น หมายถึง “ฉลาด” คือ ให้ฉลาดหลับฉลาดตื่นให้มีสติตลอดเวลาในการดำเนินชีวิต

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจาก พระไตรปิฎก สุตตนิคาย สคาถาวคฺค ดังนี้

“สติมโต สทา ภาทฺหํ”

(ถึ . ส. ๑๕ / ๓๐๖)

ความว่า คนผู้มีสติย่อมเจริญทุกเมื่อ

พุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นประโยชน์ของสติ กล่าวคือ สติเป็นคุณธรรมที่มีประโยชน์และมีคุณค่ายิ่งต่อการพัฒนาชีวิต เพราะคนมีสติย่อมเป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาท ทำอะไรก็ไม่พลั้งเผลอหรือผิดพลาด ประกอบการงานใด ๆ ก็ดำเนินไปโดยเรียบร้อย รวดเร็วทันกาล และเกิดประโยชน์สัมประสงค์ ดังนั้น ผู้มีสติจึงมีความเจริญทุกเมื่อ

๓.๑.๘ สัมมาสมาธิ (ม. นุ. ๑๒ / ๒๖. อภิ. วิภงฺก. ๓๕ / ๓๑๗) คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นีวรณอยู่เป็นปกติ ตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรม คึงข้อความว่า

“...ครันว่าไถยีนแก่บูให้ดูแก่ตา เห็นแก่ตาให้จารณาให้ถึ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าเชื่อโดยง่าย ให้มีสมาธิวิจารณ์ญาณ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตต้องอาศัยสมาธิและต้องมีสติ ซึ่งจะทำให้ลดความคิดพลาดในการดำเนินชีวิต

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุตุนิกาย สกถาวกคฺค คึงนี้

“สติ โลกสุมี ชาคโร”

(ถึ . ส. ๑๕ / ๕๑)

ความว่า สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญยิ่งประการหนึ่งของสติ คือ สตินั้นเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก อันหมายความว่า สติ คือความระลึกได้ ระลึกขบนั้น คือเครื่องปลุกใจให้ตื่น ให้รู้เท่าทันเหตุการณ์อยู่เสมอ ให้ตื่นจากความหลับใหลได้ ผู้มีสติจึงเป็นคนไม่ประมาทเป็นคนรอบคอบ ทำอะไรไม่ผิดพลาดและเป็นคนทันสมัยอยู่เสมอ ซึ่งตรงกับหลักพุทธธรรม คือ เกสปุคตสูตร (กาลามสูตร ๑๐ ข้อห้ามมิให้เชื่อโดยอาการ

๑๐ อย่าง) (อภ. ตติ. ๒๐ / ๕๐๕ / ๒๔๑) ดังนี้

- ๑) อย่าได้เชื่อถือ ตามถ้อยคำที่ได้ยิน ได้ฟังมา
- ๒) อย่าได้เชื่อถือ ตามถ้อยคำสืบ ๆ กันมา
- ๓) อย่าได้เชื่อถือ โดยตั้งข่าวว่าได้ยินอย่างนี้
- ๔) อย่าได้เชื่อถือ โดยอ้างตำรา
- ๕) อย่าได้เชื่อถือ โดยเคเอาเอง
- ๖) อย่าได้เชื่อถือ โดยคาดคะเน
- ๗) อย่าได้เชื่อถือ โดยความตรึกตามอาการ
- ๘) อย่าได้เชื่อถือ โดยชอบใจว่าต้องกับทิวาของตัว
- ๙) อย่าได้เชื่อถือ โดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้
- ๑๐) อย่าได้เชื่อถือ ว่าสมณะนี้คือครูของเรา

สรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมข้างต้น คือ อริยมรรคมีองค์แปด เป็น
ปฏิบัติสายกลาง คือ ทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญา
อันยิ่งทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้อย่าง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

๓.๒ หลักทศหก (ที. ปาฎิ. ๑๑ / ๒๐๓)

นอกจากคุณธรรมจริยธรรมที่เป็นข้อสนับสนุนการทำความดีของคน
ในสังคมแล้ว จากการวิจัยยังพบข้อปฏิบัติของสมาชิกในสังคมที่เกี่ยวกับหน้าที่ของบุคคล
ต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์ต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของหน้าที่ ซึ่งหากนำมาเปรียบเทียบกับ
พระไตรปิฎกแล้วจะพบว่าเป็นลักษณะคำสอนที่อยู่ในหลักทศหก

ทศหก หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ คุณทศ
ที่อยู่รอบตัว จัดเป็น ๖ ทศ ได้แก่

๓.๒.๑ บุรตติมทิส คือ ทศเบื้องหน้า หมายถึง บิดามารดา

ดังข้อความว่า

“...บุคคลทั้งหลาย ผู้ใดเลื่อมใสในศาสนา ดังนั้น เทพตามหลักขา
เจ้าทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษาซึ่งบุคคลผู้งั้นหาโทษภัยไปได้ ยามนั้นแล
บ้านเมืองก็จักมีเขายู่เฮืองคู่คำว ทั้งลูกท้าวและพระยาที่จักมีเดชะสิทธิเท
ชะแล เมียให้ย้าหัวเจ้าลูก บ่าวให้ย้านาย ลูกชายให้ย้าพ่อแม่ ลูกศิษย์ให้

ย่าครูบาอาจารย์ ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะคุ้มครองให้ประสบความสำเร็จ บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรืองภรรยาให้เคารพสามี ให้เคารพผู้บังคับบัญชา ลูกชายให้เคารพพ่อแม่ ศิษย์ให้เคารพครูบาอาจารย์

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การเป็นลูกที่ดีนั้นต้องมี ความกตัญญูต่อบุพการี ต้องให้ความเคารพยำเกรงปรนนิบัติอย่างสุดความสามารถ คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ดังนี้

“อตุทานํ นาคิวตุเคยุย”

(พ. ขา. ๒๗ / ๕๐๓)

ความว่า บุคคลไม่ควรลืม

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะสำคัญของคนดี คือ ความกตัญญู กตเวทิต์ ไม่ควรลืมพื้นฐานของตน ธรรมที่เป็นพื้นฐานให้เกิดเป็นคนและดำรงภาวะอยู่ได้นั้น ได้แก่ ศีล ๕ ซึ่งนักปราชญ์จัดว่าเป็นมนุษยธรรม คนที่ไม่มีมนุษยธรรมได้ชื่อว่าเป็นคนล้ม คนเป็นเหมือนคนล้มพ่อแม่ผู้บังเกิดเกล้าของตน ฉะนั้น คนล้มพ่อแม่ของตนย่อมนับเป็นคนดีไม่ได้

จากคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าว หมายความว่า บุตรพึงบำรุงบิดามารดา ด้วยสถาน ๕ (ที. ปาฎิ. ๑๑ / ๒๐๓) ได้แก่

- ๑) ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) ทำกิจของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปทำบุญอุทิศให้ท่าน

“...ยามเมื่อพ่อจกตายสั่งไว้ว่า ตาตะ ดูราเจ้าลูกอีกพ่อทั้ง ๒ เอ๊ย อัจจรรยในวินนี้ พ่อจกตายจากเจ้าทั้ง ๒ คน บ่สงสัยก็พ่อแล หลอนว่าเชื้อ ทั้งสองใหญ่มาภายหน้า หุ่น จักเอาหัวเอาเมียดังนั้นมี ๕ ประการดังนี้แล ผู้หนึ่งชื่อว่า แปงเมืองผู้หนึ่งชื่อว่า แสนใจรู้ผู้หนึ่งชื่อชู้เทียมหัว ผู้หนึ่งชื่อว่า

ไขห้วบรู้แล ผู้หนึ่งชื่อว่าแก้วมุงเมือง ก็จงให้ลูกทั้งสองเลือกเอาให้ได้...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ในภายหน้าลูกทั้ง ๒ ให้รู้จักเอาหัวคูครองที่มีลักษณะดังนี้ รู้จักสร้างครอบครัว เป็นผู้มึจิตใจดีงาม มีความรักเท่ากับความรักของสามี เป็นผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล และเป็นที่พักพิงของสังคม

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความรักของพ่อที่มีต่อลูก โดยทำหน้าที่จนวันสุดท้ายของชีวิตด้วยการมอบความรู้หรือแนวทางในการเลือกคูครองให้แก่ลูก ซึ่งจะช่วยให้ลูกได้รับความสุขในชีวิตครอบครัวของตนในอนาคต

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต ดังนี้

“เสฏฐนุทโท เสฏฐนุเปติ ฐาน”

(อจ. ปญจก. ๒๒ / ๕๖)

ความว่า ผู้ให้สิ่งประเสริฐย่อมถึงฐานะที่เป็นประเสริฐ

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า ผลกรรมย่อมเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ ทำกรรมดีก็ย่อมได้รับผลดี ให้ของอย่างใดก็ย่อมได้ผลอย่างนั้น เมื่อให้ของประเสริฐ

ย่อมจะได้รับผลประเสริฐ ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่ว จากคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวหมายความว่า บิคาบารคามเมื่อได้รับการบำรุงฉะนี้ แล้วยอมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ (ที. ปาฎิ. ๑๑ / ๒๐๓) ดังนี้

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หากรรยาที่สมควรให้
- ๕) ช่วยเหลือเกื้อกูล ประคับประคองบุตรธิดาคด้วยเงินทองจนกว่า

เขาจะ รักษาตัวเองได้

๓.๒.๒ ทักขิมทิส คือ ทิศเมืองขวา หมายถึง ครูอาจารย์ ดังข้อความ

ว่า

“...บุคคลทั้งหลาย ฝูงใดเลื่อมใสในศาสนา คั้งนั้นเทพตามเสด็จเจ้า
ทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลผู้นั้นหาโดยภัยไปได้ยามนั้นแลบ้านเมืองก็
จักมีเคหาสูงเฮืองสู่ดาว ทั้งลูกท้าวและพระยาจักมีเดชะสิทธิแท้
ชะแล เมียให้ย่าหัวเจ้า ลูกบ่าวให้ย่านาย ลูกชายให้ย่าพ่อแม่ลูกศิษย์ให้
ย่าครูบาอาจารย์...”

(สุกณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะคุ้มครองให้
ประสบความสำเร็จ บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรืองภรรยาให้เคารพสามี ให้เคารพผู้บังคับบัญชา
ลูกชายให้เคารพพ่อแม่ ศิษย์ให้เคารพครูบาอาจารย์

จากตัวอย่างข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่า ความเป็นปุชนิยบุคคลของครู
หรือบุคคลที่น่านับถือนั้น มาจากการที่ครูเป็นผู้ที่มีหน้าที่และภาระโดยตรงที่ต้องทุ่มเทให้กับ
การสร้างคน เสียสละเวลาและกำลังกายให้กับศิษย์ที่รักเสมือนหนึ่งลูกของตนเอง โดยมี
ความหวังที่จะสร้างให้ลูกศิษย์เป็นคนเก่งและคนดีของสังคม ด้วยความเสียสละอย่างหาที่สุด
มิได้ ครูจึงสมควรอย่างยิ่งที่เราจะยกย่องให้ครูเป็นปุชนิยบุคคล คือบุคคลที่น่านับถือ

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ดังนี้

“สุขสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อธิคจฺจติ ”

(อจ. ปญจก. ๒๒ / ๔๔)

ความว่า ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นผลกรรมของการให้ว่ายอมเป็นไปตาม
กฎแห่งกรรม ที่ว่าทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น เมื่อนักปราชญ์ให้ความสุข
ก็ย่อมได้รับความสุขเป็นผลเช่นเดียวกัน เพราะเหตุกับผลย่อมตรงกัน หมายความว่า
ผู้มีปัญญา รู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน เมื่อสิ่งทีก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้รับ
หรือแก่สังคมรวม ตนเองก็ย่อมได้รับทั้งความสุขใจ สบายใจ ในปัจจุบันและอนาคต

คุณธรรมจริยธรรมข้างต้น หมายความว่า ศิษย์พึงบำรุงครูด้วยสถาน ๕
(ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๓) ดังนี้

- ๑) ค้ำยลุกขึ้นยืนรับ
- ๒) ค้ำยเข้าไปยืนคอยรับใช้
- ๓) ค้ำยเชื้อฟุ้ง
- ๔) ค้ำยอุปัฏฐาก
- ๕) ค้ำยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

“...ฝนตกบ่มีเมื่อนักปราชญ์เบียดครองธรรม คนบ่ขำนักบวช
ลวดลาครองวินัย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาลหากนักปราชญ์ไม่สนใจธรรมะ

จากตัวอย่างดังกล่าว หมายถึง นักปราชญ์เมื่อมีความรู้แล้วไม่ปฏิบัติตนให้สมเป็นนักปราชญ์ขาดการครองธรรมก็ไม่ใช่การสมควร ความสำคัญของธรรมะ คือนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกที่ควร นำให้เกิดการพัฒนาต่าง ๆ ทำให้คลายความยึดถือ ยึดมั่นในสิ่งที่ไม่ควร ทำให้ ชีวิตทุกชีวิตมีความความก้าวหน้า คนที่จะก้าวหน้านอกจากจะต้องมีวิชาชีพในการทำหน้าที่แล้ว ต้องมีวิชาประกอบอาชีพด้วย วิชาประกอบอาชีพที่ว่านี้ ก็คือคุณธรรม จริยธรรม หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ธรรมะ ดังนั้นนักปราชญ์ที่มีธรรมะต้องรู้จักการให้ด้วยสถาน ๕ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๔) ดังนี้

- ๑) แนะนำดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกศิลปะให้หมดสิ้น ไม่ปิดบังอำพราง
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
- ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

๓.๒.๓ ปัจฉิมทิส คือ ทิศเบื้องหลัง หมายถึง บุตร ภรรยา ดังข้อความว่า

“...ประการ ๑ ฝ่ายขาดคงสติได้สิ้นลาย เมียบ่ตายครองสติได้ผู้ใหม่
ก็จิบหายในชาตินี้และชาติหน้า...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้พอใจสิ่งที่ตนมืออยู่รวมถึงภรรยาของตนหากยังไม่ตาย
ไม่ควรจะมีภรรยาใหม่

จากตัวอย่างข้างต้น หมายความว่า “ฟ้าไม่ขาดคองอยากได้ฝนลาย
ภรรยาไม่ตายอยากได้คนใหม่ก็จิบหาย” เป็นการเตือนสติผู้ครองเรือน ทั้งสามีภรรยาให้
ดูแลซึ่งกันและกัน พอใจความเป็นสามีภรรยาตามอัธยาศัยแสดงให้เห็นว่าแต่ละสังคมนั้น
มีการกำหนดบทบาทของแต่ละบุคคล เพื่อให้แต่ละคนรู้ว่าตัวเองมีหน้าที่อะไรบ้าง ต้อง
ประพฤติ ปฏิบัติอย่างไร การเป็นสามีที่ดีก็เช่นกัน ก็ต้องมีการกำหนดบทบาทว่ามีหน้าที่
อย่างไร ควรจะประพฤติตนอย่างไรจึงจะเหมาะสม หน้าที่ของสามีที่ดีนั้นต้องเป็นคนมี
คุณธรรมจริยธรรมพอใจในภรรยาของตนควรพึงบำรุงภรรยาคด้วยสถาน ๕ (ที. ปา. ๑๑ /
๒๐๔) ดังนี้

- ๑) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- ๒) ด้วยไม่ดูหมิ่น
- ๓) ด้วยไม่ประพฤตินอกใจภรรยา
- ๔) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้ในบ้าน
- ๕) ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

“ภคตา ปญญาณมิตติยา”

(ถึ. ส. ๑๕ / ๕๗)

ความว่า สามีเป็นเครื่องปรากฏของสตรี

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าสามีกับภรรยาเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์
ใกล้ชิดและสนิทกันมากที่สุดในครอบครัวเมื่อสามีเป็นคนดีหรือเป็นผู้มีเกียรติ ก็ย่อมเป็นที่
เชิดหน้าชูตาของภรรยา ภรรยาย่อมได้รับการนับถือและมีเกียรติด้วย

“...บุคคลทั้งหลาย ฟุ้งไฉ่ล้อมโตในศาสนา คั่งนั้นเทพตามเสกษาเจ้า
ทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลผู้่งนั้นหาโภภักขบได้ขามนั้นแลบ้านเมือง
ก็จักมีเมฆาสูงเื้องผู้่ตัว ทั้งถูกท้าวและพระยาจักมีเดชะสิทธิให้ชะแ
เมียรให้ข้าพเจ้า ลูกบ่าวให้ข่านาย ลูกชายให้ข้าพ่อแม่ลูกศิษย์ให้
ยำกรูบาอาจารย์...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะคุ้มครองให้ประสบความสำเร็จ บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง ภรรยาให้เคารพสามี ให้เคารพผู้บังคับบัญชาลูกชายให้เคารพพ่อแม่ ศิษย์ให้เคารพครูบาอาจารย์

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหน้าที่ภรรยา การทำหน้าที่ภรณานั้น ต้องดูแลสามีทั้งการบ้านการเรือนให้เต็มความสามารถ ให้สมกับที่สามีได้ดูแล ดังนั้นภรรยาเมื่อได้รับการบำรุงจากผู้เป็นสามีแล้วขอมอบเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๔) ดังนี้

- ๑) จัดการงานดี
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี
- ๓) ค้ำช่วยไม่ประพฤติก่อใจ
- ๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ไว้
- ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สุตตนิคาย สกาลวคฺค ดังนี้

“สุสุสุตา เสฏฐา ภริยานิ”

(ส. ส. ๑๕ / ๑๐)

ความว่า บรรดาภริยาทั้งหลาย ภริยาผู้เชื่อฟังเป็นผู้ประเสริฐ พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า สตรีที่ควรนับว่าเป็นยอดของภรณานั้น ได้แก่ สตรีที่รู้จักหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นภรรยาได้ดี มีความซื่อสัตย์ต่อสามี เป็นคนมีเหตุผล เชื่อคำตักเตือนของสามี

๓.๒.๔ อุตตรทิส คือ ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตร ดังข้อความว่า

“...พระยาตนหนึ่งเมื่อก่อนวันนั้นยังมีลูกน้อยผู้หนึ่งพอลงเล่นกลางบ้าน ครั้นว่าอยากอาบน้ำก็เล่นไปสระอันนั้นแล้วก็ลอยไปมาสู่วันหันแฉเดือนนั้นยังมีโจรผู้หนึ่งมันก็เสียดให้พระยามันก็ไปแบ่งขวกไว้วันสระนั้นหันแฉ ส่วนดังถูกพระยาก็ฮ้อนลำบากก็เล่นหาสระน้ำอันเพื่อว่าจักลอยไป

อาบน้ำเมื่อสวายนั่นแล้ว ยังมีสุนัขขาตัวหนึ่งอันเป็นหมาเลี้ยงแห่งพระยานั้น มันก็เห็นกุมารแล่นไปหาส่าน้ำอัน ส่วนว่าหมางัดกะตัวมีคุณมากนั้นมันก็แล่นไปลัดหน้ากุมารน้อยผู้นั้นบีให้ไปกลัวเจ้าจ๊กตายในสระที่นั่นก็มีแล ส่วนอันว่าลูกพระยาบได้อาบน้ำดั่งนั้นก็อึ้งให้อยู่ในสระ พระยาบพิจารณา ยังคุณและโทษฮีบกริ้วโกรธโกรธาตลอดมาหมาตัวมีคุณนั้นเสียในสระ เมื่อภายหลังนั้นกุมารน้อยผู้นั้นก็แล่นไปสู่สระที่นั่นแล้วก็โตนลง เพื่อว่าจ๊กอาบน้ำนั้นก็ลอยไปลอยมาดั่งนั้นก็ลวดไปถูกขวกอันโจรหากมาปักไว้ในน้ำนั้นก็ตายหั้นแล้ว พระยาจินแห่งเมื่อภายหลังอยู่ใจ ๆ ก็อึ้งให้หาลูกตน โอนอศิวว่าอุปมาหมาตัวนี้แต่ดั่งนั้นลูกก็มิตายเหตุว่าอุปมาพิจารณาถึงจึงจบหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๖)

ความว่า หากไม่พิจารณาให้รอบคอบ ภายหน้าจะดั่งนิทานที่พระยาเข้าใจผิดคิดว่าสุนัขที่ตนนำมาเป็นเพื่อนเล่นของลูกกลั่นแกล้งไม่ให้ลูกของตนไปเล่นน้ำจึงฆ่าสุนัขตัวนั้นซึ่งแท้ที่จริงสุนัขพยายามช่วยบอกสัญญาณว่าในน้ำมีขวกที่โจรนำมาวางไว้

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสุนัขมีความเป็นมิตรพยายามช่วยเหลือพระยาเมื่อมีโอกาส สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมิตรที่ดี มิตรนั้นมีหลายประเภท มีทั้งมิตรแท้มิตรเทียม มิตรดี มิตรปกตลอด มิตรหัวประจบ มิตรดีแต่พูด มิตรชักนำในทางฉิบหาย มิตรดีเปรียบเหมือนใบไม้ห่อด้วยกฤษณา ย่อมมีกลิ่นหอม มิตรชั่วเปรียบเหมือนใบไม้ห่อปลาเน่า เพราะฉะนั้นการคบมิตรจึงเรื่องสำคัญ เป็นหลักประกันความเลื่อมหรือความเจริญ จะต้องพิจารณาให้รอบคอบ ดั่งนั้นตามหลักพุทธธรรมมิตรควรพึงบำรุงมิตรด้วยสถาน ๕ ดังนี้ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๔)

- ๑) ให้ปัน
- ๒) เกรงกลัวคำไพเราะ
- ๓) ประพฤติประโยชน์
- ๔) ความเป็นผู้มีตนเสมอ
- ๕) ไม่เกลียดกลัวให้คลาดจากความเป็นจริง

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก สุตตคณิปาต ดังนี้

“พาดิ กยิรา อวิเหตุฐยิ ปริ ”

(จุ. ชา. สตุตค. ๒๗) / ๒๑๒)

ความว่า ควรทำแต่ความเจริญอย่าเบียดเบียนเขา

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักสร้าง
ความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองและสังคมและการอยู่ในสังคมนั้นควรรักษาความสงบสุข
ในสังคม ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น เพราะการเบียดเบียนนั้นทำให้สังคมเดือดร้อน ไม่มี
ความปรกติสุข

“...ตะทา ในกาลเมื่อก่อนวันนั้น ยังมีพระยาตนหนึ่งมีหลานผู้หนึ่งเอา
นกแขกคำตัวหนึ่งมาเลี้ยงแลนกตัวนั้นเที่ยนยอมไปหาลับเอาหมากม่วงมาให้
หลานพระยากินทุกวันนั้นแล สัปโป ยังมีงูเห่าตัวหนึ่งอยู่ค้ำไม้ม่วงต้นนั้น
ครั้นว่าหมากม่วงตกลงมาหน่วยใด งูพิษตนนั้นก็มาพันพิษใส่ไว้ชู่หน่วย
หั้นแล สุวรรณสักกุกุณา อันว่านกแขกคำตัวนั้นก็บินลงมา คาบเอาหมากม่วง
เหล่านั้นไปให้หลานเสียหมดชู่หน่วยหั้นแล เมื่อนั้นหลานพระยาไปเก็บหมาก
ม่วงมาได้กินยังหมากม่วงก็หนีเมื่อสู่ผาสารทก็ส่องไฟให้อยู่ดังนั้น เมื่อนั้นพระยา
ก็เห็นนกแขกคำกระทำเช่นนั้นพระยาก็เคียดเลยเอานกตัวมีคุณไปฆ่าเสีย
หั้นแล ก็จึงจำข้าหญิงไปยืมเอานกแขกนำสรฐฐีมาลับยังหมากม่วงมาให้
หลานพระยากินนั้นแล สักกุกุณา อันว่านกตัวนั้น อทิสวา มันก็บ่เห็น สัปโป
ยังงูเห่าตัวนั้นก็ต่อลับลงมายังหมากม่วงมากนกหนา ส่วนตั้งข้าหญิงผู้นั้นก็
ยังหมากม่วงพิษงูพุ่งนั้นมาให้หลานพระยากินหั้นแล ครั้นว่าหลานพระยาได้
กินหมากม่วงงูพุ่งนั้นแล้วก็ลวดตายไปในกาลละบัดเดียนั้น...”

(สุกณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๖ - ๗)

ความว่า ในอดีตมีนกแขกคำที่พยายามช่วยชีวิตหลานพระยาด้วย
การนำมะม่วงที่งูมาพันพิษใส่ แต่ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่านกแขกคำกลืนแก๊สพิษของตน
พระยาจึงฆ่านกแขกคำ

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นความพยายามสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม
ทางอ้อมของผู้ประพันธ์ โดยนำนิทานมาเป็นอุทาหรณ์ให้ทราบโทษของการไม่บำรุงมิตร
นกแขกคำในเรื่องเสมือนมิตรที่ดี สมควรได้รับการบำรุงตามหลักมิตร เมื่อได้รับการบำรุง
จะนี้แล้วยอมอนุเคราะห์ด้วยสถาน ๕ ดังนี้ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๕)

- ๑) รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว
- ๒) รักษาทรัพย์สินของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ๓) เมื่อภัยมา เขาเป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
- ๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ธรรมปท ดังนี้

“กตญจ สุกคฺติ เสยฺโย”

(พ. ฐ. ๒๕ / ๕๖)

ความว่า ความดีทำนั้นแลดีกว่า

พุทธพจน์นี้ ได้สอนให้รู้จักทำดี สิ่งใดที่เป็นความดีควรทำสิ่งนั้น
เมื่อทำแล้วยอมให้ผลดีแก่ผู้กระทำ คือ ทำให้เกิดความสุขความเจริญ การทำความดีนั้น
อาจทำได้หลายวิธี หากแต่ละคนทำความดีต่อกันสังคมก็จะมีแต่ความสงบสุข

๓.๓.๕ เหมฐิมทิส คือ ทิศเบื้องต่ำ หมายถึง บ่าว ดังข้อความว่า

“...เมื่อนั้นนางหล่าหงส์คำวดฟ้าผู้นั้นก็สั่งสอนฝูงไพร่ฟ้าข้าไท
ทั้งหลาย ให้ใฝ่ภาพฮามเพียงเสียงงามว่าดังนี้ ดูราฐูท่านทั้งหลายเสย ผู้อยู่
ดินบิให้ไว้ อยู่ไม้บิให้เจียน นางกบป่อให้เคียด นางเจียดบิให้ตาย โทษพองฆ่า
ให้ไหม โทษพอไหมให้สั่งสอนเสียด้วยความดี เหตุใดแล้ว อ้นว่าไม่ลำเดียว
บ่เป็นกอปอแล้วเดียวบ่เป็นเชือก แลภายหลังน่านกได้จักตอดตาข้างสารให้จับ
หายก็จักมีแท้ชะแล ท้าวพระยาตนบมีไพร่พอแสน ท่านก็ดูหมิ่นดูแคลน
เป็นขุนแสนบมีไพร่พอส้อยท่านก็ดูหมิ่นดูแคลน ครั้นเป็นหมื่นให้คิดกุ่มแดน
เป็นขุนแสนให้คิดกุ่มบ้าน เป็นขุนกวางให้คิดกุ่มไพร่ให้คิดพิจารณา เป็น
พระยาให้คิดทอแผ่นฟ้า ฝูงไพร่ข้าจักไหลเข้ามาโสม ดูราฐูท่านทั้งหลาย
จงฟังยังโอวาท คำสอนอันนี้อย่าได้ประมาทชาติเป็นท้าวพระยาให้มีแสนหมู่
ครั้นว่าฐูที่หูให้ดูที่ตาให้พิจารณาให้ถี่ก่อนแลจึงค่อยกระทำเทอญ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า นางหล่าหงส์คำลวดฟ้าสั่งสอนไพร่ฟ้าทั้งหลายว่า เป็นผู้ใหญ่ หรือผู้ปกครองไม่ควรคิดเล็กคิดน้อยกับเด็กหรือผู้ได้บังคับบัญชา (สวาง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) ความพิศหากอภัยได้ก็ให้อภัย ให้มีความสามัคคี เป็นผู้ปกครองต้องดูแล ความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ดีกินดี มีความปลอดภัยแล้วประชาชนจะให้ความเคารพ นอกจากนี้ให้มีสติอย่าได้ใช้ชีวิตด้วยความประมาท

จากตัวอย่างข้างต้น การที่นางหล่าหงส์คำลวดฟ้า สั่งสอนไพร่ เสมือนเป็นการบารุงบ่าวตามหลักนายพื้งบารุงบ่าวด้วยสถาน ๕ ดังนี้ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๕)

- ๑) ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
- ๒) ด้วยให้อาหารและรางวัล
- ๓) ด้วยรักษาพยาบาลเวลาเจ็บไข้
- ๔) ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน
- ๕) ด้วยปล่อยในสมัย

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค ดังนี้

“ททโต ปุญญํ ปวทุตติ.”

(ที. มหา. ๑๐/๑๕๕.)

ความว่า เมื่อให้ บุญก็เพิ่มขึ้น
พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ทานย่อมเจริญด้วยบุญด้วยกุศล กล่าวคือ บุญอัน ได้แก่ ความดีที่เป็นเครื่องชำระจิตใจให้สะอาด สงบ สว่าง ย่อมจะเกิดผล แก่ผู้ให้ทาน เมื่อให้แล้วย่อมมีความสุขกายอิมใจทั้งปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นบุญของผู้ให้ จึงเจริญยิ่งขึ้นไปเสมอ

“... แม่น้ำใหญ่อย่างว่ามีฟอง เป็นหนองบวคอย่างว่าใสสิ่งแก้ว
เข้าอย่างว่าสวย งามอย่างว่าอ่อนลำบาก...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าไว้ใจในสิ่งที่พบเห็น อย่าคัดวันประกันพรุ่ง

จากตัวอย่างข้างต้น เมื่อได้รับการมอบหมายให้ทำงาน ต้องทำด้วยความตั้งใจ ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ทำงานให้เต็มที่ให้สมกับที่ได้รับมอบหมาย สอดคล้องกับพุทธธรรมที่ต้องอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ ดังนี้ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๕)

- ๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกงานทีหลังนาย
- ๓) ถือเอาแต่ของทีนายให้
- ๔) ทำงานให้ดีขึ้น
- ๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เอกนิပါတ คดังนี้

“กิจจานุกุพพสุสฺส กเรยฺย กิจฺจํ”

(ขุ. ชา. ทสก. ๒๗ / ๘๔)

ความว่า พึงทำกิจแก่ผู้ช่วยทำกิจ

พุทธพจน์นี้ สอนให้เป็นคนกตัญญูคเวทิวู้จักหน้าที่ และบุญคุณควรทำงานและหาทางช่วยเหลือผู้มีพระคุณตามกำลังและความสามารถของตนอันจะเป็นการผูกไมตรีต่อกัน

๓.๓.๖ อุปริมทิส คือ ทิศเบื้องบน หมายถึง สมณพราหมณ์
คั้งข้อความว่า

“...อย่าประมาทผู้มีศีล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าหลบหลู่ผู้ทรงศีล

“... กระทำอ้ายแก่เจ้าภิกขุและสามเณรก็จิบหาย ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า กระทำสิ่งที่ชั่วร้ายแก่พระภิกษุสามเณรจะทำให้จิบหาย

“...บรักษาศีลพึงธรรมและบ่ยาชาวเจ้าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
บ้านเมืองก็หาเศษะชู่เงียงบ่ได้บ่ได้ แลบุคคลทั้งหลาย ผู่เงิดเลื่อมใสในศาสนา
ดั่งนั้น เทพตามเหสักขา เจ้าทั้งหลายก็จิงพิทักษ์รักษายังบุคคลผู่เงินั้นหา

โดยยับยั้งได้ ยามนั้นแลบ้านเมืองก็จักมีเดชาสูงเฮืองสู้ง้าวทั้งถูกท้าวและ
พระยาจักมีเดชะสิทธิแท้ซะแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ไม่รักษาศีลฟังธรรม และไม่เคารพยำเกรงนักบวช และ
พรหมณ์ทั้งหลาย บ้านเมืองก็หาความเจริญรุ่งเรืองไม่ได้

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติตนให้
เหมาะสม ควรสงเคราะห์และบูชาพระภิกษุตามควรแก่กาลเทศะ ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็น
สาวกของพระบรมศาสดา ถือว่าผู้มีความประพฤติกดีและปฏิบัติชอบ ทั้งต่อพระพุทธานุ
และต่อสังคมา การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธานุ และ
ระเบียบประเพณีที่เป็นแบบแผนสืบต่อกันมา รวมทั้งช่วยส่งเสริมพระภิกษุให้ประกอบกิจ
ทางพระพุทธานุ ซึ่งถือว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธานุ และเป็นผู้สืบทอด
พระพุทธานุให้ยั่งยืนนาน ในอันที่จะก่อประโยชน์ให้แก่สังคมา และมนุษยชาติโดยรวม
สืบต่อไปสอดคล้องกับพุทธธรรมว่าด้วยคุณห้าประการซึ่งบารุงสมณะด้วยสถาน ๕ ดังนี้
(ที.ปา. ๑๑ / ๒๐๕)

- ๑) ด้วยกายกรรม คือ ทำสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตา
- ๒) ด้วยวจีกรรม คือ กล่าวสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตา
- ๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดสิ่งใดประกอบด้วยเมตตา
- ๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ มิได้ห้ามเข้าบ้านเรือน
- ๕) ด้วยให้อาณิสถาน

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก มหานิပါတ ดังนี้

“สกุคฺควา สกุคฺโตะ โหติ”

(ขุ. ชา. มหา. ๒๘ / ๑๕๔)

ความว่า คนทำสักการะย่อมได้รับสักการะ

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าเมื่อปฏิบัติต่อบุคคลอื่นเช่นใด ย่อมได้รับ
การตอบแทนเช่นนั้น เมื่อทำการสักการะหรือแสดงความรัก นับถือต่อบุคคลอื่น ก็ย่อม
ได้รับการกระทำตอบสนองเช่นนั้น

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ ต้องมีหน้าที่ เช่น การรักษาพระธรรมวินัย การทำสังฆกรรม การดูแลรักษาวัด และการเผยแผ่ศาสนา รวมทั้งงานสงเคราะห์อื่น ๆ ดังนั้นหน้าที่ของสมณะที่ด้อยอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ดังนี้ (ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๖)

- ๑) ห้ามไม่ให้กระทำชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
- ๔) ให้ได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้

คุณธรรมจริยธรรมจากตัวอย่างดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ และ ขุททกนิกาย ชาตก วิสณิปาต ดังนี้

“สีลํ รุกเขยยะ เมธาวิ”

(พ. อิติ. ๒๕ / ๒๘๒)

ความว่า ปราชญ์พึงรักษาศีล

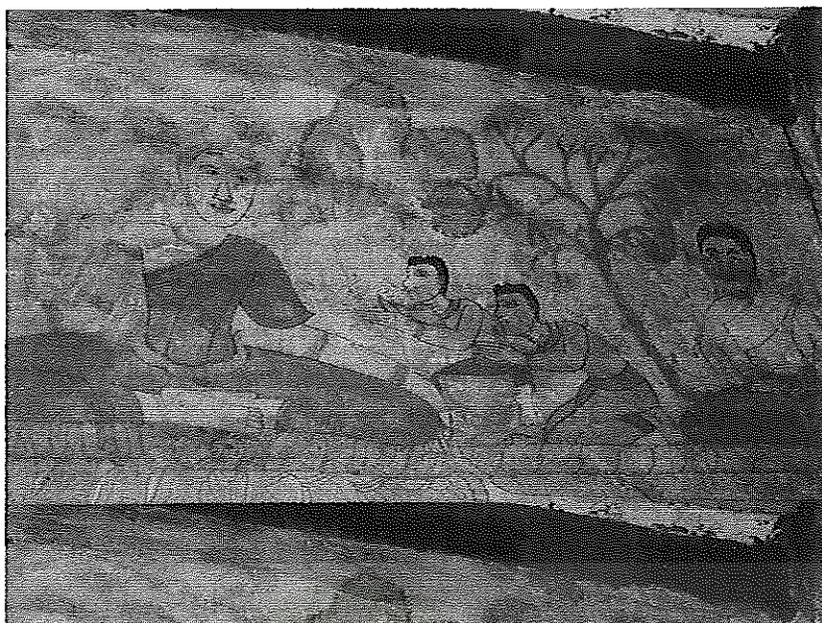
พุทธพจน์นี้ ผู้เป็นปราชญ์ จะต้องเป็นผู้ที่มีศีล เพราะปราชญ์หรือบัณฑิตแปลว่าผู้รู้ดีและประพฤติดี ดังนั้น ผู้ใดได้รับการศึกษาหากไม่มีศีลก็ไม่ได้ชื่อว่า เป็นนักปราชญ์

“อสนญฺโตะ ปพฺพลิตฺโต น สาธุ”

(พ. ขา. วิส. ๒๗ / ๔๔๖)

ความว่า บรรพชิตผู้ไม่สำรวมไม่ดี

พุทธพจน์นี้ กล่าวเตือนสมณะ ให้รู้จักรักษาศักดิ์ศรีและฐานะของตนให้มั่นคง กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติตนว่าเป็นสมณะหรือภิกษุสามเณรจะต้องสำนึกอยู่เสมอว่าตนเอง อยู่ในอุคมเทศ เป็นที่เคารพกราบไหว้ของประชาชน จึงควรทำตนให้เหมาะสมกับที่มีคนยกย่องเชิดชูโดยเป็นผู้มีความสงบกาย วาจา ใจ ไม่ลุอำนาจแก่กิเลสธรรมทั้งหลายให้คนศรัทธาย่ำเกรงนักบวช ดังภาพที่ ๕

ภาพที่ ๕ ชาวอีสานมีความศรัทธาต่อพระภิกษุที่มีความสำรวมนำนับถือ
 ชูปแต่มสิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง ตำบลดงบัง
 อ. นาควน จ. มหาสารคาม

หลักคุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏข้างต้นมีความสัมพันธ์กัน โดยมีเบญจศีลเบญจธรรมเป็นพื้นฐานและพัฒนาเป็นหลัก จริยธรรมชั้นกลางที่มีความละเอียดมากกว่า และในขั้นที่ละเอียดสูงสุดคือจริยธรรมชั้นสูง เป็นการพัฒนาดมลำดับในส่วนของบุคคลที่พึงปฏิบัติ และหลักทศกัณฐ์ได้กล่าวมาแล้วเป็นคุณธรรมจริยธรรมที่เชื่อมโยงให้บุคคลอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอีสาน

๔. คุณธรรมจริยธรรมอื่น ๆ

นอกจากคุณธรรมจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งแบ่งออกเป็น คุณธรรมจริยธรรมขั้นต้น คุณธรรมจริยธรรมชั้นกลาง และคุณธรรมจริยธรรมชั้นสูงแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า คุณธรรมจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่อีกหลายประการ จำแนกหมวดหมู่โดยรวมคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก

มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นเครื่องเตือนสติ ให้เกิดสัมมาปัญญา พร้อมทั้งทำให้การดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทมีหลักอย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นเครื่องมือที่อบรมปณินทรีย์ให้พุทธบริษัทได้ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนให้ได้พบกับความสุข สงบ สันติแห่งชีวิต ดังนี้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๒๑ : ๑ - ๗๕)

๔.๑ อัตตวรค คือ หมวดคน

คน หมายถึง จิตใจและอรรถพร่างกาย ซึ่งประกอบด้วยธาตุ ทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และเบญจขันธ์ มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณรวมเป็นตัวตน พระพุทธองค์จึงแนะนำสั่งสอนให้ทุกคนเอาชนะตนเองให้ได้ สำหรับการเอาชนะคนอื่นหรือสิ่งอื่นได้นั้น ไม่เป็นสิ่งจรรย์ยั่งยืน ดังข้อความ

“...ผู้มึปัญญา จงตั้งใจฟังยังคดีโลกคดียุทธคดีคำสอนแห่งสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ โดยตั้งพระพุทธรูปเจ้าหากยกมาแต่ปัญญานิยามทั้ง ๕ มาเทศนาว่าดังนี้ ผ้า ๔ แฉกจักเอามาเป็นธง คนหลงอย่าเอามาเลี้ยง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ผู้มีปัญญา ให้ตั้งใจฟัง คดีโลกคดียุทธคดี ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า อันจะทำให้ถึงสุข ๓ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้านำเอามาจาก ปัญญานิยาม ให้พิจารณาความจริงในชีวิต ให้รู้จักสร้างประโยชน์ อย่าไว้ใจคนไม่มีห้วนอนปลายเท้า

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ผ้า ๔ แฉก (ผ้า ๔ มุม) หมายถึง มนุษย์ ซึ่งเกิดจากการรวมกันจากธาตุ ทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ดังนั้นต้องรู้จักการสร้างประโยชน์โดยใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่เปรียบได้กับผ้า ๔ แฉกที่สามารถสร้างประโยชน์ โดยการนำมาทำเป็นธงใช้ประโยชน์ได้หลายประการ (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปท ดังนี้

“อตุตา หิ อตุตโน นาโถ”

(พ. ฐ. ๒๕/๓๖, ๖๖)

ความว่า คนแก่ เป็นที่พึ่งของตน

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าที่พึ่งที่แท้จริงของคนนั้น ได้แก่ ตนเอง แต่มิได้หมายความว่า คนอื่นนอกจากตนจะพึ่งมิได้ คนอื่นหรือสิ่งอื่นก็สามารถพึ่งได้

แต่ไม่ดีเท่าพึ่งตนเอง

๔.๒ อปฺปมาทวรรค คือ ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท หมายถึง ต้องเป็นอยู่ด้วยมีสติ ได้แก่ การดำเนินชีวิต โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติเพื่อไม่ให้หลงไปในทางเสื่อม ดังข้อความ

“...ดูราสูท่านทั้งหลายจงฟังยังโอวาทคำสอนอันนี้ อย่าได้ประมาท
ชาติเป็นท้าวพระยาให้มีแสนหมู่ ครั้นว่าผู้ที่หูใหญ่ที่ตาให้พิจารณาให้ถี่ก่อนแล
จึงค่อยกระทำเทอญ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า ท่านทั้งหลาย จงฟังยังโอวาทคำสอนนี้ อย่าได้ประมาท
การเป็นผู้ปกครองหากจะกระทำการสิ่งใดให้พิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ก่อนจะลงมือทำสิ่งใดให้พิจารณาให้
ถี่ถ้วน อย่าได้ประมาท ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย
ชมมปท ดังนี้

“อปฺปมาโท อมตํ ปทํ”

(พ. ธ. ๒๕/๑๘)

ความว่า ความไม่ประมาท เป็นทางไม่ตาย
พุทธพจน์นี้ ความไม่ประมาทคือความมีสติรอบคอบรู้จักระมัดระวังอยู่
เสมอ คือเป็นเหตุไม่ให้เกิดตาย หากมีความระมัดระวังไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ก็จะทำให้
การดำเนินชีวิตราบรื่นมีความสุข

๔.๓ กรรมวรรค คือ หมวดกรรม

กรรม หมายถึง การงาน การกระทำ หรือกิจการที่แสดงออกทางกาย
(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๕) เรียกว่า กายกรรม ทาง
วาจา เรียกว่า วาจากรรม ทางใจ เรียกว่า มโนกรรมถ้าเป็นการกระทำในฝ่ายดี เรียกว่า กุศลกรรม
ถ้าเป็นการกระทำในฝ่ายไม่ดี หรือฝ่ายชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม ดังข้อความ

“...บ่ม้างหน้าจิตปละฮิตบูรณ บ่เอาเหล็กเป็นถ่าน บ่เอาคนต่างบ้าน
ประเทศเป็นใจบ่ม้างกระแสบ่แปรหนทางดั่งนั้นบุคลลผู้้นักจักได้ถึงสุข
๓ ประการ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ไม่ประพฤตินชดกับจารีต ไม่หลงผิด ไม่เอาคนต่างประเทศ
เป็นสำคัญ ไม่ทำลายแหล่งน้ำ ไม่เปลี่ยนเส้นทาง สร้างความเดือดร้อนให้สังคม แล้วจะพบ
ความสุขทั้งโลกนี้ โลกหน้าและโลกที่เป็นนิพพาน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้ปฏิบัติตามจารีตโบราณ จารีต
หมายถึง แบบแผนการปฏิบัติที่กระทำสืบต่อกันมาช้านาน มักถือเป็นกฎหรือระเบียบของ
สังคมที่เกี่ยวกับศีลธรรม ใครไม่ทำตามจารีตจะถือว่าเป็นคนชั่วที่ไม่อาจจะอยู่ร่วมในสังคม
นั้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุตตนิคาย สคาถาคุด และขุพุทธก
นิคาย ฐมมปท ดังนี้

“กตณฺจ สุกคฺ สยฺโย”

(ส. ส. ๑๕/๖๘. พุ. ฐ. ๒๕/๕๖.)

ความว่า ความดีทำไว้นั้นแหละดีกว่า

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้จักการทำดี สิ่งใดเป็นความดีควรทำสิ่งนั้น
เมื่อทำแล้วก็ยอมให้ผลดีต่อผู้กระทำ คือทำให้เกิดความสุขความเจริญ หากแต่ละคนที่
สมาชิกในสังคมรู้จักการทำดี สังคมก็จะเต็มไปด้วยคนดีและจะมีความสุข

“...ตรันว่าหลานพระยาได้กินหมากม่วงฝู่งนั้นแล้วก็ลวดตายไป
ในกาละบัดเดียนั้นก็บ่พอยามก็มีแล พระยาจึงเห็นเมื่อภายถุนจึงฮ้องให้ว่า
โอนอหลานถุตายด้วยเหตุเป็นมาปานดั่งนั้น หลานถุก็จิงตายด้วยอันนี้ก็
เพราะว่าบ่พิจารณาถุบ่หามมีสันนี้แก่ถุแทนอ ว่าดั่งนี้แล้วก็ตอกห้องให้อ้าไธ
ไปมาก็ลวดกินแทนงเมื่อภายถุน...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๖ - ๗)

ความว่า หลังจากหลานพระยาได้กินมะม่วงฝู่งนั้นแล้วก็ถึงแก่
ความตาย สร้างความเสียใจให้พระยาเป็นอย่างมากเนื่องจากไม่พิจารณาให้รอบคอบ นั่นคือ
การผ่านกแซกคำที่พยายามจะช่วยชีวิตหลานของตน แต่พระยากลับเข้าใจผิด เมื่อมาทราบ

ความจริงภายหลังก็เสียใจกับการกระทำของตน

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการกระทำซึ่งต้องใคร่ครวญถึงผลดีผลเสียจากการกระทำเพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนเสียใจแก่ตนเองหรือผู้อื่นในภายหลัง ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สัตตนิคาย สกาลวคค และขุททกนิคาย ชมฺมปท ดังนี้

“น ตํ กมฺมํ กตฺติ สาธุ ยํ กตฺวา อนุตฺตปฺปติ”

(ส. ส. ๑๕/๘๑. พุ. ธ. ๒๕/๒๓)

ความว่า ทำกรรมใดแล้ว ร้อนใจภายหลัง กรรมที่ทำแล้วนั้นไม่ดี

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้หลักตัดสินใจว่าเป็นอะไรเป็นความไม่ดี หรือตัดสินใจการกระทำว่าถูกหรือผิดหรือไม่ดี เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ โดยให้สำนึกอยู่เสมอว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้นถ้าทำให้เกิดความร้อนใจ เกิดความไม่สบายใจ พึงทราบว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีและไม่ควรทำสิ่งนั้น

๔.๔ กิเลสพรรค คือ หมวคกิเลส

กิเลส หมายถึง สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง หรือความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัว ไม่บริสุทธิ์ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, ๒๕๕๖ : ๑๒๕) ดังข้อความ

“...ถือว่าโลกตัณหาแห่งตนนั้นก็ลวดจิบหายบ้านเมืองก็หม่นหมองไปตามครองอันชอบรักษาศีลพึงธรรมและบ่ย่ำชาวเจ้าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย บ้านเมืองก็หาเดชะรุ่งเรือง บ่ได้แล บุคคลทั้งหลาย ผุงใดเลื่อมใสในศาสนาตั้งนั้นเทพคามเสถกขาเจ้าทั้งหลายก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลผุงนั้นหาโภภยบ่ได้ยามนั้นแลบ้านเมืองก็จักมีเดชารุ่งเรือง...”

(สุภณ สมจิตตรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ความโลภของคน เป็นเหตุให้บ้านเมืองไม่เจริญรุ่งเรือง แต่ถ่าเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะคลบบันดาลให้เจริญรุ่งเรือง

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าหากผู้คนต่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนก็จะเป็นสาเหตุให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ตรงกันข้าม หากผู้คนมีศรัทธายึดมั่น

ในพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ สามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ก็จะมีส่วนให้สังคมมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

“โลโก ฐมนานํ ปรีปนุ โถ”

(ส. ส. ๑๕/๕๘)

ความว่า ความโลภเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย

พุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นโทษของความโลภนั้นเป็นอันตรายอย่างมากแห่งธรรมทั้งหลาย กล่าวคือธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลายจะเป็นหิริ ความละอายแก่บาป ความเกลียดบาป โอตตปเป ความสะดุ้งกลัวผลร้ายของบาปก็ตาม เมื่อความโลภเกิดขึ้นในใจแล้วย่อมตัดโอกาสมิให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นได้ ดังนั้น ความโลภจึงเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย ผู้ตกอยู่ในอำนาจของความโลภ จึงตกอยู่ในห้วงอันตราย ยากที่จะทำความดีได้

๔.๕ โกรธวรรค คือ หมวดความโกรธ

ความโกรธ หมายถึง อารมณ์ขุ่นเคืองใจเดือดพล่าน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖ : ๑๕๖) ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในยามที่เราต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ความโกรธ (โทสะ) คือ ความไม่ชอบใจ ไม่ถูกใจ ไม่พอใจเป็นอย่างมาก จนเกินความพอเหมาะพอควร ถึงขั้นเบียดเบียนตนเอง หรือผู้อื่น หรือสิ่งแวดล้อม จึงทำให้เกิดความคิดที่ อึดอัดใจ ขัดเคือง เกลียด โกรธ แค้นเคือง พยาบาท ประทุษร้าย ทำลาย เช่น อยากร่ำรวยมาก จนต้องแย่งชิงทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน ครั้นเจ้าทรัพย์ขัดขืน ก็เกิดความโกรธมากและลงมือทำร้าย ส่วนคนที่ไม่อยากให้ใครดูถูก เมื่อโดนดูถูกเข้า ก็เกิดความโกรธขึ้นมาได้โดยง่าย ดังข้อความ

“...อย่าปองมักโทษ อย่าโกรธโกรธา...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าไปประพาดพิง อย่าเป็นคน โกรธง่าย

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ความโกรธเป็นสิ่งที่ควรเลี่ยง สำหรับผู้มีธรรมะ ยามที่เราโกรธ จะแสดงอะไรที่ไม่ดีออกมา ฉะนั้น ต้องอดทนกับสิ่งที่ทำให้เราโกรธ หรือระงับโกรธให้ได้เร็วที่สุด ความโกรธนี้ เมื่อเกิดขึ้นกับใครแล้ว ก็เหมือนกับโจรที่เข้ามาปล้นเอาความดีของผู้นั้นไป เริ่มตั้งแต่ทำให้จิตใจเราร้อนกระวนกระวาย ปิดบัง

สติปัญญา หมกความเห็นชอบชั่วดี พร้อมทั้งยังเข้าไปบังคับให้ทำในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ บังคับในสิ่งที่ไม่ควรพูด หากระงับไว้ไม่ได้จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นถึงกับทำร้ายซึ่งกันและกัน ผลก็คือความเสียหายทั้งคนและผู้อื่น สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก จกกนิပါတ ดังนี้

“น หิ สาธุ โภโก”

(ขุ. ชา. จกก. ๒๗ / ๑๘๘)

ความว่า ความโกรธ ไม่ใช่เลย

พุทธพจน์นี้ กล่าวคำนิโทษของความโกรธว่าเป็นสิ่งไม่ดี คือ เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ เมื่อความโกรธเกิดขึ้นในใจ ก็จะทำให้จิตใจเดือดร้อนเคียดแค้น ชัดเคือง ฉุนเฉียว ทำให้เกิดความมีคมนในใจ เมื่อโกรธจัด อาจเป็นบันดาลโทษะ ทำให้กล้าประกอบอาชญากรรมที่ร้ายแรงได้ เช่น อาจฆ่าบิดามารดา ฆ่าพระสงฆ์องค์เจ้า หรือผู้มีพระคุณได้ดังนั้น ความโกรธจึงเป็นสิ่งไม่ดี เพราะเป็นสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยอย่างเดียว เป็นสิ่งที่ควรละ ควรทำลายเสีย

“...คือว่าให้ดับเสียยังแปลไฟคือจิตใจอันร้อนกว่าไฟให้แผ่ อย่านำได้ แยกความ ไปมา ให้รักษาศีลพึงธรรมจำไว้ใหม่ โทวารนั้นเทอญครั้น บ่ม้าง หน้าจิต ปละฮีตบูรณ ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ให้ระงับความโกรธ อย่านำเรื่องเดือดร้อนไม่มีที่สิ้นสุด ให้รักษาศีล ไม่ประพฤตินคิดจารีตโบราณ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า “แปลไฟ คือความโกรธ” เป็นไฟซึ่งควรระงับ เนื่องจากไม่เคยนำมาซึ่งผลดี ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุตตนิกาย สกาวกค ดังนี้

“โกธं มตฺวา สุขํ เสติ”

(สั. ส. ๑๕/๕๗, ๖๔)

ความว่า ฆ่าความ โกรธเสียได้ ย่อมอยู่เป็นสุข

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นผลของการฆ่าความโกรธ กล่าวคือ ผู้ใดฆ่าความโกรธหรือบรรเทาความโกรธได้ ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุข ไม่มีความเคียดแค้นในใจ ทุกอิริยาบถ ความโกรธนั้นจะดับได้ก็ด้วยความมีขันติและเมตตา ผู้มีคุณธรรมสองอย่างนี้ย่อมสามารถดับความโกรธได้ เมื่อดับความโกรธได้แล้ว ก็เป็นเหมือนดับไฟที่เผาจิตใจได้ จิตใจจึงมีความเยือกเย็นและสงบสุข

๔.๖ ขันติวรรค คือ หมวดความอดทน

ขันติ คือ ความอดทน ซึ่งหมายถึง ความหนักแน่น รักษาปกติภาพของตนไว้ได้ ไม่อ่อนไหว (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๓๒๒) ในที่นี้หมายรวมถึงความอดทน ๓ ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ อดทนต่อความลำบาก ประการที่สอง คือ อดทนต่อความทุกขเวทนา และประการสุดท้าย คือ อดทนต่ออำนาจกิเลส ดังปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ว่า

“...แม่น้ำใหญ่อย่างว่ามีฟอง เป็นหนองบวกลอยว่าใส่สิ่งแก้ว เข้าอย่า
ว่าสวย งามอย่างว่าอ่อนลำบาก มุดน้ำอย่าให้ก้นฟู ครันจกสู้อย่างว่าแขนสั้น
ปล้ำไม้อย่าเส็ดหลังยาว เพ็นจำสงฆ์ชาวสารอย่างว่ามาวัดปฏิบัติ กวาดตาดอย่างว่า
เจ็บมือ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าไว้ใจและเชื่อในสิ่งที่พบเห็น อย่าเที่ยงและเที่ยงงานให้ทำงานให้ดีที่สุด

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้เป็นคน “หนักเอาเบาสู” อดทนในการทำงาน ความอดทน มาจากคำว่า ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกระทบกระทบทั้งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่น งานทุกชิ้นในโลก ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กงานใหญ่ ที่สำเร็จขึ้นมาได้นอกจากจะอาศัยปัญญาเป็นผู้นำแล้ว ล้วนต้องอาศัยคุณธรรมอันหนึ่งเป็นพื้นฐานจึงสำเร็จได้ คุณธรรมนั้นคือขันติ หากขาดขันติเสียแล้ว จะไม่มีงานชิ้นใดสำเร็จได้เลย เพราะขันติเป็นคุณธรรมสำหรับทั้งต่อต้านความห่อถอยหดหู่ ขับเคลื่อนแรงเร้าให้เกิดความขยัน และทำให้เห็นอุปสรรคต่าง ๆ เป็นเครื่องทำลายความสามารถ คังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของงานทุกชิ้น ทั้งทางโลก

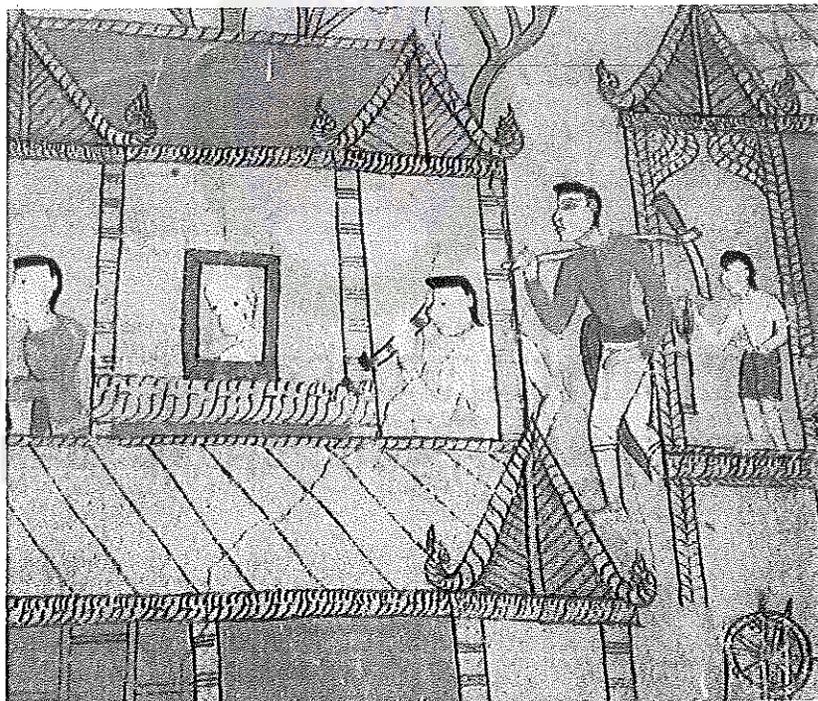
และทางธรรม คือ อนุสาวรีย์ของขันตีทั้งสี่ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ที่มณีกาย มหาวุค ดังนี้

“ขันตี ปรมฺ ตโต ตติฏฺษา”

(ที.มหา. ๑๐/๕๗)

ความว่า ขันตี คือความอดทน เป็นตบะอย่างยิ่ง

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่าขันตีคือความอดทน เป็นตบะอย่างยิ่ง คือ
เป็นธรรมที่เผาผลาญบาปได้อย่างดียิ่ง เพราะผู้มีขันตี จะทำ จะพูด จะคิดอะไร ก็เป็นไป
ด้วยความรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่ปล่อยให้จิตใจตกอยู่ในอำนาจของบาปอกุศลได้ โทสะ
โทสะ โมหะก็เกิดขึ้นไม่ได้ ขันตี คือ ความอดทนจึงเป็นตบะคือเป็นธรรมเผาผลาญได้อย่างดี
ดังภาพที่ ๖

ภาพที่ ๖ ผู้ชายชาวอีสานเปรียบเสมือนเสาหลักของครอบครัวซึ่งทำหน้าที่เลี้ยงดู
สมาชิกในครอบครัวเป็นค่านิยมที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
ชุมชนวัดโพธาราม บ้านคงบัง ตำบลคงบัง
อ. นาควน จ. มหาสารคาม

๔.๗ จิตตวรรค คือ หมวดจิต

จิต หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นผลรวมมาจากเหตุการณ์ความรู้สึกต่าง ๆ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๓๑๒) ได้แก่ การรู้สึกสัมผัส การรู้สึกรับรู้ การรู้สึกจำ การรู้สึกคิด การรู้สึกโกรธ การรู้สึกรัก การรู้สึกร้อน การรู้สึกหอม ฯลฯ ความรู้สึกเหล่านี้ที่คนทั่วไปเรียกว่า จิต ดังข้อความ

“...กินแกงฮ้อนให้ค่อยเป่า หัวใจเฝ้าให้คิดถี่ถี่ หมั่นหลับให้
หมั่นตื่น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้เป็นคนใจเย็น ให้มีความรอบคอบในการดำเนินชีวิต ให้พิจารณาให้ ถ้วนถี่มีสติอยู่ทุกเมื่อ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้เป็นคนรู้จักพิจารณาให้รอบคอบก่อนทำ ไม่เป็นคนว่ามทำตามอำนาจจิตของตน นอกจากนั้นความว่าวาม โกรธง่ายยังทำลายบุคลิกภาพที่ดีงาม ทำให้ผู้อื่นเสื่อมความนิยม สอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก ทุกนิปาต ดังนี้

“วิหณฺณุตฺติ จิตฺตฺวาสนฺนฺวตฺติ”

(ขุ. ชา. ทุก. ๒๗/๕๐.)

ความว่า ผู้ประพฤติดำอำนาจจิต ย่อมลำบาก
พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นผลร้ายของการตามใจตนเองในทางคิด กล่าวคือ ผู้ใดตกอยู่ในอำนาจจิตที่มีได้ฝึก ผู้นั้นก็จะถูกจิตชักนำไปในทางหายนะ ชักนำไปหลงไหลอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลง ชักนำไปเพลิดเพลिन ให้มัวเมาอยู่ในอบายมุขเป็นต้น บุคคลผู้ตกอยู่ในอำนาจจิตที่ตั้งไว้ผิด จึงอาจต้องลำบาก ต้องเดือดร้อน

๔.๘ ทุกขวรรค คือ หมวดทุกข์

ทุกข์ หมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น สภาพที่ก่อให้เกิดความไม่สบายใจ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๓๓) ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ การประสบสิ่งที่ไม่ชอบ

เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบเป็นทุกข์ การปรารถนาที่ไม่สมหวังเป็นทุกข์ และสรุปได้ว่ากายและจิตที่มนุษย์ยึดมั่นว่าเป็นของตน คือ ทุกข์

ทุกข์ของมนุษย์แบ่งได้เป็นทุกข์กาย กับ ทุกข์ใจ ทุกข์กายนี้บางที่ท่านเรียกว่า ทุกข์ประจำสังขาร หมายถึง ความทุกข์ชนิดที่เป็นภาวะปกติธรรมดาที่ต้องเกิดกับร่างกายของคนเรา ส่วนทุกข์ใจ หมายถึงความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งหรือบุคคลอันเป็นที่รักหรือประสมกับสิ่งที่ไม่ชอบ ไม่รัก

พระพุทธองค์สอนเรื่องทุกข์ไม่ใช่ให้เราเกิดความเบื่อหน่ายชีวิต แต่ให้เรา รู้เท่าทันความจริงของชีวิต เมื่อรู้เท่าทันชีวิตเราย่อมดำเนินชีวิตให้เป็นสุขได้ ดังข้อความ

“...อันพระพุทธเจ้าหากเทศนาแก่โลกทั้งสามหากสียกออกมา
เทศนาว่า ผ้าไม่ขาดคงสีได้ผืนลาย เมียบ่ตายนคงสีได้ผู้ใหม่...”

(สุภณ สมจิตตวิปริณายก. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า พระพุทธเจ้าเทศนาแก่โลกทั้งสามว่า ให้พอใจสิ่งที่ตนมีอยู่
รวมถึงภรรยาของตนหากยังไม่ตายไม่ควรมีภรรยาใหม่

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า “ผ้าไม่ขาดคงสีได้ผืนลาย
เมียบ่ตายนคงสีได้ผู้ใหม่ก็จบหาย” เป็นการเตือนสติผู้ครองเรือน ทั้งสามีภรรยาให้ดูแล
ซึ่งกันและกัน พพอใจความเป็นสามีภรรยาตามอัธยาศัย หากการใช้ชีวิตคู่ขาดการปกครองที่ดี
ไม่มีความเคารพซื่อสัตย์ต่อกัน ก็จะก่อให้เกิดความฉิบหาย ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์
ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทคังนี้

“ทวารวสา ภรา ทุกฺขา”

(ขุ. ๓. ๒๕ / ๕๕)

ความว่า เหย้าเรือนที่ปกครองไม่ดี นำทุกข์มาให้

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้ว่าเหย้าเรือนคือครอบครัวนั้นผู้ตกเป็นภพทุกข์
จะต้องปกครองให้ดีถ้าปกครองไม่ดี เหย้าเรือนก็จะนำความทุกข์มาให้ กล่าวคือ ถ้าผู้เป็น
พ่อบ้านแม่เรือนปกครองไม่ดีหรือไม่มีคุณธรรมในการปกครองเป็นผู้มีวามานอบายมุข
เหย้าเรือนก็จะเดือดร้อนกลายเป็นนรกภายในบ้าน หากพ่อบ้านแม่เรือนเป็นคนมีศีลธรรม
เช่น มีสัจจะซื่อสัตย์ต่อกันและ รู้จักข่มใจตนเอง ขันติ รู้จักอดทน และจาคะ รู้จักเสียสละ

ไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้นเหย้าเรือน ครอบครัวก็จะมีความสุข ดังนั้น คฤหัสถ์ จึงควรปกครอง
เหย้าเรือนให้ดีเพื่อจะมีความสุขในชีวิต

๔.๘ ธรรมวรรค คือ หมวดธรรม

ธรรม หมายถึง การประพฤติที่ดีที่ถูกต้องได้ (พจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๕๕๓) เช่น ธรรมที่ประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้
ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขใคร ๆ ก็สรรเสริญการกระทำที่เป็นธรรม ดังข้อความ

“...บัณฑิตโต อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีปัญญา จงตั้งใจฟัง
ยังคดีโลกคดียุทธคดีสอนแห่งสัพพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้ตั้งใจฟังยังคดีโลกคดียุทธคดีสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้
ได้รับความสุขในโลกนี้ โลกหน้าและโลกที่เป็นนิพพาน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า การจะเข้าถึงหลักธรรมคำสอน
ของพระพุทธองค์ ต้องมีใจศรัทธา และมีความตั้งใจจึงจะเข้าใจหลักธรรมอย่างถ่องแท้
ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนปิฎก ดังนี้

“สุสุสุตี ลภเต ปญญู”

(พ.ศ. ๒๕ / ๓๖๑)

ความว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญานั้น ที่สำคัญ
คือ การฟัง การฟังที่จะทำให้เกิดปัญญานั้นต้องเป็นการฟังด้วยวิจารณญาณ ประกอบกับ
ความมีสมาธิ จึงจะทำให้เป็นผู้ที่มีปัญญา

๔.๑๐ ปกิณณกวรรค คือ หมวดเบ็ดเตล็ด

หมวดเบ็ดเตล็ด ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยธรรมทั่วไป ไม่ระบุชัดถึงธรรม
เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังข้อความ

“...ยังมีในวันหนึ่ง ส่วนตั้งย่านเฒ่าผู้นั้นก็กะนั่งใจว่ากูจักฆ่าพ่อเฒ่าเสีย
แล้ว ก็จักไปหาผ้าขาวน้อย ๆ มาเกลี้ยกล่อมนอนตีกว่าพ่อเฒ่านี้ แท้แล้วตั้ง

นั้นแล้วก็แต่งข้าวนำโภชนะอาหารอันคนไปด้วย ง่วนสารบรรवरแล้วก็หายไป
เพื่อว่า จักให้กินตายว่าดั่งนั้นหันแลที่นั่น พ่อเฒ่าผู้อยู่ที่นั่นก็กะนิงใจว่าจุกฆ่า
แม่เฒ่าผู้นี้เสียแล้วจุกไปเอาน้อย ๆ มาเกลี้ยกล่อมอนยังจักสนุกดีกว่าแม่เฒ่า
นี้แล ว่าดั่งนั้นแล้วก็รีบไปห่างฮ้าวหนทางหันแล ตะทา ในกาละเมื่อนั้นย่า
เฒ่าก็หอบเอาข้าวไปส่งพ่อเฒ่าว่าจักให้พ่อเฒ่ากินว่าดั่งนั้นก็ไปถือฮ้าว ตายนัน
แล ส่วนอันว่าพ่อเฒ่าก็ไปเห็นเมียตายดั่งนั้นก็ฮีบเมียนคาบส่งสการแล้วก็เอา
ข้าวพียง่วนอันนั้น เมื่อเถียงนาพูนแล้วลวดกินข้าวอันนั้นก็ฆ่าตายทั้งสอง
หันแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑๐)

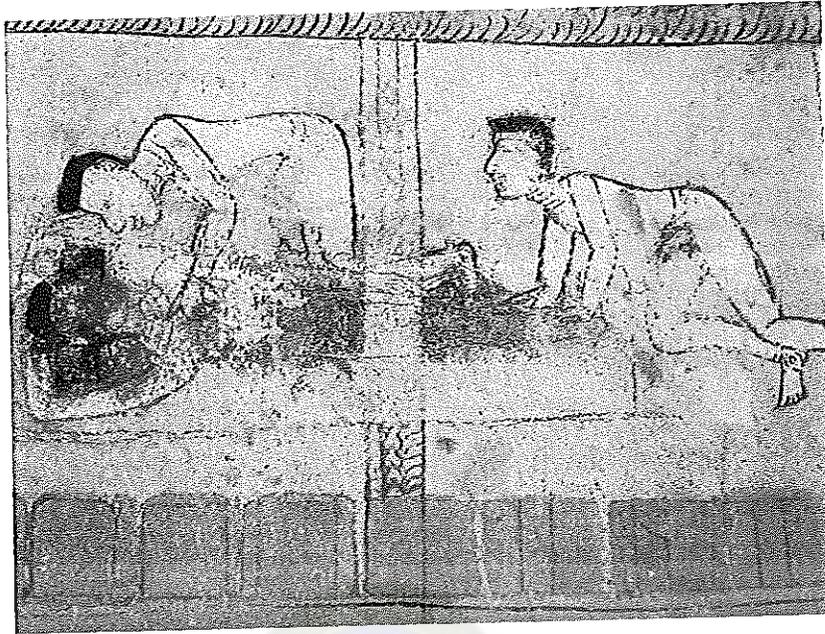
ความว่า มีสองสามีภรรยาที่ต่างคนต่างต้องการมีสามีภรรยาใหม่
จึงพยายามหาวิธีฆ่าซึ่งกันและกันโดยภรรยาวางยาพิษใส่อาหารให้สามี
ส่วนสามีวางกับดักไว้ระหว่างทาง ในที่สุดก็ตายตกไปตามกันทั้งคู่

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ทั้งสองสองสามีภรรยาต่างหลงมัวเมา
ในกาม ไม่ซื่อสัตย์ต่อกันแม้จะมีอายุมากก็ยังอยากได้สามีใหม่ ภรรยาใหม่ จนคิดปองร้าย
ต่อกัน จึงได้รับผลกรรมทั้งคู่ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก
จุททุกนิกาย ชาตก เอกาทสกนิปาต ดังนี้

“อุปสุสาทา ทุกขา กามา นตฺติ กามา ปรี ทุกขํ
เย กามे ปฏฺิเสวนตฺติ นิรยนเต อุปปชฺชเร”
(จุ. ชา. เอกาทสก. ๒๗ / ๓๑๕)

ความว่า กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก ทุกข์อันยิ่งกว่ากาม
ไม่มี ผู้ใดต้องเสพกาม ผู้นั้นย่อมเข้าถึงนรก

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้ตกอยู่ในอำนาจกามจะต้องไปสู่ทุกข์
หรืออบายภูมิกล่าวคือ ผู้กำหนดยินดี หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ รูป รส กลิ่น เสียง จึงทำบาป
เพราะกามเป็นเหตุยอมสู่ทุกข์ ดังภาพที่ ๗

ภาพที่ ๗ การหลงมัวเมาในกาม จากภาพแสดงให้เห็นถึงการลักลอบเสพกามคุณ
 ซุปแค้นสิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง ตำบลนาคูน

อ. นาคูน จ. มหาสารคาม

๔.๑๑ ปัญญาวรรค คือ หมวดปัญญา

ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๘๓) ความรู้ทั่วในองสังขาร สิ่งที่ควรและไม่ควร ปัญญานั้น
 เกิดขึ้น ๓ ทาง ได้แก่

๔.๑๑.๑ สุตตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฟัง

๔.๑๑.๒ จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิด

๔.๑๑.๓ ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา และอบรม

ให้เกิดขึ้น ดังข้อความ

“...หัวใจเฝ้าให้คิดดีดี หมั่นหลับให้หมั่นตื่น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า หากเกิดความไม่สบายใจให้คิดอย่างถี่ถ้วน มีสติทุกเมื่อ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้พิจารณาใคร่ครองด้วยปัญญาให้ดี ก่อนจะกระทำการสิ่งใด

“...ตื่นช่างไปอย่าไป ดั่งบ่วงคมอย่าคม ตาบช่างดูอย่าดู หูบช่างฟัง
อย่าฟัง ปากบช่างปากอย่าปาก ชาติเสนาอามาตย์คนคฤหัสถ์นักบวชให้
พิจารณาให้ถ้วนถี่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้มีสติ ไปในที่ที่ควรไป ให้กระทำการใด ๆ ที่เหมาะที่ควร
ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุตตนิกา
ยสคาถาวคค ดังนี้

“ นคฺธิ ปญฺญาสมมา อาภา ”

(สํ. ส. ๑๕/๘)

ความว่า แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี

พุทธพจน์นี้ กล่าวถึงปัญญาว่าเป็นแสงสว่างที่ขอดีเยี่ยม กล่าวคือ
แสงสว่างอื่น ๆ เป็นเพียงแสงสว่างภายนอกส่องให้เห็นได้เฉพาะรูปธรรมกำจัดได้เฉพาะ
ความมืดภายนอก ส่วนปัญญาเป็นแสงสว่างภายในสามารถส่องให้เห็นธรรม เห็นเหตุเห็นผล
เห็นสังขธรรมได้ กำจัดความมืดภายในใจ อวิชชาหรือโมหะได้

๔.๑๒ ปมาทวรรค คือ หมวดประมาณ

ความประมาณ หมายถึง การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ โดยอาการขาด
สติสัมปชัญญะ ครอบงำทางเจริญทางเสื่อม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๖๔) ดังข้อความ

“...อย่ากอดนางในน้ำ นอนหงายอย่าเล่นดาบ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า การกระทำใด ๆ ต้องเป็นไปด้วยความเหมาะสม อย่าประมาณ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ต้องเป็นผู้ไม่ประมาณ การกอดนาง
ในน้ำเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมเมื่อมีผู้มาพบเข้าหนุ่มสาวจะอับอาย สังคมจะตำหนิและ

ดูถูกได้ (ปัจจุวั สรีโรค. ๒๕๕๐ : ๑๓๓) การนอนหงายเล่นคอมพิวเตอร์ที่มีความคม มีอันตราย อาจนำมาซึ่งความตายแก่ตน ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ฌมมปท และขุพุทธกนิทาย ชาตก ติสนิปาต ดังนี้

“ปมาโท มจฺจุโน ปทํ”

(พ. ฐ. ๒๕/๑๙. พุ. ชา. ติส. ๒๗/๕๒๔)

ความว่า ความประมาท เป็นหนทางแห่งความตาย

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นผลร้ายของประมาท กล่าวคือ ความประมาท อันได้แก่ ความไม่ระมัดระวัง ไม่มีสติยั้งคิดนั้น เป็นทางแห่งความตาย คือ เป็นอันตรายยิ่ง สำหรับชีวิตเพราะผู้มีความประมาท จะทำ จะพูด จะคิดอะไร ก็ขาดสติ ไม่มีความรอบคอบ ย่อมจะผิดพลาดก่อให้เกิดความเสียหายได้ ทั้งต่อชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินและอื่น ๆ ได้ ความประมาทจึงได้ชื่อว่าเป็นทางแห่งความตาย

๔.๑๓ ปาปวรรค คือ หมวดบาป

บาป ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีความหมาย ตามที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก หมายถึง “ความชั่ว” (วิ.จุล. ๗ / ๓๙๘ / ๑๕๕) กล่าวโดยทั่วไปบาปนั้น หมายถึง ความชั่ว เป็นทางที่นำไปสู่หนทางแห่งความเสื่อมและภาวะที่ไม่พึงปรารถนา ยังผู้กระทำบาปนั้นให้ได้รับความเดือดร้อนและเป็นทุกข์ ดังข้อความ

“... บุคคลทั้งหลาย ฟุ้งไต่เลื่อมใสในศาสนา ตั้งนั้นเทพตามหลักขา
เจ้าทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลผู้ตั้งนั้นหาโดยภัยบได้ยามนั้นแล
บ้านเมืองก็จักมีเดชาสูงเอื้องสูงด้ว...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า บุคคลใดเลื่อมใสในศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะพิทักษ์รักษา บ้านเมืองก็จะมี ความเจริญรุ่งเรือง

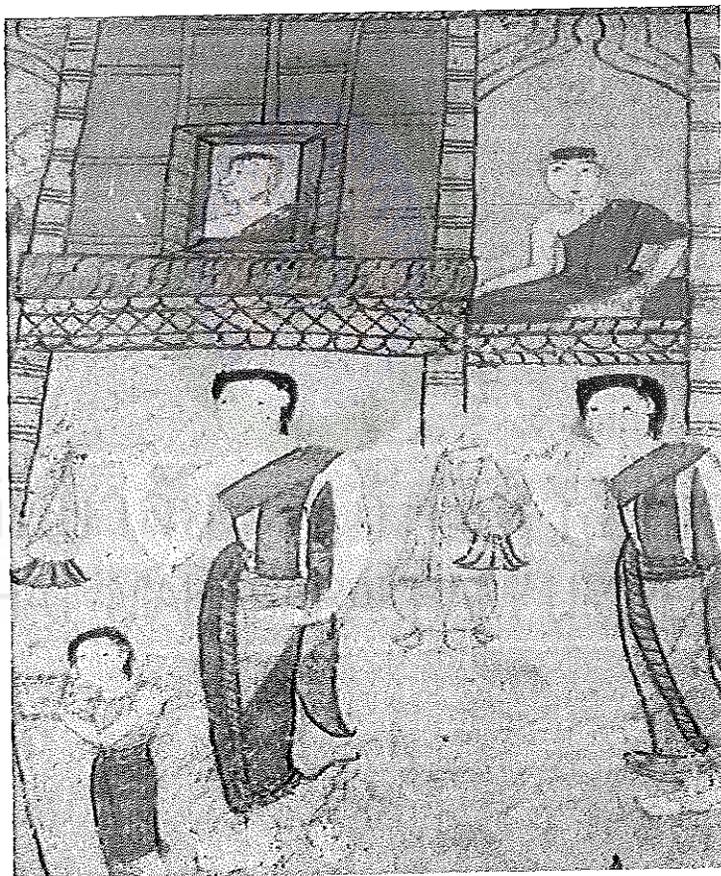
จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า การอยู่ในศีลในธรรม ไม่ทำบาป จะนำความรุ่งเรืองมาให้ทั้งบุคคลตลอดจนถึงคนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก พระไตรปิฎก ขุพุทธกนิทาย ฌมมปท ดังนี้

“ปาปานิ อกรรม สุขิ”

(พ. ธ. ๒๕/๕๕)

ความว่า การไม่ทำบาป นำสุขมาให้

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้กฎแห่งกรรมว่า สิ่งที่น่าความสุขมาให้ สิ่งที่สร้าง
ความสุขความเจริญให้แก่คนนั้น สิ่งหนึ่งได้แก่การไม่ทำบาป คือการไม่ทำความชั่วด้วยกาย
วาจา ใจ เช่น งดเว้นจากอบายมุข งดเว้นจากกายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต เป็นต้น
การไม่ทำบาปเหล่านี้ย่อมจะทำให้จิตใจผ่องใส สะอาด สว่าง และสงบ จึงเป็นเหตุให้เกิดสุข
ในชีวิต ดังภาพที่ ๘

ภาพที่ ๘ การทำบุญเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวอีสาน
จากภาพสตรีชาวอีสานในอดีตพร้อมใจกันไปทำบุญที่วัด
ศุภแด่มสิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง ตำบลนาคูน
อ. นาคูน จ. มหาสารคาม

๔.๑๔ ปุคคลวรรค คือ หมวดบุคคล

บุคคล หมายถึง คน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๒๕) คุณธรรมจริยธรรมหมวดบุคคล จึงหมายถึง หลักปฏิบัติเฉพาะตัวที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขในชีวิต ดังข้อความ

“...อย่าห่อข้าวให้คนที่ลักหนี่ อย่าซื้อขอมผีมาไว้...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่ายุ่งเรื่องผู้อื่น อย่างน่าของไม่มีประโยชน์อ้อมงคมาไว้ จะสร้างความทุกข์ใจให้ตนเอง

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นคุณธรรมจริยธรรมด้านการมีสติ การนำของที่เป็นอ้อมงคมาไว้กับตนถือเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการยอมรับ ดังนั้นก่อนทำอะไรต้องมีสติ โดยคิดถึงผลดีผลเสียของการกระทำที่จะตามมาทุกครั้งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต ดังนี้

“อนตุถุ ปริวชเชติ อตุถุ คณฺหาติ ปณฺชิโต”

(อ.จตุกก, ๒๑ / ๕๕)

ความว่า บัณฑิตยอมเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นคุณลักษณะพิเศษประการหนึ่งของบัณฑิต คือ บัณฑิตนั้น นอกจากจะเป็นคนมีความรู้ดีและมีความประพฤติดีแล้ว ยังเป็นผู้รู้จักเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์คือสิ่งที่จะนำความพินาสมาให้ ทั้งรู้จักเลือกถือแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขความเจริญ ทั้งแก่ตนเอง และหมู่คณะหรือสังคมด้วย ดังนั้น บัณฑิตจึงเป็นคนที่ควรถือเป็นแบบอย่างในทุกกรณี

๔.๑๕ ปุญญวรรค คือ หมวดบุญ

บุญ หมายถึง ความดีงาม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๖๓๐) ความเบาสบายของใจ ที่เกิดจากการกระทำกุศล (สิ่งที่ดีงาม) เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา ซึ่งจะเกิดบุญ (ความเบาสบายใจ) ดังข้อความ

“...ยามเมื่อพ่อจ๊กตายสั่งไว้ว่าตาตะตุราเจ้าลูกธักพ่อทั้ง ๒ เอ๊ย
อัครธรรย์ ในวันนี้ พ่อจ๊กตายจากเจ้าทั้ง ๒ คน บ่สงสัยก็พ่อแล...ครั้นว่าจ๊กทำ
นากินให้เอาหม้อองไว้เถียงนานั้นเนอ ข้าวหากจ๊กเพิ่งเต็มเหล้าเต็มเยือก
พอแล้วอันว่าข้าวของเศรษฐีสามตระกูล หากจ๊กไหลมาสู่มาหนเจ้าทั้ง ๒
แท้แลเศรษฐีสั่งลูกก็จุกิตายไปสู่ปรโลกภายหน้าฟูน...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓ - ๔)

ความว่า หากพ่อตายให้ลูกทั้งสองตั้งใจทำมาหากิน สร้างแหล่งน้ำไว้
บริเวณเถียงนา (กระท่อมปลายนา) หากได้ผลผลิตทางการเกษตรมากแล้วก็ให้พอแล้วจะมี
ความสำเร็จในชีวิต

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า การที่มรดกตกาสั่งสอนลูกทั้งสอง
ก่อนตาย นับเป็นการสร้างบุญโดยสอนแนวทางในการประกอบอาชีพให้ลูก ซึ่งเป็น
การสร้างความพอใจทั้งผู้ให้และผู้รับสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก ขุพุทธนิกาย ธรรมปท
คังนี้

“บุญญ์ สุขิ จีวิตสงขมฺหิ”

(พ.ธ. ๑๕ / ๕๐)

ความว่า บุญนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นอาณาภาพของบุญว่าเป็นสิ่งที่วิเศษยิ่ง สามารถ
อำนวยผลเป็นความสุขแก่ชีวิตได้ตลอดเวลา สิ่งอื่น ๆ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น
ให้ความสุขได้ในบางครั้งคราวในคราวสุดท้ายแห่งชีวิตสิ่งเหล่านั้นอาจก่อให้เกิดทุกข์ได้
โดยเฉพาะในเวลาจะสิ้นชีวิตอาจทำให้เกิดความห่วงใย ความเสียดาย ความอาลัยรัก
ไม่มีความสงบใจได้ ส่วนบุญที่ทำไว้แล้วข้อมทำให้เกิดสุขได้ตลอดเวลาแม้ในเวลาจะสิ้นชีวิต
ยิ่งนึกถึงบุญได้มาก ยิ่งทำให้สุขใจมาก

๔.๑๖ มิตรวรรค คือ หมวดมิตร

มิตร หมายถึง เพื่อนรักคุ้นเคย (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๖๑) หรือสิ่งที่อยู่กับเราช่วยเหลือให้เรารอดพ้นไปจากอะไร
บางอย่างที่ต้องเผชิญ คุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวกับมิตร ดังข้อความ

“...พระยาบพิการณายังคุณและโทษฮีบกริ้วโกรธโกรธาลดฆ่าหมา
ตัวมีคุณนั้นเสียนั้นแล เมื่อภายหลังนั้นกุมมรน้อยผู้นั้นก็แล่นไปสู่สระที่นั้น
แล้วก็โดนลง เพื่อว่าจักอาบน้ำนั้น ก็ลอยไปลอยมาตั้งนั้น ก็ลวดไปถูกขวาก
อันโจรหากมาปักไว้ในน้ำนั้นก็ตายนั้นแล้ว พระยาจินแหงนเมื่อภายหลัง
อยู่ใ้ ๆ ก็สั่งให้หาลูกตน โอนอผีว่ากูบฆ่าหมาตัวนี้แต่ตั้งนั้นลูกก็มิตายเหตุ
ว่ากูบพิการณาก็จึงจับหายเสียนั้นนี้แล ว่าอันแล้วก็สั่งให้หาลูกแห่งตนอยู่
ส่วนแลลดดอกแตกตายไปก็มีวันนั้นนั้นนั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๖)

ความว่า พระยาไม่พิจารณาให้รอบคอบ จึงโกรธถึงกับฆ่าสุนัขมีคุณ
นั้น เมื่อภายหลัง กุมมรน้อยผู้นั้นก็วิ่งไปสู่สระน้ำก็กระโดดลงสระน้ำแล้วไปถูกขวาก
ซึ่งโจรนำมาปักไว้ในน้ำจึงตาย พระยาเสียใจภายหลังว่าไม่ควรฆ่าสุนัขตัวนี้ไม่เช่นนั้น
ลูกคงไม่ตาย

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า สุนัขซึ่งมีความพยายามที่จะช่วยชีวิต
หลานพระยา นับเป็นมิตรแท้ แม้จะเป็นสัตว์แต่ก็มีความกตัญญูรู้คุณ แต่พระยาไม่พิจารณา
ให้รอบคอบกลับฆ่าสุนัขจากความเข้าใจผิด ถือเป็นผู้ประทุษร้ายมิตร ในทางพุทธศาสนาถือ
ว่าเป็นคนเลวแท้สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย ชาตก ทสกนิปาต
ดังนี้

“มิตตพุกโก หิ บาปโก”

(พ. ชา.ทสก. ๒๗ / ๒๕๗)

ความว่า ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวแท้

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เป็นมิตรกัน จะต้องมีมิตรธรรมต่อกัน
คือ ปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์อนุเคราะห์กัน จึงจะเป็นมิตรที่ดี ถ้าทรยศต่อกัน หรือประทุษร้าย
กันจัดว่าเป็นคนเลวแท้ เพราะเป็นคนขาดสติจะที่เคยให้ไว้ต่อกัน คนที่ประทุษร้ายมิตรนั้น
ถือได้ว่าเป็นมารร้ายของสังคม เพราะถือว่าเป็นภัยต่อสังคม จึงได้ชื่อว่าเป็นคนเลว

๔.๑๗ ราชวรรค คือ หมวดพระราช

ราชา หมายถึง กษัตริย์ หรือผู้เป็นใหญ่ คุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวกับ
ราชา ดังข้อความ

“...เป็นขุนหวานให้ลีดกุ่มไพรให้ลิดพิจารณา เป็นพระยาให้ลิด
ท้อแผ่นฟ้า ผุ่งไพรข่าจักไหลเข้ามาโฮม...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า การเป็นผู้ปกครองที่คือนั้นต้องลิดพิจารณาการปกครองอย่าง
รอบคอบ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ชนชั้นปกครองต้องดูแลประชาชน
โดยมีธรรมนำใจ บ้านเมืองจึงจะสงบสุข ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก
อรรถกถา อรรถกถาชาดก จตุกกนิปาต และ ขุพุทธกนิทายชาดก จตุกกนิปาต ดังนี้

“สพฺพํ รฎฺฐํ สุขํ โหติ ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก”

(อจ. จตุกก. ๒๑ / ๕๕. ขุ. ขา. จตุกก. ๒๗ / ๑๕๒)

ความว่า หากพระราชาเป็นผู้ทรงธรรมราษฎรก็เป็นสุข

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ผู้เป็นประมุขหรือ
ผู้บริหาร ผู้ปกครองประเทศ กล่าวคือ ถ้าผู้นำดี ผู้ปกครองดี เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม
มีธรรมเป็นสรณะไม่ปฏิบัติใดๆ โดยไร้ศีลธรรม ประชาชนผู้อยู่ใต้การครอบครอง
ก็จะต้องอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมตามด้วยบ้านเมืองก็จะร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้า

๔.๑๘ วาจาบรรค คือ หมวดวาจา

วาจา หมายถึง คำพูดที่ออกเสียงที่บุคคลอื่นเข้าใจเนื้อความ วาจา
ย่อมเป็นของกลาง จะดีหรือจะชั่วก็แล้วแต่เจตนาของผู้พูดจะให้เป็นอย่างใด ดังข้อความ

“...อย่าออกปากเสียงแข็ง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่ากล่าววาจาที่ไม่ไพเราะ

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของการพูด ซึ่งควรพูดด้วย
ความไพเราะให้เป็นที่ยินดีสำหรับผู้ฟัง ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก
อรรถกถา สคาถกคค ดังนี้

“วาจํ มุญฺเจยฺย กฺลฺยาณิ”

(ถี.ส. ๑๕/๖๐)

ความว่า ควรเปล่งวาจางาม

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า วาจางามมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะ เป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจดีต่อกันระหว่างคู่สนทนา และวาจางามนั้น เป็นการสร้างไมตรี และส่งเสริมการมีมนุษยสัมพันธ์ได้ดี วาจางามในที่นี้ หมายถึงวาจาที่ไพเราะเป็นวาจา สุภาษิต ซึ่งได้แก่ วาจาสัตย์ วาจา มีประโยชน์และวาจาชอบธรรมหรือวาจาวิสุจริต ๔ นั้นเอง ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเจริญแก่ตนเองจึงควรเปล่ง ควรพูดแต่วาจางาม คือ วาจาที่เป็นสุภาษิต

๔.๑๕ วิริยวรรค คือ หมวดความเพียร

ความเพียร หมายถึง ความก้าวไปข้างหน้า ความดำเนินไป ความบาก บั่น ความพยายาม ความอดุสาหะ ความหมั่น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๘๐๒) คึงข้อความ

“...เส็ดกินอย่าคร้าน เข้าบ้านอย่าอาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้เป็นคนขยันทำมาหากิน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า เวลาประกอบการทำงานอย่าเกียจคร้าน เวลาทำงานด้วยความขยันก็อย่าละอายเพื่อนบ้าน (ปรีชา พิณทอง, ๒๕๒๘ : ๔๔) คนที่ขยันทำมาหากินย่อมประสบความสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจาก พระไตรปิฎก สัตตนิคาย สกถาวคฺค และขุทฺทนิคาย สุตตนิปาต ดังนี้

“ปฏฺฐุปการี ชุรฺวา อฏฺฐฐาตา วินฺทเต ธนํ”

(ถี. ส. ๑๕/๓๑๖, พุ. ส. ๒๕/๓๖๑.)

ความว่า คนมีธุระหมั่นทำงานให้เหมาะเจาะ ย่อมหาทรัพย์ได้

พุทธพจน์นี้ สอนให้รู้จักวิธีหาทรัพย์ที่ถูกต้อง กล่าวคือ ผู้ที่จะหา ทรัพย์สิ้นเงินทองได้นั้นจะต้องมีคุณลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ มีงานทำ มีความหมั่น

และทำงานให้เหมาะสม ฉะนั้นทุกคนจึงต้องทำงานให้เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ และความถนัดของตน และต้องเป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ผู้มีคุณลักษณะ ดังกล่าวนี้ย่อมได้รับความสำเร็จ

๔.๒๐ เวรวรรค คือ หมวดเวร

เวร หมายถึง การผูกใจแค้น การผูกใจว่าจะเอาคืน การแก้แค้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๐๘๖) ดังข้อความ

“...คือว่าให้ดับเสียยังแปลไฟคือจิตใจอันร้อนกว่าไฟให้แผ่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ให้ดับแปลไฟในจิตใจ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า “แปลไฟ” ณ ที่นี้ หมายความว่าถึงความร้อนของจิตใจ หากระงับได้ดับได้ก็ย่อมนำมาซึ่งความสุข ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก วินยปิฎก มหาจุล, มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก, ขุทฺทกนิกาย ฌมมปท และขุทฺทกนิกาย ชาตก ปญจกนิปาต ดังนี้

“อเวเรน จ สมมุตติ”

(วิ. มหา. ๕/๓๓๖. ม. อุป. ๑๔/๒๕๗. ขุ. ธ. ๒๕/๑๕. ขุ. ชา. ปญจก. ๒๗/๑๘๒)

ความว่า เวรย่อมระงับด้วยไม่มีเวร

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า หากมีการจองเวรกันอยู่ เวรก็ระงับไม่ได้ บางคนอาจคิดว่าเมื่อได้ล้างแค้นสมใจแล้ว ก็เป็นอันเป็นไป แต่ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะคนที่ถูกล้างแค้นก็จะผูกเวรต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนกับเอาของสกปรกล้างของสกปรกย่อมไม่มีทางสะอาดได้ วิธีที่ดีที่สุด จะต้องระงับด้วยการไม่จองเวรต่อกัน จึงจะเป็นผลสำเร็จเป็นเหมือนดับไฟด้วยน้ำ หรือเอาน้ำสะอาดล้างของสกปรก

๔.๒๑ สติวรรค คือ หมวดสติ

สติ หมายถึง ความระลึกได้ การควบคุมใจไว้กับกิจที่ทำหรือเกี่ยวข้อง อยู่ ความไม่ผลอ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๑๑๕) ดังข้อความ

“...ตื่นบ่วงไปอย่าไป ดั่งบ่วงคมอย่าคม ตามบ่วงดูอย่าดู หุบบ่วง
 ฟังอย่าฟัง ปากบ่วงปากอย่าปาก ชาติเสนาอามาตย์ คนคลุห้สธน์นักบวชให้
 พิจารณาให้ถ้วนถี่ ครั้นว่าได้ยินแก่หูให้ดูแก่ตา เห็นแก่ตาให้พิจารณาให้ถี่
 ผักบั่นเจียวอย่าถ้าวเอามากินเป็นอาหาร...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ไม่ควรไปอย่าไป ไม่ควรคมอย่าคม ไม่ควรดูอย่าดู ไม่ควร
 ฟังอย่าฟัง ไม่ควรพูดอย่าพูด อย่าเป็นคนใจร้อน ให้เป็นคนมีสติ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้เป็นผู้มีสติทุกเมื่อ เมื่อสติ คือ
 ความระลึกได้ การดำเนินชีวิตด้วยความมีสติจึงเป็นสิ่งที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพ
 สังคมในปัจจุบันที่มีความแตกแยกทางความคิดเกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในสังคม ดังนั้น
 จึงต้องอาศัยสติในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุดคณิกาย
 สคาถาวกถ ดังนี้

“สติมโต สทา ภาทุกิ”

(ถ.ศ. ๑๕/๓๐๖)

ความว่า คนมีสติมีความเจริญทุกเมื่อ

พุทธพจน์นี้ ชี้ให้เห็นประโยชน์ของสติ กล่าวคือ สติเป็นประโยชน์
 และมีคุณค่ายิ่งต่อการพัฒนาชีวิต เพราะคนมีสติย่อมเป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาททำสิ่งใด
 ก็ไม่พลั้งเผลอหรือผิดพลาด ประกอบการงานใด ๆ ก็ดำเนินไปโดยเรียบร้อย รวดเร็ว ทันกาล
 และเกิดประโยชน์สมประสงค์ ดังนั้น ผู้มีสติจึงมีความเจริญทุกเมื่อ

๔.๒๒ สัทธาบรรค คือ หมวดศรัทธา

ศรัทธา คือ ความเชื่อมั่นในใจในปัญญา คุณธรรมและความเพียร
 พยายามของมนุษย์ซึ่งทำให้เข้าถึงความจริง ความดีงามสูงสุดได้ ตามกฎกรรมแห่งเหตุผล
 ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นขั้นต้นที่สุดศรัทธา คือ
 ความเชื่อมั่นในความจริง ความดีงาม และกฎธรรมดแห่งเหตุผล ความเชื่อมั่นแสดงออกด้วย
 ความเลื่อมใส อันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญา แน่วแน่มั่นคง ไม่มีทางผันแปรเพราะเกิดจากญาณ
 คือ ความรู้ความเข้าใจ (พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต). ๒๕๓๒ : ๖๔๗ - ๖๕๐)
 ดั่งข้อความ

“...บัณฑิตโต อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลายผู้มีปัญหา จงตั้งใจฟังยัง
คดีโลกคดีธรรมคำสอนแห่งสัพพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า บัณฑิตและนักปราชญ์รวมถึงผู้มีปัญญา จงตั้งใจฟังยังคดีโลก
คดีธรรมคำสอนแห่งสัพพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า หากตั้งมั่นในพระธรรมคำสอนของ
พระพุทธเจ้าก็จะได้รับความสุขสามประการ คือ หนึ่งสุขในเมืองมนุษย์ สองในเมืองสวรรค์
สามสุขในโลกที่เป็นนิพพาน ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุพุทธนิกาย
ธมมปท ดังนี้

“สุขา สหุชา ปติฏฐิตา”

(ขุ.ธ. ๒๕/๕๕)

ความว่า ศรัทธาตั้งมั่นแล้ว นำสุขมาให้

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีศรัทธาแล้วก็จะเกิดความสบายใจ
เช่น ทำงานด้วยศรัทธาศึกษาด้วยศรัทธาทำบุญด้วยศรัทธา สวดมนต์ไหว้พระด้วยศรัทธา
เป็นต้น ล้วนแต่ทำให้เกิดความสบายใจทั้งสิ้น ถ้าทำด้วยความไร้ศรัทธา ทำด้วยฝืนศรัทธา
อาทิ ถูกบังคับให้กราบไหว้สิ่งที่ไม่ศรัทธาเป็นต้นก็จะทำไปด้วยความไม่สบายใจ ดังนั้น
ถ้าทำอะไรที่เป็นความดีด้วยแรงศรัทธาแล้วย่อมเป็นเหตุให้เกิดสุขทั้งสิ้น ดังภาพที่ ๕

ภาพที่ ๕ ชาวอีสานให้ความนับถือพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก
จากภาพชาวอีสานช่วยกันถวายปัจจัยและภัตตาหารแก่พระภิกษุ
อุปัฏฐากวัดโพธาราม บ้านคงบัง ตำบลนาคูน
อ. นาคูน จ. มหาสารคาม

๔.๒๓ สมณวรรค คือ หมวดสมณะ

สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง บรรพชิตที่ได้บำเพ็ญสมณธรรม ผีกลั่น
ตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา มาแล้วอย่างเต็มที่ จนกระทั่งมีกายวาจา ใจ สงบแล้วจากบาป
(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๑๒๕) ดังข้อความ

“...นักปราชญ์เมื่อครองธรรม คนบิณฑนักบวชลวดลาคองวินัย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ๗ : ๒)

ความว่า หากนักปราชญ์ไม่มีธรรมะ คนจะไม่เคารพนักบวช
หากไม่รักษาวินัย หรือประพฤติตนไม่เหมาะสม

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า นักบวชซึ่งเป็นเพศสมณะต้อง
ประพฤติตนให้เหมาะสมมีความสำรวม มีการพิจารณาให้รอบคอบตลอดเวลา กระทำสิ่งที่
เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก วินยปิฎก มหาวคค คังนี้

“สมโณ อสุส สุตสมโณ”

(วิ.มหาวิงศ. ๑/๒๕๘.)

ความว่า สมณะพึงเป็นสมณะที่ดี

พุทธพจน์นี้ กล่าวเตือนสมณะ ให้รู้จักรักษาศักดิ์ศรีและฐานะของตน ให้มั่นคง กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติตนว่าเป็นสมณะหรือภิกษุสามเณรจะต้องสำนึกอยู่เสมอว่า ตนเอง อยู่ในอุคัมพศ เป็นที่เคารพกราบไหว้ของประชาชน จึงควรทำตนให้เหมาะสมกับที่มีคนยกย่องเชิดชูโดยเป็นผู้มีความสงบกาย วาจา ใจ ไม่ลู่อำนาจแกกเถสธรรมทั้งหลาย

๔.๒๔ สามัคคีวรรค คือ หมวดสามัคคี

สามัคคี หมายถึง ความสนิทสนมกลมเกลียว ความรักใคร่ปรองดอง และการร่วมมือร่วมใจ การช่วยกันทำช่วยกันคิด หรืออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๑๗๘) ดังข้อความ

“...โย นโร อันว่าคนใดแลมีเผ่าพงศ์วงศ์อันมากไพบออาจว่าจักดูหมิ่น
ดูแคลน อุปมาเป็นดังลูกปิ่นหน้าไม้เต็มกำไม่มีผู้ใดจะหักได้...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า คนใดแลมีเผ่าพงศ์วงศ์อันมากไม่มีใครจะมาดูแคลนได้
อุปมาเป็นดังลูกปิ่นหน้าไม้เต็มกำไม่มีผู้ใดจะหักได้

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ความสามัคคีของวงศ์ตระกูลเป็น
สิ่งที่คุณยกย่อง ยกย่องผู้ใดจะมาคิดร้ายหรือทำลายได้ สอดคล้องกับพุทธพจน์ ที่มาจาก
พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชุมพปท, ขุททกนิกาย อิติวุตตก, และ อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาต
ดังนี้

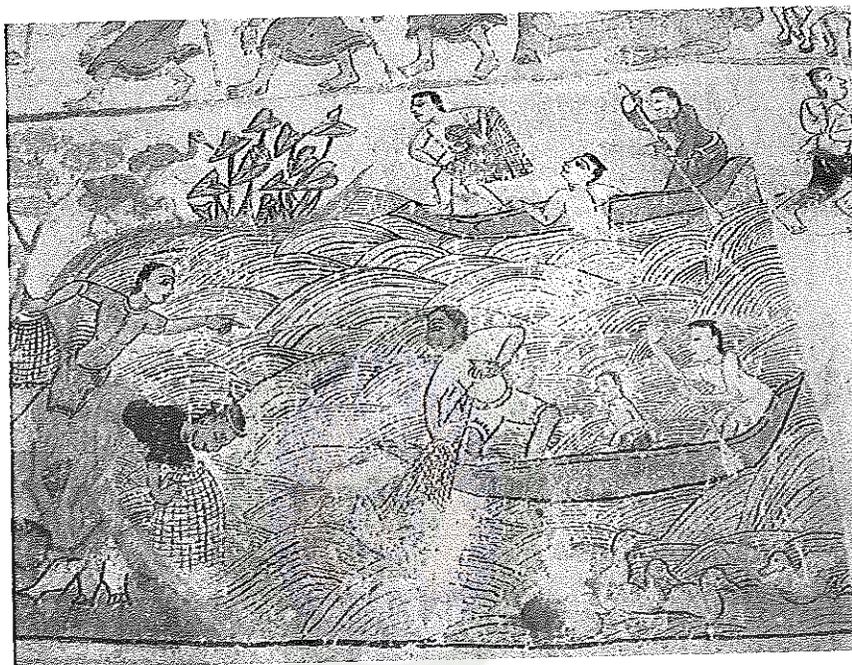
“สุขา สงฺฆสุส สามคฺคิ”

(ขุ.ธ. ๒๕/๔๑. ขุ.อิติ. ๒๕/๒๓๘. อัง.ทสก. ๒๔/๘๐.)

ความว่า ความพร้อมเพรียงของหมู่ทำให้เกิดสุข

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นประโยชน์ของสามัคคี กล่าวคือหมู่ใด
มีความสามัคคี หมู่ นั้นย่อมจะมีความสุข ที่ว่าสามัคคีนั้นได้แก่การรู้จักพร้อมกัน

ปฏิบัติหน้าที่ เมื่อมีกิจเกิดขึ้นก็พร้อมกันคิดกันวางแผนพร้อมกันจัดพร้อมกันทำ ความสามัคคี ย่อมเป็นพลังในการประกอบกิจทุกด้านแม้จะยุ่งยากสับสนและใหญ่ยิ่งเพียงใด หากมีความสามัคคีก็ย่อมทำให้สำเร็จได้เหมือนสิ่งๆที่พร้อมกันทำรังใหญ่ เมื่อกิจนั้นสำเร็จก็จะ ทำให้เกิดความสุข ดังภาพที่ ๑๐

ภาพที่ ๑๐ ความสามัคคีในการประกอบอาชีพของชาวอีสาน
จากภาพได้แก่ การร่วมกันทำประมง
ชลูปเต็มสิมวัดโพธาราม บ้านคงบัง ตำบลนาตุน
อ. นาตุน จ. มหาสารคาม

๔.๒๕ ศีลวรรค คือ หมวดศีล

ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจา ให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๖ : ๑๑๐๓) ดังข้อความ

“...อย่าฟันโลงให้ท่านเข้าอยู่ อย่าแทนที่นั้งปูย่า อย่าพากันนั่งทางคับ
อย่านอนที่ทางสามลับ อย่าได้ไปสมคบกับด้วยคนจู้กร้าน อย่ากล่าวคำฮ้าย

บ่ดีตาย อยู่อย่ารวีอยู่ดีอย่าถามหาหมอ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้มีความเคารพนับถือผู้อาวุโส ให้เป็นคนมีความพอดี
อย่าสร้างความคิดครุ่นให้ผู้อื่น อย่าเชื่อใจผู้หญิงที่พูดสับปลับ สับต่อและสับคน อย่าคบ
กับคนเกียจคร้าน อย่ากล่าวคำพูดที่ไม่ดี อย่าหาเรื่องเคืองร้อนใส่ตน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้เป็นผู้รู้จักกาลเทศะ ส้ารวมใน
ความประพฤติ ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่มาจากพระไตรปิฎก สยุดตนิคาย สกาวถุค
และขุพุทธนิคาย ฆมมปท ดังนี้

“สาธุ สพุตถ ส้วโร”

(ส.ส. ๑๕/๑๐๖. พ.ธ. ๒๕/๖๔.)

ความว่า ความส้ารวมในที่ทั้งปวงเป็นดี

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า การส้ารวมคือการระมัดระวังอันเป็น
เรื่องดี เป็นสิ่งที่มีคุณมีประโยชน์ในทุกกรณี เช่น ในการรักษาศีลหากมีการสำรวจอินทรีย์
คือระมัดระวังทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติควบคุมมิให้เกิดกิเลสเมื่อมีอารมณ์
ภายนอกมากระทบ ก็จะไม่เกิดการละเมิดศีล ศีลก็จะบริสุทธิ์ ดังนั้น การส้ารวมในที่ทั้งปวง
คือ ในอินทรีย์ทั้งปวงในกรณีทั้งปวงเป็นการดี

๔.๒๖ เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา

เสวนา หมายถึง การคบ สมาคม รวมกลุ่ม ถ้าคบกับบัณฑิตก็นำไปสู่
ทางที่ดี มีความเจริญ หากคบกับคนพาลก็อาจพาไปสู่ทางที่ไม่ดี เป็นเหตุให้ชีวิตมีแต่
ความเสียหาย ไม่มีมีความเจริญ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. ๒๕๔๖
: ๑๒๑๗) ดังข้อความ

“...อย่าฝันโลงให้ท่านเข้าอยู่ อย่าแทนที่นั่งปูย่า อย่าพากันนั่งทางกับ
อย่างอนที่นางสามสับ อย่าได้ไปสมคบกับด้วยคนจี้คร้าน...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่ากระทำการใด ๆ ที่เป็นการแข่งผู้ใหญ่ อย่าลวงเกิน
ผู้อาวุโส ให้เป็นคนมีความพอดี อย่าอยู่ในที่ที่ลำบาก อย่าเชื่อใจผู้หญิงที่พูดสับปลับ สับต่อ

และสัปคน อย่าคบกับคนเกียจคร้าน อย่ากล่าวคำพูดที่ไม่ดี อย่าหาเรื่องเดือนร้อนใส่ตน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า คนเกียจคร้านเป็นคนที่ไม่น่าคบ คนที่มีปัญญาต้องพิจารณาเลือกคบคนที่ดีอันจะนำไปสู่ทางเจริญ ซึ่งสอดคล้องกับ พุทธพจน์ ที่มาจากพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา ดังนี้

“สจิตฺ ทิ กระยฺย ปญฺชิตฺ ภาทฺโต สปุริเสหิ สจฺกโม”

(พ.เถร. ๒๖/๔๐๕)

ความว่า มีปัญญาและเป็นพหูสูตเพราะการสมาคมกับคนดี เป็น ความเจริญ

พุทธพจน์นี้ แสดงคุณสมบัติของบุคคลที่ควรคบไว้คือ เป็นผู้ที่มีสติ ที่บริสุทธิ์ มีปัญญามีวิชาความรู้ และเป็นผู้ที่เรียกว่า พหูสูต คือเป็นผู้คงแก่เรียน คุณสมบัติ ดังนี้เป็นบุคคลที่ควรคบเพราะบ่งบอกว่าเป็นคนดีและการคบคนดีนั้นย่อมจะมีความเจริญฝ่าย เดียว

คุณธรรม จริยธรรมตามอีตองอีसान

ภาคอีสาน เป็นเขตหรือภาคหนึ่ง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ชาวอีสาน มีวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะตน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เรียบง่าย ชาวอีสานมีเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น คือ การยึดมั่นถือมั่นในจารีตประเพณีท้องถิ่นที่อยู่บนพื้นฐาน ทางพุทธธรรม ซึ่งเรียกว่า คองสิบสี่ ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐาน ทางสังคมสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) นั่นคือ วรรณกรรม สามารถเป็นเครื่องมือในการวางระเบียบแบบแผนหรือแนวปฏิบัติให้กับกลุ่มชนในสังคม ด้วยการควบคุมบุคคลที่พยายามประพฤติตนเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม หรือ ส่งเสริมและให้กำลังใจแก่บุคคลที่ประพฤติตนตามแบบแผนของสังคม (ยศ สันตสมบัติ. ๒๕๔๔ : ๓๑ - ๓๒) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism) ที่มุ่งอธิบายการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาที่เป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์ กัน จนสร้างเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันตสิข. ๒๕๔๒ : ๗๘ - ๘๐)

คุณธรรม จริยธรรมตามแบบวิถีท้องถิ่นอีสานซึ่งผู้วิจัยได้ใช้กองสิบสี่เป็นหลัก
ในการวิจัย ผู้วิจัยได้จำแนกเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๒.๑ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

๒.๒ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครอง

๑. คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปนั้น สังคมอีสาน กำหนดแนวปฏิบัติ
ไว้ว่า ต้องมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตามกฎหมาย
บ้านเมือง มีความ ขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม
ได้กล่าวถึงคุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปไว้ดังนี้

๑.๑ คุณธรรมจริยธรรมด้านความสามัคคี ดังข้อความว่า

“...โย นโร อันว่าคนใดแลมีเผ่าพงศ์วงศ์อันมาก ไผ่บ่อาจจัก
ดูหมิ่นดูแคลนอุปมาเป็นดังลือคือตั้งปิ่นเต็มกำไม้เป็นลำไผ่บ่อาจจักหักได้นั้น
แล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๘)

ความว่า ความสามัคคีของตระกูล อุปมาดังลูกหน้ำไม้ที่รวมกันเป็นกำ
ไม่สามารถหักได้

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ความสามัคคีเป็นพื้นฐานที่สำคัญของ
ชาติที่ต้องอาศัยการหลอมรวมประชาชนหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา เข้าด้วยกัน หากขาด
ความสามัคคีแล้วไม่ว่าสังคมใดก็ยากที่จะหาความเจริญได้

๑.๒ คุณธรรมจริยธรรมต่อพุทธศาสนา ดังข้อความว่า

“...ที่นี้จักจายังห้องคดีโลกคดีธรรมทำให้แจ้งแก่บริษัททั้งหลาย
ก่อนแล บัณฑิตโต อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีปัญญา จึงตั้งใจฟังยัง
คดีโลกคดีธรรมคำสอนแห่งสัพพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ โดย
ตั้งพระพุทธเจ้าหากยกมาแต่ปัญญาภายในทั้ง ๕ มาเทศนา...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า เรื่องคติโลกคดียกรรมทำให้เกิดปัญญาแก่พุทธบริษัททั้งหลาย ทั้งบัณฑิตและนักปราชญ์ ตลอดจนผู้มีปัญญา จงตั้งใจฟังยังคติโลกคดียกรรมคำสอนแห่ง สัพพัญญูเจ้า เพื่อให้ถึงสุขสามประการ โดยพระพุทธเจ้ายกมาแต่ปัญจนิกายทั้ง ๕ มาเทศนา

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่เป็น หลักในการควบคุมความประพฤติของประชาชน โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องควบคุม ความประพฤติของคนในสังคม นอกจากนี้ยังถือเป็นที่พักทางใจของประชาชน ผู้ที่มีหน้าที่ ในการอบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคมคือพระสงฆ์ พระสงฆ์จะทำหน้าที่อบรม สั่งสอนพระธรรมตามหลักการของศาสนา หลักธรรมเหล่านั้นก็จะทำหน้าที่เป็นสัญญา ประชาคม ควบคุมพฤติกรรมของประชาชนโดยปริยาย ฉะนั้น ประชาชนที่อยู่ใต้ปกครอง จึงต้องเคารพและศรัทธาต่อสถาบันศาสนา เพราะสถาบันศาสนาเป็นหนึ่งในสามของสถาบัน หลักของสังคมไทย

๑.๓ คุณธรรมจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร ดังข้อความว่า

“...เชื่อว่าสวย งามอย่าว่าฮ้อนลำบาก มุดน้ำอย่าให้กันฟู ครันจกฮู
อย่าว่าแขนสั้น ปล้ำไม้อย่าเฮ็ดหลังยาว เพ็นจำส่งข่าวสารอย่าว่ามาวัด ปฏิบัติ
กวาดตาดอย่าว่าเจ็บมือ ช่างลับบ่ตันก็อึบหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้ขยันขันแข็งในการทำงานอย่าบ่ยเบี่ยงหาเหตุผลเพื่อเลี้ยง
การงาน

จากตัวอย่างข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าสังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม ความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ แต่เนื่องจากสังคมอีสานเป็นสังคมที่ประสบปัญหาเกี่ยวกับ ความแห้งแล้ง ฉะนั้นชาวอีสานจึงมักจะสอนลูกหลานให้มีความขยัน ประหยัด และอดทน ไม่เกียจคร้านในการประกอบอาชีพ

๑.๔ คุณธรรมจริยธรรมต่อให้สังคม ดังข้อความว่า

“...อย่าปล้ำไม้ขวางทางหลวง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าทำคนให้เป็นที่เดือดร้อนของสังคม

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า การตัดต้นไม้ขวางทางหลวงโดยนัยนั้นหมายถึง ไม่ให้ทำตนขัดกับสังคม ทางหลวงคือสถานที่สาธารณะที่ทุกคนต้องใช้ ประโยชน์หากตัดต้นไม้ขวางทางผู้คนย่อมได้รับความเดือดร้อน ดังนั้น ก่อนทำอะไรต้องมีสติโดยคิดถึงผลดีผลเสียของการกระทำที่จะตามมาทุกครั้ง

“...อย่าม้างกระแสน้ำแปรหนทาง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าทำลายแหล่งน้ำ อย่าเปลี่ยนเส้นทางคมนาคม

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ไม่ให้สร้างความเดือดร้อนให้สังคม ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ รวมถึงเส้นทางคมนาคม อันเป็นสิ่งที่สาธารณะที่ทุกคนในสังคมใช้ประโยชน์ร่วมกัน

“...อย่าได้ลั่นครองเมือง อย่าไขลงกางกาด อย่าประมาทผู้มีศีล
อย่าป็นครองเมือง ให้หม่นหมอง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าได้ประพฤติผิดจารีต ธรรมเนียมบ้านเมือง อย่าเปิดเผย
ความลับในที่สาธารณะ อย่าลบหลู่ผู้มีศีล

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้ประพันธ์พยายามเน้นถึงการประพฤติตนให้อยู่ในหลักปฏิบัติของสังคม สอดคล้องกับ ฮีตบ้านคองเมือง ที่เป็นข้อห้ามที่เป็นบรรทัดฐานของ
ผู้คนในสังคมที่ไม่สามารถฝ่าฝืนได้ ถือเป็นสิ่งที่ต้องมีสำนึกและรับผิดชอบร่วมกัน
โดยเฉพาะสังคมอีสานที่มี “ฮีตคอง” เป็นหลักปฏิบัติเปรียบเหมือนบรรทัดฐานทางสังคม
“อย่าได้ลั่นครองเมือง” “อย่าป็นครองเมือง” คือ การย่ำความสำคัญของบรรทัดฐานทาง
สังคมที่ต้องปฏิบัติตามไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้

๒.๑.๕ คุณธรรมจริยธรรมต่ออนุภคริหรือผู้อาวุโส ดังข้อความ

“...บุคคลทั้งหลาย ผู้งใดเลื่อมใสในศาสนาตั้งนั้นเทพคามเหล็กขาเจ้า
ทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลผู้งนั้นหาโภภภัยบได้ยามนั้นแล บ้านเมือง
ก็จักมีเดชาสูงเฮืองสุ่ค้ำว ทั้งถูกท้าวและพระยาที่จักมีเดชะสิทธิแพ้ชะแล

เมียบให้ข้าพเจ้า ลูกบ่าวให้ย้านายลูกชายให้ย่าพ่อแม่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากบุคคลใดเลื่อมใสในศาสนาชีวิตก็จะประสบความสำเร็จ
บ้านเมืองก็รุ่งเรือง ภรรยาให้เคารพสามี ลูกผู้ได้บึงกับบัญชาให้เคารพผู้บึงกับบัญชาลูกชาย
ให้เคารพย่าทรงพ่อแม่

“...อย่าสักกะลั่นครกข้าวแต่เช้า ให้ผู้เฒ่าตื่นตกใจมักจ๊กบาปอันหนัก
จ๊กขึ้นเฮือนเอาตีนที่บ้นใดก็จิบหาย ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าตำครกข้าวแต่เช้าให้คนชราตกใจ อย่ากระที่บ้นบ้าน
อันจะเป็นการสร้างควมรำคาญให้คนในบ้าน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ลูกหลานควรเคารพเชื้อฟิงพ่อแม่
รวมทั้งผู้อาวุโส ไม่ควรทำให้ท่านไม่สบายใจ ซึ่งสังคมอีสานกำหนดคุณธรรมจริยธรรมของ
ลูกหลานไว้ด้วย “ฮีตลูกคองหลาน” ที่เป็นหลักปฏิบัติตนในครอบครัวที่ต้องมีความเคารพยำ
เกรงบุพการี อันเป็นลักษณะอันดีงามของชาวอีสานที่สังคมให้การยกย่อง

๑.๖ คุณธรรมจริยธรรมต่อสามีหรือภรรยา

คุณธรรมจริยธรรมสำหรับสามีภรรยาในสังคมอีสานนั้นถูกกำหนดไว้
ด้วย ฮีตผัวคองเมีย คือ ข้อปฏิบัติที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน เพราะเมื่อมีการตกลงปลงใจ
ที่จะใช้ชีวิตร่วมกันของหญิงชาย การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างตลอดรอดฝั่งนั้นทั้งสองฝ่ายต้อง
ตระหนักในภาระและหน้าที่ของตนเอง อันจะก่อให้เกิดความสุขและความมั่นคงของชีวิต
ครอบครัว ดังข้อความว่า

“...ผ้าขาดคองสิได้ผืนลาย เมียบต้ยครองสิได้ผู้ใหม่ก็จิบหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๑๐)

ความว่า ให้พอใจสิ่งที่ตนมีอยู่รวมถึงภรรยาของตนหากยังไม่ตาย
ไม่ควรมีภรรยาใหม่

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า “ผ้าไม่ขาดคองอยากได้ผืนลาย
ภรรยาไม่ตายอยากได้คนใหม่ก็จิบหาย” เป็นการเตือนสติผู้อยู่ครองเรือน ทั้งสามีภรรยา

ให้ดูแล ซึ่งกันและกัน พอใจความเป็นสามีภรรยาตามอัธยาศัย

“...ไฟลูกในเรือนเอาไปออกนอก ไฟลูกนอกเอาในเรือนก็จับหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ไฟลูกในบ้านเอาไปนอก ไฟลูกนอกเอาไปในบ้านก็จับหาย

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ไม่ควรนำเรื่องที่ไม่ดีในบ้านไปเล่าให้ผู้อื่นฟังและต้องไม่นำเรื่องที่ไม่ดีของผู้อื่นมาเล่าในบ้าน อีกนัยหนึ่ง หมายความว่าให้เลี่ยงการนินทา

“...บุคคลทั้งหลาย ฟุ้งไคลเลื่อมใสในศาสนาครั้งนั้นเทพตามเสกขาเจ้าทั้งหลาย ก็จึงพิทักษ์รักษายังบุคคลฟุ้งนั้นหาโดยภัยไม่ได้ยามนั้นแลบ้านเมืองก็จักมีเดชาชูง์เอื้องสู่ดาวทั้งลูกท้าวและพระยาจักมีเดชะสิทธิให้ชะแลเมียบให้ยำผัว...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า หากมีความเลื่อมใสในศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะลดบันดาลให้พบกับความเจริญบ้านเมืองก็จะรุ่งเรือง ผู้เป็นภรรยาต้องเคารพยำเกรงผู้เป็นสามี

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ผู้เป็นภรรยาเปรียบเหมือนช้างเท้าหลังที่ต้องเป็นผู้ตาม โดยมีสามีเป็นผู้นำ ดังนั้นการเคารพยำเกรงจึงเป็นพื้นฐานที่ภรรยาพึงปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปด้วยความสงบสุขและราบรื่นสอดคล้องกับ ปรีชาอุยตระกูล และสุวัณน์ ช่างเหล็ก (๒๕๒๗ : ๒๓๗) ที่กล่าวถึงคุณธรรม จริยธรรมของสตรีในฐานะภรรยาที่ดีควรปฏิบัติตามฮิดคอง ๑๐ ประการ ได้แก่

๑.๖.๑ ไม่ควรนอกใจสามี

๑.๖.๒ ไม่ควรแผดเสียงต่อสามี

๑.๖.๓ นอนที่หลังและตื่นก่อนสามี

๑.๖.๔ ปรนนิบัติสามียามรับประทานอาหารให้สามีรับประทานก่อน

ตนเองรับประทานทีหลัง

๑.๖.๕ ก่อนทำสิ่งใดควรปรึกษาสามีก่อนเมื่อสามีเห็นด้วยจึงค่อยทำ

๑.๖.๖ เคารพยำเกรงสามีเสมือนบิดาของตน

๑.๖.๗ ควรรู้ดีรู้ชั่ว

๑.๖.๘ ควรรับใช้สามีไม่ให้ขาดคบภรรยา นอกจากนี้

๑.๖.๙ ภรรยาจะต้องทำงานทุกอย่างในครัวเรือน

๑.๖.๑๐ ดูแลสมาชิกภายในครอบครัว

๑.๗ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุรุษ ดังข้อความว่า

“...เห็นท่านเฝ้าหน้า อย่าได้ตามถึงหัว เห็นแม่หญิงอย่าได้
โลกเดียว...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

คำว่า อย่าตามในสิ่งที่ไม่มี เห็นผู้หญิงอย่าได้โลกคิดอยากได้เป็น
ของตน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า อย่าลุ่มหลงในสตรี

“...สนุกย่านอน เมียวอนอย่ายินดี...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

คำว่า อย่าหลงระเริงในความสนุกจนลืมตัว อย่าตามใจคำขอร้อง
ของภรรยา

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ให้มีความคิดเป็นของตัวเอง
เนื่องจากผู้ชายเปรียบเสมือนช้างทำหน้าที่ต้องปกครองครอบครัวให้ดำเนินไปได้อย่างมี
ความสุข หากได้ภรรยาที่ดีย่อมส่งเสริมซึ่งกันและกันแต่หากได้ภรรยาที่ไม่ดีแล้วไม่พิจารณา
ทำตามภรรยาอ่อนวอนขอร้องทุกอย่าง ก็ย่อมนำมาซึ่งความฉิบหายในครอบครัว

จากตัวอย่างข้างต้นสรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุรุษที่ปรากฏ
ในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรม หรือ ฮีตไถ่กองเขย โดยมากเป็นข้อปฏิบัติ
และข้อที่ควรละเว้น เกี่ยวกับการครองเรือน การปฏิบัติตน การเลือกคู่ครอง ความรับผิดชอบ

๑.๘ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับสตรี ดังข้อความว่า

“...อย่าอุนข้าวแสง อย่าแกงหม้อนี้...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ห้ามอุ้มข้าวเย็นและห้ามเอาหม้อที่ใช้สำหรับนั่งข้าวมาทำเป็นหม้อต้มแกง

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ภรรยามีหน้าที่หุงหาอาหารให้สามี และคนในครอบครัวรับประทานไม่ควรจะนำเอาอาหารเก่ามาอุ่นเพราะอาจทำให้ท้องเสียได้ ควรปรุงอาหารให้ร้อน ใหม่อยู่เสมอจะได้อร่อยและปลอดภัยและต้องใช้ภาชนะหุงต้มให้ถูกกับงาน การนำหม้อนั่งข้าวมาทำเป็นหม้อแกงจะทำให้กลิ่นแกงปนเข้าไปในข้าวนั่งและเป็น การบ่งบอกถึงความมั่งงายในการประกอบอาหาร (โสรจ นามอ่อน. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) นอกจากนี้โดยนัยยังหมายถึง ให้เป็นคนประมาณตน ให้ประกอบอาหารแต่พอดีไม่ให้ทำ ฟุ่มเฟือยจนเหลือต้องนำมาอุ่นรับประทาน และให้เป็นคนรู้จักพิจารณาความเหมาะสม การที่เอาหม้อไปเป็นภาชนะต้มแกงถือว่าปฏิบัติไม่เหมาะสม จะทำให้เป็นที่นิทาของ คนในสังคม (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

“...ครั้นว่าผู้น้องสาวจักเอาหัวให้เอาแก่กว่าตัวเป็นดังพ่อแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า การเลือกสามีต้องเลือกผู้ที่มีอายุมากกว่า

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ผู้หญิงต้องเลือกชายที่จะมาเป็นสามี ที่มีภาวะที่พร้อมจะดูแลในอดีตชาวอีสานเชื่อว่าหากสามีมีวุฒิที่มากกว่าย่อมเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า สุขุม รอบคอบกว่าย่อมเป็นผู้นำครอบครัวได้ดี ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร (๒๕๒๘ : ๒๔) กล่าวถึงสตรีอีสานไว้ว่า สตรีในสังคมอีสานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นกุลสตรีนั้น คือ ผู้ที่ประพฤติอยู่ในคองหญิง ซึ่งคองหญิง คือ แนวทางในการประพฤติตน สำหรับสตรี สตรีอีสานในอดีตได้รับการถ่ายทอด คองหญิงโดยคนในครอบครัว เนื่องจากหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนเป็นของผู้ชาย โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง สิ่งที่สตรีจะต้องเรียนรู้ก็คือ งานเกี่ยวกับการบ้านการเรือนและจารีตประเพณีต่าง ๆ

ดังนั้นสรุปว่า ประชาชนทั่วไปต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับ ฮีตคองอีสาน ซึ่งเป็นหลักการที่จะต้องปฏิบัติต่อกันสำหรับบุคคลซึ่งอยู่ในเครือญาติหรือครอบครัว รวมถึงเป็นแนวปฏิบัติของทุกคนในชุมชน

๒. คุณธรรมจริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครอง คั่งซื้อความ

“...อย่าได้ตกเบ็ดมาเลี้ยงไพร่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ให้เลี้ยงบริวารให้อยู่ดีมีสุขไม่ขาดแคลน

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ชนชั้นปกครองที่ดีควรบำรุงบริวารให้อยู่ดีกินดีมีความสุข

“...ผู้อยู่ดินบิให้ไว้ อยู่ไม้บิให้เจียน นางกบบิให้เคียด นางเจียดบิให้ตาย โทษพอนำให้ไหม โทษพอนำให้สั่งสอนเสียด้วยความดี เหตุใดแล้วอันว่าไม้ล้มเดียวบเป็นกอปอแหวเดียวบเป็นเชือกแผล ภายหน้า นกได้จักตอดตาข้างสารให้จับหายก็จักมีแท้ชะแล ท้าวพระยาตนบมีไพร่พอสานทำนก็ดูหมิ่นดูแคลน เป็นขุนแสนบมีไพร่พอส้อยทำนก็ดูหมิ่นดูแคลน ครันเป็นหมื่นให้คิดกุ่มแดนเป็นขุนแสนให้คิดกุ่มบ้าน เป็นขุนกวานให้คิดกุ่มไพร่ให้คิดพิจารณา เป็นพระยาให้คิดท้อแผ่นฟ้าฝูงไพร่เข้าจักไหลเข้ามาโฮม...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า นางเหล่าหงส์คำลวดฟ้าได้สั่งสอนบริวารว่า เป็นผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองไม่ควรคิดเล็กคิน้อยกับเด็กหรือผู้ได้บังคับบัญชา ความพิศหากอภัยได้ก็ให้อภัยให้มีความสามัคคี ผู้ปกครองต้องปกครองด้วยสติเพื่อให้ประชาชนมีความสุขความเจริญ จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า ชนชั้นปกครองควรตั้งมั่นในธรรมอันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมือง คั่งซื้อความจาก ฮีตเจ้าครองขุนว่า

“ฝูงหมู่ ขุนเมืองแท้ พิจารณ์คุณโทษ ก็ดีให้เอา ตามฮีตบ้าน เมืองแท้แห่งไหนนั้นเนอในโลกนี้ ฮีตบ่ทอนเสมอกัน แท้ค้ายอย่าได้ เอาของเมืองเพิ่นมาเป็นค้ำเป็นขุนนี้ ว่าความเป็นมันแน่ จริงเทอญ อย่าได้เห็นแก่ไก่อ๊ส่าวได้ โดตรงวศ์ แท้คายเป็นขุนให้ อะนิงใจปานพ้อ เขาเทอญอย่าได้ ฮักฝ่ายพุ้น ชั่งที่บิดี แท้คายตัวหากเที่ยวทางไก่อ๊ส ปักดูเฮือนคูสิฮอดเสียแล้วอย่าได้ หลบแล่นปลิ้น คือแท้อยู่หลัง เพิ่นคายครันว่า ความมิให้ ทรัสไปค้วยซ็อนนางงู อย่าให้เคียด นายเจียดอย่าให้ตาย แท้คาย”

ความว่าเป็นผู้ปกครองต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน ตามจารีตประเพณี บ้านเมือง ซึ่งในโลกนี้มีจารีตประเพณีที่แตกต่างกัน ให้เอาคองเมืองมาเป็นหลัก ในการปกครอง อย่าเห็นแก่พรรคพวก ลำเอียงในการปกครองให้เป็นคนกล้าและไม่รังเกะ ประชาชนต้องดูแลเอาใจใส่ให้มีความสุขความเจริญ

“...อันว่า เสนาทั้วพระยาตนใดอัครแต่เงินแสนไถ่บักไพร่แสนเมือง
ตั้งนั้นก็เป็นสาธารณ์แก้ออร ๕ ประการ อันจักมาหาวิกระทำอ้ายแก่บ้านเมือง
ฆ่าตียาดชิงเอาบ้านเมืองเสียหั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๘)

ความว่า เสนาทั้วพระยาผู้ใดสนใจแต่ผลประโยชน์ส่วนตนไม่สนใจ ประชาชนและบ้านเมือง จะเป็นสาเหตุให้ต้องเสียบ้านเมืองไป

จากตัวอย่างข้างต้นหมายความว่า หากชนชั้นปกครองสนใจแต่
ประโยชน์ส่วนตนยอมทำมาซึ่งความฉิบหายของบ้านเมือง

จากตัวอย่างดังกล่าวสรุปว่า ชนชั้นปกครองต้องดูแลประชาชนให้ได้รับ
ความสุข ซึ่งสอดคล้องกับ ฮีตคองฮีตาน ได้แก่ ฮีตเจ้าคองขุน คือ หลักสำหรับกษัตริย์หรือ
ผู้ครองเมืองปกครองอำมาตย์ ขุนนางข้าราชการ และฮีตเจ้าคองเพีย คือ หลักสำหรับ
เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในการปกครองบริวาร

คำว่า “เจ้า” เป็นคำนำหน้าชื่อพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนคำว่า “ขุน”
มีความหมายเดียวกับคำว่า “เจ้า” คำว่า “ทั้ว” และคำว่า “เพีย” เป็นคำเรียกเจ้านายชั้นผู้ใหญ่
หรือข้าราชการและขุนนางในสมัยอดีต ส่วนคำว่า “นาย” เป็นชื่อเรียกเจ้านายชั้นผู้ใหญ่
เช่นกัน ดังนั้นคำว่า เจ้า ขุน ทั้ว เพีย นาย จึงหมายถึงชนชั้นปกครอง ซึ่งต้องมีคุณธรรม
จริยธรรม ปฏิบัติตามฮีตบ้านคองเมือง ผู้ปกครองที่ดี ต้องมีคุณสมบัติที่ควรยึดถือเป็น
แนวทางในการปฏิบัติต่อบ้านเมืองและราษฎร เมื่อปกครองบ้านใดเมืองใด ต้องรู้จักจารีต
ของบ้านเมืองนั้น ว่ามีธรรมเนียมในการปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองอย่างไร เพื่อจะได้
ไม่ปฏิบัติคลาดเคลื่อนจากจารีตของบ้านเมืองอีสานโบราณ มี ๑๔ ประการ (จารุบุตร
เรื่องสุวรรณ. ๒๕๔๒ : ๖๔๑ - ๖๔๔) ได้แก่

๒.๑ ให้รู้จักแต่งตั้งเสนาอำมาตย์ และขุนนางผู้ที่มีความประพฤติ

ชื่อสัตย์สุจริต

๒.๒ ให้รู้จักออกว่าราชการประชุมหาหรือขุนนางเป็นประจำและให้รู้จักป้องกันบ้านเมืองจากข้าศึกศัตรู

๒.๓ เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่ให้อัญเชิญพระพุทธรูปลงทรงน้ำและบูชาด้วยดอกไม้ของหอม ก่อพระเจดีย์ทราย ทำพิธีบูชาเทพคาทั้งหลายทั้งปวง

๒.๔ เมื่อถึงเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ให้นิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายได้มาทรงน้ำพระสงฆ์ฝ่ายเหนือและให้นิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายเหนือไปทรงน้ำพระสงฆ์ฝ่ายใต้ จัดให้ราษฎรทรงน้ำพระและถวายโองน้ำเป็นประจำทุกปี

๒.๕ เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่เสนาอำมาตย์ทั้งหลายจัดพิธีบายศรีแด่พระราชธาแล้ว ให้พระราชธานำเอาน้ำพระพุทธรูปมาทรงพระพุทธรูปสำคัญจากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์มาสดมณต์สู่ขวัญพระพุทธรูปในพระราชวัง

๒.๖ เมื่อถึงเทศกาลปีใหม่เสนาอำมาตย์ข้าราชการทั้งปวงทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แสดงความจงรักภักดีต่อพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พระราชา

๒.๗ เมื่อถึงเดือนเจ็ดให้จัดพิธีบวงสรวงเทพารักษ์ มเหสักข์ หลักเมืองและสม โภชเทพารักษ์รักษาบ้านเมือง

๒.๘ เมื่อถึงเดือนแปด ให้สูตรชำระทำพิธีสวดบูชาชะตาเมืองบูชาเทวดาทั้ง ๔ ทิศ ให้ยิงปืน หว่านหินกรวดและทรายรอบเมืองเป็นเวลาสามวันเจ็ดวัน

๒.๙ เมื่อถึงเดือนเก้าให้จัดทำบุญข้าวประดับดินแล้วให้เสนาอำมาตย์ข้าราชการทั้งปวงทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แสดงความจงรักภักดีต่อพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และพระราชธาอีกครั้งหนึ่ง

๒.๑๐ เมื่อถึงเดือนสิบ ให้ทำบุญถวายข้าวสลากภัตอุทิศให้บรรพชน

๒.๑๑ เมื่อถึงเดือนสิบเอ็ด ให้สม โภชพระเจดีย์ธาแล้วจัดให้มีพิธีพุทธาภิเษก บูชาด้วยดอกไม้ของหอมต่างๆ บูชาพญานาคสิบห้าตระกูลให้บ้านเมืองร่มเย็น

๒.๑๒ เมื่อถึงเดือนสิบสองให้เสนาอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลายอัญเชิญพระราชธาตั้งขบวนพยุหยาตราขลมารคเพื่อนมัสการพระธาตุดุสิตธรรมา โสกราชและจัดให้มีพิธีไหลเรือไฟแข่งเรือและพิธีบวงสรวงเทพคาทั้งหลายทั้งปวง

๒.๑๓ ให้รู้จักบำเพ็ญบุญให้ทาน รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรมและพรหมวิหาร ๔ บำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง

๒.๑๔ ให้รู้จักสมบัติ ๑๔ ประการ คือ หูเมือง ตาเมือง แก่นเมือง ประตุมือง ฮากเมือง เหง้าเมือง ซื่อเมือง ผาเมือง แปเมือง เขตเมือง สติเมือง ใจเมือง คำเมือง และเมฆเมือง

คุณธรรมจริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครองที่กล่าวมาข้างต้นเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ที่เป็นชนชั้นปกครอง ซึ่งต้องปฏิบัติอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เนื่องจากความสุขของประชาชนและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองล้วนมีความสัมพันธ์กับคุณธรรมจริยธรรมของผู้ปกครอง

คุณธรรมจริยธรรมจริยธรรมตามฮิตคองอีसान คงบทบาทในเรื่องให้ข้อคิดเตือนใจให้กับประชาชนในสังคมที่มีคนหลายระดับ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามเพศ วัย ฐานะ ถึงแม้ผู้คนจะมีความหลากหลายและแตกต่างกันก็ตาม คุณธรรมจริยธรรมนี้ ยังมีเนื้อหาที่สามารถนำมาใช้ในสั่งสอนคนในสังคมนั้นได้หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มคนในครอบครัว กลุ่มคนทำงานและกลุ่มผู้ปกครอง สามารถนำมาเป็นหลักให้ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งผู้ที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามทำให้ได้รับความสุขความสำเร็จในด้านการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน

คุณธรรมจริยธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมฮิตคองอีसानเรื่องคดียุทธศาสตร์โลก คติธรรมทั้งหมดนี้มีบทบาทในการสั่งสอนโดยตรง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและตามฮิตคองอีसान ซึ่งทำหน้าที่ในการชี้แนะวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมแก่ผู้คนในสังคม เป็นคุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลได้หลายระดับทั้ง ประชาชนทั่วไป รวมถึงผู้ปกครอง ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมเหล่านี้ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การปกครอง การครองเรือน การคบหาสมาคม โทษของความประมาทและคุณของความไม่ประมาท เป็นต้น นอกจากนั้นยังเน้นให้ผู้คนให้มีความรัก ความสามัคคี การอดทน ต่อความทุกข์ ไม่เป็นคนลืมหืม ลืมบุญคุณคนอื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่คอยเตือนสติให้ชาวฮิตคองอีसानประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีหลักเกณฑ์ ดำรงอยู่บนพื้นฐานแห่งความดี

จากการวิเคราะห์คุณธรรมจริยธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมฮิตคองอีसानเรื่องคดียุทธศาสตร์โลกคติธรรมนี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคม ความเชื่อ ตลอดจนทัศนคติของชาวฮิตคองอีसानในอดีตเป็นอย่างดี

บทที่ ๖

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย ตามประเด็นดังต่อไปนี้

๑. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
๒. สรุปผล
๓. อภิปรายผล
๔. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการประพันธ์วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม
๒. เพื่อวิเคราะห์คุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม

สรุปผล

ผลการวิจัย สรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑. เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการประพันธ์วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม
วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมเป็นวรรณกรรมที่มีศิลปะการประพันธ์ซึ่งสะท้อนคุณค่าของวรรณกรรม ดังนี้

๑.๑ รูปแบบการใช้ภาษา วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม พบว่ามีการใช้ภาษาบาลีสลับกับภาษาไทยท้องถิ่นอีสาน โดยยกข้อความบาลีที่สำคัญของเนื้อหาแต่ละตอนมาไว้แล้วอธิบายความด้วยภาษาไทยท้องถิ่นอีสาน ไปจนจบกระแสความแล้วจึงขึ้นข้อความภาษาบาลีใหม่อธิบายเป็นภาษาไทยท้องถิ่นอีสานสลับกันไปจนจบเรื่อง

๑.๒ การใช้ถ้อยคำ อันได้แก่ การใช้คำสัมผัสและวลีสัมผัส ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านในการร้อยเรียงถ้อยคำ เพื่อให้เกิดศิลปะในด้านเสียงและความหมายแสดงให้เห็นว่าการที่ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาบาลีที่พระพุทธองค์ใช้เผยแพร่พระพุทธศาสนาแทรกกับการใช้ภาษาถิ่นนั้น เพื่อแสดงสำเนียงแห่งภาษา และน้ำเสียงภาษาที่แสดงความรู้สึกดีลึกลับ นำศรัทธาให้แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน ส่วนที่เป็นภาษาไทยถิ่นนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาวรรณกรรมพุทธศาสนา มีความหมายลึกซึ้งสื่อถึงรสแห่งธรรม

๑.๓ การใช้โวหารนั้น พบว่า มีการใช้บรรยายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหารและอุปมาโวหาร อันทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งคล้อยตามเนื้อหาของวรรณกรรม ทำให้ทราบว่วรรณกรรมดังกล่าวมีรูปแบบการใช้ภาษาที่ผสมผสานระหว่างศัพท์ภาษาบาลีที่เป็นจุมลียบทกับภาษาถิ่นอีสานเพื่อแสดงสำเนียงแห่งภาษา และน้ำเสียงภาษา ซึ่งแสดงความรู้สึกดีลึกลับ นำศรัทธาให้แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน ส่วนที่เป็นภาษาไทยถิ่นนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาวรรณกรรมพุทธศาสนา มีความหมายลึกซึ้งสื่อถึงรสแห่งธรรม ด้านการใช้ถ้อยคำปรากฏการใช้ คำสัมผัสและวลีสัมผัส นอกจากนี้ยังมีการใช้โวหารในการสื่อความที่ลึกซึ้งเพื่อให้อ่านเกิดความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา อันเป็นสาระของวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต สภาพสังคม และความกึกกวมเชื่อของคนอีสานในอดีตที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกติดกับจารีต และหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันเป็นภูมิปัญญาทางด้านศิลปะการใช้ภาษาของปราชญ์พื้นบ้านอีสานที่สอดคล้องกับทฤษฎีวรรณกรรม คือ แนวทางแห่งเหตุผล ซึ่งหมายถึงแนวทางแห่งเหตุผลของวรรณกรรมว่าต้องการให้อ่านเกิดความกึกกวมเชื่ออย่างไร

๒. เพื่อวิเคราะห์คุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม

วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม พบว่ามีทั้งคุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาและคุณธรรมจริยธรรมตามอิตกองอีสาน ดังนี้

๒.๑ คุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมาจากหลักปัญญาในพระไตรปิฎก ได้แก่ ทิฆนิกาย คือ คำสอนขนาดยาว มัชฌิมนิกาย คือ คำสอนขนาดกลาง สังยุตตนิกาย คือ คำสอนตามกลุ่มของเนื้อหาบุคคลและสถานที่

อังกุตตรนิกาย คือ เรื่องเกี่ยวกับธรรมคำสอนตามจำนวนข้อธรรม ขุททนิกาย คือ คำสอนเบ็ดเตล็ด ได้กระจายในคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้ (สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๒๕ : ๗ - ๘)

๒.๑.๑ คุณธรรมจริยธรรมขั้นต้น คือ เบญจศีล หมายถึง ให้ละเว้นเบญจศีล เบญจธรรม หมายถึง ให้น้ำเพ็ญเบญจธรรม

๒.๑.๒ คุณธรรมจริยธรรมขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หมายถึง ให้ประกอบกุศลกรรม ๑๐ ประการ ได้แก่

๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ นับตั้งแต่ฆ่าคนทั่วไป ฆ่าสัตว์ที่มีคุณ และฆ่าสัตว์อื่น ๆ

๒) เว้นจากการลักทรัพย์ คือ ไม่แสวงหาทรัพย์มาโดยทางทุจริต

๓) เว้นจากการประพฤตินอกใจ คือ ไม่กระทำความผิดในทางเพศ ไม่ดูอำนาจแก่ความกำหนัด เช่น การเป็นชู้กับสามีภรรยาคนอื่น การข่มขืน การฉ้อคร่ำอนาจาร

๔) เว้นจากการพูดเท็จ คือ ต้องไม่เจตนาพูดให้ผู้ฟังเข้าใจผิดไปจากความเป็นจริง ซึ่งรวมถึงการทำความเท็จให้คนอื่นหลงเชื่อ

๕) เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ไม่เก็บความข้างนี้ไปบอกข้างโน้น เก็บความข้างโน้นมาบอกข้างนี้ ด้วยเจตนาจะขูแหย่ให้เขาแตกกัน ควรกล่าวแต่ถ้อยคำที่ทำให้เกิดความสมัคปรองสามัคคี

๖) เว้นจากการพูดคำหยาบ คือ ไม่พูดคำซึ่งทำให้คนฟังเกิดความระคายใจ และส่อว่าผู้พูดเองเป็นคนมีสกุลต่ำ

๗) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ ไม่พูดเหลวไหล ไม่พูดพล่อย ๆ สักแต่ว่ามีปากอยากพูดก็พูดไปหาสาระมิได้ แต่พูดถ้อยคำที่มีสาระ มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง ถูกกาลเวลา มีประโยชน์

๘) ไม่โลภอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งที่จะเอาทรัพย์ของคนอื่นในทางทุจริต

๙) ไม่พยาบาทปองร้ายเขา คือ ไม่ผูกใจเจ็บ ไม่คิดอาฆาตล้างแค้น ไม่จองเวร มีใจเบิกบาน แจ่มใสไม่ขุ่นมัว ไม่เกลือกกลั้วด้วยโทสจริต

๑๐) ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม คือ ไม่คิดแย้งกับหลักธรรม

๒.๑.๓ คุณธรรมจริยธรรมชั้นสูง คือ มรรค ๘ ประกอบด้วย

๑) สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นถูกต้อง หรือความเห็นที่ถูกคลองธรรม เห็นตามความเป็นจริงเป็นความเห็นที่เกิดจาก โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย ปัญญา

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ คำริชอบ หมายถึง การใช้สมอง ความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม

๓) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึง การพูดสนทนาแต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม

๔) สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง

๕) สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน

๖) สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม

๗) สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอจิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ

๘) สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นีวรณ้อยู่เป็นปกติ

นอกจากนั้นคุณธรรมจริยธรรมชั้นสูง ยังมีหลักทศก ซึ่งหมายถึง ให้ปฏิบัติตามทศกในสังคาลสูตร ได้แก่ ปุริตถิมทิส ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิคา มารคา ทักขิมทิสทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ปิจฉิมทิส ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามีภรรยา อุตตรทิส ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ เหนฏิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ บ่าวกับนาย

๒.๑.๔ คุณธรรมจริยธรรมอื่น ๆ คือ คุณธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ จากคัมภีร์พระไตรปิฎกตามหมวดธรรมต่าง ๆ (สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๒๕ : ๒๘๘ - ๕๕๘) ในทีฆนิกาย สีลขันธวัคค์ มัชฌิมนิกาย มูลปัลลนาสก์ สังยุต

นิกาย นิทานวรรค สังยุตตนิกาย จันชวารวรรค ในหมวด ๑) ทิฎฐิสังยุตต์ ๒) กิเลสสังยุตต์

๓) สมาริสังยุตต์ สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค ในหมวด ๑) มาตุคามสังยุตต์

๒) ความนิสังยุตต์ สังยุตตนิกาย มหาวรรคในหมวด ๑) มัคคสังยุตต์ ๒) โพชนกสัง

ยุตต์ ๓) สติปิฎฐานสังยุตต์ ๔) อินทริยสังยุตต์ ๕) สัมมปปธานสังยุตต์ ๖) พลสังยุตต์

๗) อิทธิบาทสี่ประการ ๘) ฌานสี่ขุตต์ อังคุตตรนิกาย ในหมวดเอกธัมมาทิปาติ บาลีว่าด้วย
 ธรรมะ คือ ปสาทกรธัมมาทิปาติ บาลีว่าด้วยธรรมะที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส ขุททกนิกาย
 ในหมวด ๑) ขุททกปาฐะ ๒) ธัมมปทกาทา ๓) อุทาน ๔) อิติวุตตกะ ๕) สุตตนิบาต
 คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าว มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นเครื่องเตือนสติ ให้เกิดสัมมา
 ปัญญา พร้อมทั้งทำให้การดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทมีหลักอย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนี้
 (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๒๑ : ๑ - ๑๕)

๑) อัตถาวรค คือ หมวดตน เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ทุกคนเอาชนะตนเองให้ได้

๒) อัปปรมาทวรค คือ ความไม่ประมาท เป็นคุณธรรม
 จริยธรรมที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ไม่ประมาท ต้องเป็นอยู่ด้วยมีสติ ดำเนินชีวิต
 โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติเพื่อไม่ให้หลงไปในทางเสื่อม

๓) กรรมาทวรค คือ หมวดกรรม เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้กระทำในฝ่ายดี เรียกว่า กุศลกรรม

๔) กิเลสวรค คือ หมวดกิเลส เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ ละสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง หรือความชั่วที่แฝงอยู่ใน
 ความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัว

๕) โภทวรค คือ หมวดความโกรธ ความโกรธ เป็นคุณธรรม
 จริยธรรมที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ละอารมณ์ขุ่นเคืองใจ จนเกินความพอเหมาะ
 พอควร

๖) ขันติวรค คือ หมวดความอดทน เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ ความอดทน หนักแน่น รักษาปกติภาพของตนไว้ได้
 ไม่อ่อนไหว

๗) จิตตวรค คือ หมวดจิต เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นผลรวมมาจากเหตุการณ์ความรู้สึก
 ต่าง ๆ

๘) ทุกขวรค คือ หมวดทุกข์ เป็นคุณธรรมจริยธรรม
 ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ เข้าใจสภาพกายและจิตที่มนุษย์ยึดมั่นว่าเป็นของตน คือ
 ทุกข์

๘) รัชมวารค คือ หมวดกรรม เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ การประพฤติที่ดีที่ถูกต้องดีงาม

๑๐) ปกิณณกวรรค คือ หมวดเบ็ดเตล็ด เป็นคุณธรรม
จริยธรรมที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนการประพฤติปฏิบัติคนทั่วไป

๑๑) ปัญญาวรรค คือ หมวดปัญญา เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความรอบรู้อันจะก่อให้เกิดปัญญา ได้แก่

๑๑.๑) สุตตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฟัง

๑๑.๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิด

๑๑.๓) ภวานามยปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา

และอบรมให้เกิดขึ้น

๑๒) ปมาทวรรค คือ หมวดประมาณ เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้เข้าใจความประมาณ หมายถึง การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่
โดยอาการขาดสติสัมปชัญญะ

๑๓) ปาปวรรค คือ หมวดบาป เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ละความชั่ว ซึ่งเป็นกรรมที่นำไปสู่หนทางแห่งความเสื่อม

๑๔) บุคคลวรรค คือ หมวดบุคคล เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้บุคคลปฏิบัติตนให้เกิดความสุขในชีวิต

๑๕) ปุญญวรรค คือ หมวดบุญ เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้กระทำกุศล (สิ่งที่ดีงาม) เช่นการให้ทาน การรักษาศีล และ
การภาวนา ซึ่งจะเกิดบุญ

๑๖) มิตตวรรค คือ หมวดมิตร เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความเป็นมิตร

๑๗) ราชวรรค คือ หมวดพระราชา เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ราชาดั่งมั่นในความดี

๑๘) วาจวรรค คือ หมวดวาจา เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้พูดในสิ่งที่ดี

๑๙) วิริยวรรค คือ หมวดความเพียร เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความความเพียร มีความ ความบากบั่น ความพยายาม
ความอดสาหัส ความหมั่น

๒๐) เวรรวรรค คือ หมวดเวร เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ละการผูกใจแค้น การผูกใจว่าจะเอาคืน การแก้แค้น

๒๑) สติวรรค คือ หมวดสติ เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีสติ ไม่ดำเนินชีวิตด้วยความพลั้งเผลอ

๒๒) สัททวารวรรค คือ หมวดศรัทธา เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่
พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความศรัทธา คือ ความเชื่อมั่นในใจในปัญญา ตามกฎธรรม
แห่งเหตุผล

๒๓) สมณวรรค คือ หมวดสมณะ เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่
พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้สมณะบำเพ็ญสมณะธรรม ฝึกฝนตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

๒๔) สามัคคีวรรค คือ หมวดสามัคคี เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่
พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้มีความสามัคคี หรืออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒๕) สีลวรรค คือ หมวดศีล เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้ประพฤติดีทางกายและวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

๒๖) เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา เป็นคุณธรรมจริยธรรม
ที่พระพุทธองค์แนะนำสั่งสอนให้รู้จักการคบหาสมาคม ที่จะนำไปสู่ความเจริญ

๒.๒ คุณธรรมจริยธรรมจริยธรรมตามอิตคองอีสาน จำแนกเป็น ๒
ประเด็น ดังนี้

๒.๒.๑ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป ดังนี้

- ๑) คุณธรรมจริยธรรมด้านความสามัคคี
- ๒) คุณธรรมจริยธรรมต่อพุทธศาสนา
- ๓) คุณธรรมจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร
- ๔) คุณธรรมจริยธรรมต่อให้สังคม
- ๕) คุณธรรมจริยธรรมต่อบุพการีหรือผู้อาวุโส
- ๖) คุณธรรมจริยธรรมต่อสามีหรือภรรยา
- ๗) คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุรุษ
- ๘) คุณธรรมจริยธรรมสำหรับสตรี

๒.๒.๒ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครอง ชนชั้นปกครองที่ดี
ควรบำรุงบริวารให้อยู่ดีกินดีมีความสุข ควรตั้งมั่นในธรรม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อ

ประชาชนและบ้านเมืองหากชนชั้นปกครองสนใจแต่ประโยชน์ส่วนตนย่อมนำมาซึ่งความฉิบหายของบ้านเมือง นอกจากนี้ยังต้องดูแลประชาชนให้ได้รับความสุข

จากการวิจัยในครั้งนี้สรุปได้ว่า วรรณกรรมอีสานเรื่อง คดีโลกคดีธรรมเป็นวรรณกรรมที่เปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านอีสานทั้งด้านศิลปะการประพันธ์และด้านคุณธรรมจริยธรรมที่ประยุกต์มาจากหลักธรรมแห่งนิกายทั้ง ๕ ในพระไตรปิฎกให้เหมาะกับอึดของของชาวอีสานอันเป็นเครื่องมือในการอบรมถ่ายทอดบรรพตฐานของสังคมอีสาน ทำให้สังคมอีสานเปี่ยมไปด้วยผู้คนที่มียุทธธรรมจริยธรรม จนได้รับสมัญญาว่าเป็นดินแดนแห่งกตัญญู

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ได้สะท้อนภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านอีสาน ดังต่อไปนี้

๑. ศิลปะการประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมพบว่า เป็นวรรณกรรมที่เปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านอีสาน โดยมีรูปแบบการใช้ภาษาโดยใช้ภาษาบาลีสลับกับภาษาไทยท้องถิ่นอีสาน โดยยกข้อความบาลีที่สำคัญของเนื้อหาแต่ละตอนมาไว้แล้ว อธิบายความด้วยภาษาไทยท้องถิ่นอีสานไปจนจบกระแสความแล้ว จึงขึ้นข้อความภาษาบาลีใหม่อธิบายเป็นภาษาไทยท้องถิ่นอีสานสลับกันไปจนจบเรื่องสอดคล้องกับการศึกษาภาษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์โบลานเรื่องปฐมมูลติของ นฤมิต ปิยวิทย์ (๒๕๔๔ : ๗๕) ว่าเหตุผลของการใช้ศัพท์บาลีเนื่องจากเป็นคำศัพท์ที่มีความหมายลึกซึ้ง เพื่อให้เกิดความเชื่อความศรัทธาในวรรณกรรม สอดคล้องกับการศึกษาเรื่องน้ำเสียงภาษาของ พิทยา ถิมมณี (๒๕๓๗ : ๒๕ - ๓๘) ว่าสามารถ โนม่น้าวใจให้ผู้อ่านเปลี่ยนแปลงความคิดและการกระทำไปในทางสร้างสรรค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับจุดประสงค์เฉพาะของผู้เขียนว่าต้องการสิ่งใด ด้านการใช้ถ้อยคำ พบว่ามี การใช้คำสัมผัสและวลีสัมผัส สอดรับกับแนวคิดของ จิตร ภูมิศักดิ์ (๒๕๒๔ : ๑๖๑ - ๑๖๕) และสุจิตต์ วงษ์เทศ (๒๕๔๖ : ๖๕) ที่ได้เสนอแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับรูปแบบคำประพันธ์วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานว่ามีลักษณะสัมผัสการใช้คำคล้องจองเป็นลักษณะประจำที่มีในภาษาของคนไทย - ลาว ซึ่งมีมาช้านาน ส่วนการใช้โวหาร ทั้งบรรยายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหารและอุปมาโวหาร เพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านอ่านเกิดความซาบซึ้งคล้อยตามเนื้อหาของวรรณกรรม

จากศิลปะการประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมดังกล่าวจึงสอดคล้องกับทฤษฎีวรรณกรรมทั้ง ๓ ประการ คือ ด้านสำเนียงแห่งภาษา หรือน้ำเสียงภาษาที่ใช้ภาษาบาลีเป็นจุดนิยบท ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าใช้เผยแผ่ศาสนาเพื่อเป็นสัญลักษณ์สื่อสารสำคัญให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาและคล้อยตามเนื้อหาของวรรณกรรม ด้านวาทศิลป์ คือ การใช้โวหารทั้งบรรยายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหารและอุปมาโวหาร ส่วนแนวทางแห่งเหตุผลคือ ความพยายามของปราชญ์พื้นบ้านอีสานในการถ่ายทอดสารัตถะทางคุณธรรมจริยธรรมจากนิยายทั้ง ๕ ในพระไตรปิฎกสู่สัญลักษณ์ที่สังคมใช้ร่วมกัน นั่นคือภาษา

๒. คุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม
คุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นความพยายามของปราชญ์พื้นบ้านอีสาน ที่ต้องการถ่ายทอดหลักคุณงามความดีให้ประชาชนในสังคมอีสานได้ซึมซาบ และนำไปปฏิบัติอันจะส่งผลให้สังคมสงบสุข ซึ่งพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ มีคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏ คือ เบญจศีล เบญจธรรม กุศลกรรมบถ มรรค ๘ และ หลักทศกคุณคุณธรรมจริยธรรมมีอื่น ๆ อีกรวมทั้งหมด ๒๖ ประการ

นอกจากนี้ยังพบว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมมีคุณธรรมจริยธรรมตามยึดครองอีสาน คือ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป ได้แก่ คุณธรรมจริยธรรมด้านความสามัคคี คุณธรรมจริยธรรมต่อพุทธศาสนา คุณธรรมจริยธรรมด้านความขยันหมั่นเพียร คุณธรรมจริยธรรมต่อให้สังคม คุณธรรมจริยธรรมต่อบุพการีหรือผู้อาวุโส คุณธรรมจริยธรรมต่อสามีหรือภรรยา คุณธรรมจริยธรรมสำหรับบุรุษ คุณธรรมจริยธรรมสำหรับสตรี คุณธรรมจริยธรรม ทั้งหมดนี้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในศาสนาที่ผู้คนในสังคมอีสานนับถือ คือ พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักของศีลห้า ซึ่งเป็นหลักยึดมั่นของชาวพุทธในการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่วนคุณธรรมจริยธรรมสำหรับชนชั้นปกครองที่ดีนั้น ควรบำรุงบริวารให้อยู่ดีกินดีมีความสุข ควรตั้งมั่นในธรรม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ต่อประชาชนและบ้านเมืองหากชนชั้นปกครองสนใจแต่ประโยชน์ส่วนตนย่อมนำมาซึ่งความดิบหนายของบ้านเมืองนอกจากนั้นยังต้องดูแลประชาชนให้ได้รับความสุข สอดคล้องกับการศึกษาจริยธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมด้านนาเรื่องอ้ายร้อยขอคของพระสมชาติ วิถีปัญญา (เกร็ดน้อย) (๒๕๔๖ : ๕๕ – ๑๐๒) ซึ่งพบว่า หลักจริยธรรมที่ปรากฏประกอบด้วย จริยธรรม ๓ ชั้น คือ จริยธรรมชั้นต้น ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม จริยธรรมชั้นกลางแก่กุศลกรรมบถ ๑๐ และจริยธรรมชั้นสูง คือ มรรค ๘ และทศก สอดคล้องกับ

การศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอนของพระมหาประหยัด ปญญาโว (สุนนท์) (๒๕๔๒ : ๒๖๐ – ๒๖๘) ซึ่งพบว่า จริยธรรมในล้ากลอนมี ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีตตาม อีตคอง ๑๔ ประการ และจริยธรรมทางพุทธศาสนา สอดรับกับแนวคิดของบาทคอม (ยศ สันตสัมบัติ. ๒๕๔๔ : ๓๑ - ๓๒) ว่าคติชนมีมีบทบาทหน้าที่ ๔ ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นกระจกเงาสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม และรวมเอาสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไปไว้ด้วยกัน ซึ่งผู้ประพันธ์วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม ได้ใช้ภูมิปัญญาในการนำเรื่องราวเหตุการณ์ในสังคมอีสานมาปรับประยุกต์ให้เป็นวรรณกรรม ที่มีคุณค่า ประการที่สอง ทำให้วัฒนธรรมเข้มแข็งและสมบูรณ์ เช่น สืบทอดขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เคยทำกันมา คือ การนับถือพุทธศาสนาโดยตั้งบนพื้นฐานความเชื่อเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งมีบรรทัดฐานรองรับคือ กองสิบสี่ ประการที่สาม เป็นสื่อหรือ เครื่องมือทางการศึกษา โดยเฉพาะสังคมที่ไม่รู้หนังสือ เช่น สุภาษิต หรือนิทานที่มีจุดมุ่งหมาย ชี้ให้เห็นค่านิยมในสังคม ซึ่งวรรณกรรมเรื่องนี้ทำหน้าที่ดังกล่าว เนื่องจากใช้ในการเทศนา สั่งสอน ซึ่งผู้รับวรรณกรรมในอดีตใช้การฟังเพื่อซึมซาบเนื้อหา หากใช้การอ่านอย่างในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นผู้ไม่รู้หนังสือ ก็สามารถเข้าใจเนื้อหาของวรรณกรรมได้เช่นกัน ประการสุดท้าย เป็นสิ่งที่วางระเบียบแบบแผนแนวปฏิบัติให้กับกลุ่มชนในสังคมด้วย การควบคุมบุคคลที่ พยายามประพฤติตนเยี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม โดยคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏ ในวรรณกรรมนั้น เสมือนระเบียบแบบแผน บรรทัดฐานให้ผู้คนประพฤติปฏิบัติ อันจะทำให้ สังคมเกิดความสุขสงบและสอดคล้องกับปัญญาภายใน คือ ธรรมะในคัมภีร์ในพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย (สุทธิพ ปุณณานุกาพ. ๒๕๒๕ : ๒๘๘ – ๕๕๘) รวมถึงสอดคล้องกับคุณธรรมจริยธรรมด้านหลักคำสอน ทางพุทธศาสนาอื่น ๆ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๒๑ : ๑ - ๗๕)

นอกจากนี้วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมยังเป็นเครื่องมือที่อบรม บ่มนิสัยให้พุทธบริษัทได้ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนให้ได้พบกับความสุข สงบ สันติแห่งชีวิต ซึ่งจำแนกหมวดหมู่โดยรวมคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็น เครื่องเตือนสติ ให้เกิดสัมมาปัญญา ทำให้พุทธบริษัทมีหลักในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เหมาะสมสามารถจัดระเบียบ เนื่องจากทั้งมนุษย์และสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกัน และแก้ไข ปัญหาาร่วมกัน เพื่อความอยู่รอดของทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นกระบวนการของการกระทำ ระหว่างกันของบุคคลในสังคม คือการติดต่อสื่อสาร โดยใช้สัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อที่

ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้างเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้นตามทฤษฎีสถิติลักษณะสัมพันธ์ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. ๒๕๔๓ : ๗๘ - ๘๐) สอดรับกับแนวคิดของ ศิราพร ณ ถลาง (๒๕๔๘ : ๓๑๖ - ๓๑๘) ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม ว่าวรรณกรรมสามารถตอบสนองทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ๓ ประการของมนุษย์ ได้แก่ ประการแรก บทบาทในการอธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มชน คือ การใช้ภาษาถิ่นอีสาน ประการที่สอง บทบาทในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม คือ การถ่ายทอดคุณธรรมจริยธรรมทางหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา รวมถึงคุณธรรมจริยธรรมตามจารีตของสังคมอีสาน นั่นคือ คองสิบสี่ให้ประชาชนในสังคมได้รับรู้และใช้ร่วมกัน ประการที่สาม บทบาทในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม คือ การสร้างสรรค์วรรณกรรมและใช้ร่วมกันไม่ว่าใช้เพื่อความบันเทิงหรือใช้ในงานพิธีกรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่าคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏนั้น โดยมากเป็นคุณธรรมจริยธรรมของประชาชน ส่วนคุณธรรมจริยธรรมของผู้ปกครองนั้นไม่มากนัก แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมนี้ ได้เน้นไปที่ประชาชน ในที่นี้ก็เพื่อให้ประชาชนได้มองเห็นความสำคัญของการครองชีวิต ความสำคัญของการอยู่ร่วมกันความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน และความสามัคคีในหมู่ ตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรมด้านคติโลกคติธรรม ทั้งความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรมตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท แม้ในปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย อันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอกซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลง แต่คุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรมก็ยังคงคุณค่าและสามารถนำมาปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะส่งผลดีทั้งต่อบุคคล และต่อประเทศชาติ

สรุปได้ว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม เป็นวรรณกรรมที่เปี่ยมไปด้วยศิลปะการประพันธ์เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งในภาษา และเพื่อให้ซึมซาบในเนื้อหาที่ทรงคุณค่าอันมาจากนิยายทั้ง ๕ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และ จารีตอีสานโบราณ คือ คองสิบสี่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนช่วยเหลือหลอมขัดเกลาผู้คนอีสานให้เป็นคนดีวรรณกรรมอีสานเรื่องนี้ได้ให้โครงสร้างของพระสูตรต้นตอปิฎก พร้อมกับปรับเนื้อหาจากนิยายต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกมาประพันธ์เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอย่างย่อ ๆ มีสารัตถสำคัญเพื่อสื่อสารด้วยการเทศนา เล่านิทานเป็นข้อห้าม ข้อชะล่า ทั้งได้แสดงออกจิตกรรมเป็นคติในการดำเนินชีวิต เป็นผลให้สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีแต่ความดีงามดังที่ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

(อ้วน คิสโต) ได้ให้สัมภาษณ์ภาคอีสานว่า “ดินแดนแห่งคนดี” (สุกธ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๐ : ๒๒๕)

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๑.๑ ศิลปะการประพันธ์และคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมสามารถนำไปสอนนักเรียนนักศึกษาได้ทุกระดับ

๑.๒ ใช้ปรับปรุงเป็นหนังสืออ่านประกอบระดับมัธยมและอุดมศึกษา

๑.๓ นำหัวข้อคดีธรรมไปจัดป้ายหรือประกอบภาพ ตามสถานที่พักผ่อน โรงอาหาร ตามต้นไม้ และอาคารที่เหมาะสม

๑.๔ พระภิกษุควรนำไปใช้เทศนาในโอกาสทำบุญตามประเพณีที่เหมาะสม

๑.๕ สถาบันการศึกษาทุกระดับในท้องถิ่นภาคอีสาน ควรจะมีการปรับใช้หลักสูตรวรรณกรรมท้องถิ่นเพื่อศึกษาภูมิปัญญาของบรรพชนอีสานเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรักและความหวงแหนต่อมรดกทางภูมิปัญญาอันมีคุณค่าของบรรพชนอีสาน

๑.๖ นักจัดรายการผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ควรนำหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมเผยแพร่แก่ประชาชน

๑.๗ นักเขียนในปัจจุบันอาจปรับเนื้อหาวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมให้เป็นปัจจุบันเพื่อให้สาระของวรรณกรรมเรื่องนี้เผยแพร่แก่ประชาชนอีกทางหนึ่ง

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๒.๑ วรรณกรรมอีสานที่มีเนื้อหาสั่งสอนคุณธรรม จริยธรรมมีอยู่จำนวนมาก ควรจะได้รับการสนใจอย่างจริงจัง ทั้งการปริวรรตและการวิจัย เพื่อชำระวรรณกรรมอันเปี่ยมไปด้วยคุณค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป

๒.๒ ควรมีการวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานทั้งประเภทลายลักษณ์และประเภทมุขปาฐะในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา มาใช้ในการวิจัยเพื่อให้ปรากฏองค์ความรู้และสาระใหม่ของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน อันเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านอีสานต่อไป